

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETO
SOCIALINIO DARBO KATEDRA**

**DIANA ŠAVAREIKAITĖ
SOCIALINIO DARBO MAGISTRANTŪROS NUOLATINĖS
STUDIJOS**

NEGALĖS VAIZDINIAI IR STEREOTIPAI ŽINIASKLAIDOJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: *Doc. dr. Rita Raudeliūnaitė*

Vilnius, 2011

TURINYS

IVADAS	5
1. SOCIALINIS VAIZDINYS KAIP SĄVEIKOS SU NEIĞALIAISIAIS VEIKSNYS	10
1.1 Socialinio vaizdinio ir stereotipo sampratų turinys socialinio konstravimo teorijos požiūriu.....	10
1.2 Socialinė atskirtis, diskriminacija ir negalė: sąsajos, priežastys bei pasekmės.....	19
2. ŽINIASKLAIDOS KAIP VISUOMENĖS INFORMAVIMO INSTITUTO YPATUMAI	24
2.1 Žiniasklaidos samprata, turinys bei informacijos pateikimo ypatumai	24
2.2 Etikos svarba ir stereotipų vaidmuo žiniasklaidoje.....	29
3. NEGALĖS VAIZDINIŲ IR STEREOTIPŲ TYRIMAS LIETUVOS DIENRAŠČIUOSE	35
3.1. Tyrimo metodika ir organizavimas	35
3.2. Straipsnių apie negalę Lietuvos dienraščiuose kiekybinė analizė	38
3.3. Straipsnių apie negalę Lietuvos dienraščiuose kokybinė analizė	50
3.3.1 Socialinio – interakcinio negalės pateikimo turinio analizė	51
3.3.2 Klinikinio – korekcinio negalės pateikimo turinio analizė	68
IŠVADOS	81
REKOMENDACIJOS	84
LITERATŪROS SĄRAŠAS	86
SANTRAUKA	93
SUMMARY	94
PRIEDAI	95

LENTELĖS

1 lentelė. Šaltinių skaičius viename straipsnyje	41
2 lentelė. Straipsnių pasiskirstymas pagal temas	49
3 lentelė. Gebėjimas įveikti sunkumus	51
4 lentelė. Neįgaliųjų veiklumas	53
5 lentelė. Šeimos bei aplinkinių svarba	57
6 lentelė. Negalės priėmimas	58
7 lentelė. Negalė kaip įprasta gyvenimo dalis	60
8 lentelė. Neįgaliųjų integracijos sunkumai	62
9 lentelė. Finansiniai sunkumai	68
10 lentelė. Neįgalumas kaip praradimas	69
11 lentelė. Negalė kaip perspektyvų žlugimas	71
12 lentelė. Segregacinio požiūrio gajumas	74
13 lentelė. Neįgaliųjų socialinio ir šeiminio gyvenimo sunkumai	76
14 lentelė. Negalė kriminaliniame kontekste	77
15 lentelė. Neįgalumas – menkesnių poreikių ir galimybių priežastis	78

PAVEIKSLAI

1 pav. Straipsnių skaičius dienraščiuose	38
2 pav. Straipsnių skaičius pagal autorius	39
3 pav. Informacijos šaltiniai	40
4 pav. Straipsnių skaičius pagal pobūdį	42
5 pav. Straipsnių lokalizacija dienraščiuose	43
6 pav. Iliustracijų skaičius viename straipsnyje	45
7 pav. Straipsnių pasiskirstymas rubrikose	46
8 pav. Straipsnių pasiskirstymas pagal temos svarbą pranešimuose	47

ĮVADAS

Temos aktualumas. Šiandien Lietuvoje galima kalbėti apie paradoksalią neįgalių asmenų socialinę padėtį, kurios vienas iš esminių bruožų – ambivalentiškumas negalės atžvilgiu. Viena vertus, priimti Specialiojo ugdymo, Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymai, parengtos Valstybės strategijos iki 2012 metų, buvo ratifikuotas vienas svarbiausių neįgaliųjų teises įtvirtinančių bei ginančių dokumentų – JTO Neįgaliųjų teisių konvencija, inicijuojami ir remiami įvairūs projektai, neįgaliųjų gyvenimu domisi žiniasklaida, aktyvai veikia nevyriausybines organizacijos, socialinės atskirties grupių integracija tapo vienu iš valstybės prioritetų. Iš esmės suvokta, jog demokratinėje visuomenėje negali būti atstumtųjų. Tačiau nepaisant priimtų sprendimų, visuomenėje vis dar egzistuoja tam tikros psichosocialinės kliūtys, vyrauja segregacinis, stereotipais pagrįstas neįgaliųjų suvokimas bei elgesys, dėl kurių neįgaliųjų įsitraukimas į visuomeninį gyvenimą yra vis dar problematiškas. Tyrimai užsienio šalyse ir Lietuvoje rodo, kad socialiniai vaizdiniai yra pagrindiniai neįgalių asmenų socialinės integracijos veiksniai, nuo kurių priklauso kaip žmonės realiai elgiasi, sąveikauja ir priima sprendimus neįgaliųjų atžvilgiu (Daugėla, Ruškus, 2004).

Nors socialiniai negalės vaizdiniai ir stereotipai Lietuvoje plačiai tyrinėti nebuvo, tačiau patį negalės fenomeną įvairiais aspektais tyrinėjo nemažai skirtingų sričių mokslininkų: Ruškus J. (2000) tyrinėjo specialiojo pedagogo socialinių nuostatų, pedagoginės sąveikos ir mokyklinės socializacijos ryšį; Ruškus J., Merkys G., ir Gerulaitis D. (2002) tyrė šeimos auginančios neįgalų vaiką psichosocialinį portretą; Dobryninas A. (2003) nagrinėjo, kaip Lietuvos žmonės vertina neįgaliųjų padėtį ir jų teisių apsaugos efektyvumą Lietuvoje; Ruškus J., Daugėla M. (2004) analizavo socialinio fizinės negalios vaizdinio Lietuvos žiniasklaidoje struktūrą ir kryptingumą; Ruškus J. (2005) tyrinėjo neįgaliųjų socialinio dalyvavimo aspektą Lietuvoje; Daugėla M. (2006) aiškino veiksnius, darančius poveikį asmenų, turinčių specialiųjų poreikių aukštosiose mokyklose; Mataitytė-Diržienė J. (2008) analizavo kokį sutrikusios psichikos asmens įvaizdį formuoja Lietuvos žiniasklaida.

Negalė ir su ja susijusios temos yra tokios temos, su kuriomis ne kiekvienas individas susiduria asmeniškai, todėl apie šią temą dažniausiai yra sužinoma iš žiniasklaidos. Reiškiniai su kuriais individas neturėjo tiesioginio kontakto, apie kuriuos nežinojo ar nesuvokė, negali susidaryti ir savo nuomonės, būtent čia savo vaidmenį suvaidina žiniasklaida pasiūlydama savo atrinktų faktų, nuomonių, vertinimų ir apibrėžimų mozaiką. Žiniasklaida ne tik atspindi socialinius tikrovės konstruktus, tačiau pati turi galią juos kurti. Jos galia kalbėti viešajai publikai, tai galia įvardinti, paženklinti, pasufleruoti, surūšiuoti tikrovę ir jos reiškinius. Galima teigti, jog būtent dėl šio sąveikos visuomenės sąmonėje dažniausiai atsispindi socialiai konstruojami, nepatvirtintomis

nuomonėmis, įsitikinimais, kartais gandais pagrįsti negalės vaizdiniai, o ne mokslo žiniomis patvirtinti faktai apie realybės reiškinius. Šiuo metu žiniasklaida yra ta socialinė institucija, kuri užima tvirtas pozicijas ir vaidina vis didesnę vaidmenį žmonių gyvenimuose, todėl būtent nuo to kaip ji sugeba pasirinkti, apibrėžti bei pristatyti tam tikrus reiškinius priklauso viešoji nuomonė, nuostatos ir jų skatinamas elgesys. Amerikiečių psichologas O. Wahl (1995) mano, kad informaciją apie psichikos sveikatą visuomenė tikriausiai gauna ne iš psichologijos žurnalų arba socialinių informavimo kampanijų, o „labiausiai tikėtina, kad visuomenės žinios apie psichines ligas ateina iš šaltinių, esančių kur kas arčiau namų, šaltinių, su kuriais mes visi susiduriame kasdien – iš žiniasklaidos“ (p. 34).

B. Kovach ir T. Rosenstiel analizavę žiniasklaidos poveikį, nustatė, kad absoliutus tikėjimas žiniasklaida priklauso nuo visuomenės narių santykio su pateikiama problema, tai reiškia, jog žiniasklaidos pateikiami stereotipai stipriausiai paveikia neįsitraukusią auditoriją. Turint omenyje Lietuvos visuomenės žemą pilietinės galios indeksą (Europos vertybių tyrimai 1990-2005), galima būtų teigti, jog mūsų visuomenė nėra atspari žiniasklaidos kuriamiems ir/ar atnaujinamiems stereotipams.

Pasitikėjimo žiniasklaida rodiklis Lietuvoje jau nebe užima pirmųjų vietų Europoje, tačiau vis dar išlieka aukščiau vidurkio: pasitikėjimas TV - 6, radiju - 12, spauda - 8 vieta tarp 27 ES šalių. 2010 m. rugsėji Vilnius atlikta apklausa „Lietuvos gyventojų požiūris į institucijas“ taip pat pateikia kiek mažesnę pasitikėjimo žiniasklaida rodiklį: žiniasklaida pasitiki 39,5 proc., o nepasitiki 19,5 proc. šalies gyventojų. Apskritai paskutiniojo dešimtmečio tyrimai parodė, kad Lietuvoje žiniasklaida pasitikima bene labiausiai iš visų Europos valstybių. Toks pasitikėjimas rodo, kad bet kokia informacija žiniasklaidoje traktuojama kaip absoliuti tiesa, nereikalaujanti diskusijų ar dvejonių. A. Dobrynino 2003 m. atliktas „Lietuvos gyventojų požiūris į neįgaliuosius ir jų problemas“ tyrimas parodė, jog net 49 proc. respondentų nemato ir nepažįsta neįgaliųjų, o pagrindiniu informacijos apie neįgaliuosius šaltiniu nurodo įvairias žiniasklaidos priemones. Tai dar kartą patvirtina, kad žiniasklaidos įtaka įtvirtinant, skleidžiant ir keičiant savitus stereotipus ir vaizdinius visuomenėje, tuo pačiu formuojant visuomenės nuomonę bei žinias tam tikrais socialinio gyvenimo aspektais yra ypač didelė, dažnai vienintelė ir nekvestionuojama.

Mokslinė problema. Kadangi žiniasklaida informaciją pristato pasirinktinai, iš viso faktų srauto pateikdama tam tikrą realybės vaizdinį, kai šis vaizdinys yra neigiamas, tai daro įtaką ne tik visuomenės nuomonei, bet elgesiui ir sprendimų priėmimui. Žiniasklaidos neigiamas nusistatymas negalės ir neįgaliųjų atžvilgiu sukuria sąlygas stigmatizacijai, diskriminacijai bei socialiniai atskirčiai. D. R. Edney (2004) konstatuoja, kad „Per paskutiniuosius 30 metų buvo atlikta nemažai tyrimų norint nustatyti, kokią įtaką visuomenės įsitikinimams daro žiniasklaida. Tyrimai nustatė, kad žiniasklaidos galia įtakoti visuomenės nuomonę bei lygis, kuriuo visuomenė pasikliauja

žiniasklaidos pateikta reprezentacija, kartu sudėjus paverčia žiniasklaida viena iš pačių įtakingiausių priemonių išsivysčiusiose visuomenėse“ (p. 12). Išankstiniu nusistatymu pagrįsti žiniasklaidoje pateikiami stereotipai, sukuria iškrypusį neįgaliųjų paveikslą, kuris gali skatinti jų atskirtį bei diskriminacinius veiksmus. Dienraščiuose pateikiamų negalės vaizdinių ir stereotipų tyrimas yra aktualus ne tik todėl, kad jo rezultatai parodys kokius negalės vaizdiniai ir stereotipai yra pateikiami ir vyrauja Lietuvos spaudoje, bet ir dėl to, kad padės parengti situaciją atitinkančias rekomendacijas, t.y. bus orientuotas ne tik į situacijos konstatavimą, bet ir pokytį.

Kadangi negalės vaizdavimo žiniasklaidoje tyrimų mūsų šalyje buvo atlikta vos keli, yra ypač svarbu pasiaiškinti kokius negalės vaizdinius bei stereotipus skleidžia žiniasklaida, turėdama tokį didelį visuomenės pasitikėjimo bei įtakos potencialą. Tai atskleisti padės atsakymas į esminį probleminį klausimą – kokio pobūdžio negalės vaizdiniai ir stereotipai vyrauja dienraščiuose?

Tyrimo objektas: negalės vaizdiniai Lietuvos dienraščiuose.

Tyrimo tikslas: Atskleisti kokius negalės vaizdiniai ir stereotipai pateikiami didžiausiuose Lietuvos dienraščiuose.

Uždaviniai:

1. Remiantis socialinio konstravimo teorija, atskleisti negalės socialinio vaizdinio ir stereotipo sampratą ir turinį.
2. Aptarti žiniasklaidos vaidmenį, pateikiamos informacijos ypatumus ir jų įtaką socialinės tikrovės pažinimui, suvokimui ir sprendimų priėmimui.
3. Atskleisti esmines negalės vaizdavimo didžiausiuose Lietuvos dienraščiuose charakteristikas.

Tyrimo metodai:

1. Teoriniai

Artimos darbo temai literatūros (sociologinės, psichologinės, edukologinės, teisinės, žurnalistinės) ir dokumentų analizė, lyginimas, apibendrinimas ir sisteminimas.

2. Empiriniai

Keturių didžiausių Lietuvos dienraščių kiekybinė ir kokybinė turinio analizė (content analizė).

Tyrimo teorinis pagrindas: Socialinio konstravimo teorija pagal kurią socialinio pasaulio suvokimas yra procesas, kai atskiri socialinės realybės faktai ir interpretacijos tampa visuotiniu žinojimu, o žinojimas – savaimė suprantama „tikrove“. Individo negalė yra tiek negalė, kiek ji yra kitų žmonių socialinis konstruktas – vaizdinys. Todėl negalė, pagal šią teoriją, yra įvairių socialinių vaizdinių sambūris (Ruškus, 2002, p. 18-20).

Darbo struktūra: Ši magistro darbą sudaro įvadas, sąvokų žodynelis, 3 skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, ir priedai. Darbo apimtis – 94 puslapiai (be priedų). Jame pateiktos 23 vaizdinės priemonės, iš kurių 15 lentelių ir 8 paveikslai.

Sąvokų žodynelis:

- ***Diskriminacija dėl neįgalumo*** – bet koks išskyrimas, atstūmimas ar apribojimas dėl neįgalumo, kuriais siekiama pabloginti ar paneigti arba dėl kurių pabloginamas ar paneigiamas visų žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių pripažinimas, įgyvendinimas ar naudojimas lygiai su kitais asmenimis politinėje, ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje, pilietinėje ar bet kurioje kitoje srityje (Neįgaliųjų teisių konvencija, 2007, p.5).
- ***Etiketizavimas*** – procesas, kai socialinės normos neatitinkančiai socialinei grupei yra „priklijuojama“ etiketė, t.y ji kategorizuojama ir jai priskiriamas neigiamos konotacijos ženklas – stigma (Ruškus, 2002, p. 47).
- ***Informacinis raštingumas*** – tai gebėjimas naudotis, suvokti ir kritiškai vertinti įvairius žiniasklaidos bei jos turinio aspektus (Europos Bendrijos Komisijos rekomendacija 2009/625/EB, p. 3).
- ***Įvaizdis*** – tai dinamiškai suprantama, prasminga, daugiau ar mažiau struktūruota idėjų, jausmų, suvokimų ir įsivaizdavimų, kuriuos asmuo ar asmenų grupė turi tam tikro realaus reiškinio ar daikto atžvilgiu, visuma (Drūteikienė, 2002, p. 97).
- ***Maginalizacija*** – tai visuomeninis procesas ir jo padariniai, kurie lemia ir apibrėžia piliečių nebuvimą sudėtinė „normalios“ visuomenės dalimi (Brazienė, Guščinskienė, 2004, p. 52).
- ***Negalė*** - yra ne tik žmogaus fizinių, intelektinių ar psichikos pokyčių, bet ir stereotipų, socialinių vaizdinių bei socialinės sąveikos konstruktas (Ruškus, 2002, p. 22).
- ***Neįgalusis*** – asmuo, kuriam šio Įstatymo nustatyta tvarka pripažintas neįgalumo lygis arba mažesnis negu 55 procentų darbingumo lygis ir (ar) nustatyta specialiųjų poreikių tenkinimo reikmė (Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas, 2004, 2str. 8p.).
- ***Nuostata*** – tai žmogaus parengtis arba predispozicija specifiniu būdu atsakyti į tam tikrus poveikius (daiktų, reiškinų, situacijų, žmonių atžvilgiu) (Jacikevičius, 1995, p. 38).
- ***Objektyvumas žurnalistikoje*** – tai nešališkumas, dalykiškumas siekiant išreikšti tiesą ir parodyti tikrovę be išankstinio nusistatymo, nepriklausomai nuo rašančiojo interesų bei simpatijų (Urbonas, 2007, p. 104).
- ***Socialinė atskirtis*** – tai reiškinys, kai tam tikrų žmonių grupių galimybės visavertiškai dalyvauti socialiniame gyvenime dėl socialinių vaizdinių nevienalytiškumo ir sąveikos ypatumų yra ribojamos (Ruškus, 2002, p. 43).

- **Socialinis dalyvavimas** – tai asmens aktyvumas atviroje bendruomenėje, pasireiškiantis kuriant individualų ir socialinį negalę turinčio žmogaus projektą pasitelkiant jo paties vidinius bei išorinius aplinkos resursus (Ruškus, Mažeik, 2007, p. 10).
- **Socialinis stereotipas** – supaprastinta, schematiška, dažnai iškreipta buitishkoji nuomonė apie kurį nors socialinį objektą (Leonavičius, 1993, p. 241).
- **Socialinis vaizdinys** – dėl kolektyvinės interpretacijos įtakos besiformuojanti tam tikra pasaulio vizija, pažinimas, kurio emociniai, kognityviniai bei simboliniai elementai daro įtaką mąstymo būdui, bendravimui, kasdienei veiklai, kuria bendrą tam tikros grupės socialinę realybę, paremtą patirtimi, kultūrinium ir socialiniu kontekstu, dominuojančiomis vertybėmis (Ruškus, 2002, p. 18).
- **Stigma** – į akis krentantis ženklas, dėl kurio kas nors yra išskiriamas (diskriminuojamas) iš kitų, jam priskiriami neigiamai visuomenėje traktuojami bruožai (Ruškus, 2002, p. 47).
- **Tendencingumas** – tai bet koks naujienų nukrypimas nuo tikslaus, neutralaus, subalansuoto ir nešališko įvykio bei socialinio pasaulio tikrovės pateikimas (McQuail, 2005, p. 548).
- **Žiniasklaida** – organizuotas informacijos sklaidimas viešosios informacijos rengėjų ir visuomenės informavimo priemonių sistemoje; viešosios informacijos rengėjai, visuomenės informavimo priemonės; spaudoje paskelbtos publikacijos, perduotas radijo bei televizijos laidos (Urbonas, 2007, p. 5).

1. SOCIALINIS VAIZDINYS KAIP SĄVEIKOS SU NEĮGALIAISIAIS VEIKSNYS

1.1 Socialinio vaizdinio ir stereotipo sampratų turinys socialinio konstravimo teorijos požiūriu

Negalė bei su ja susiję vaizdiniai egzistuoja nuo seniausių žmonijos laikų ir nebuvo nei vieno istorijos periodo, kai negalė buvo laikoma norma. Visais žmonijos raidos laikotarpiais neįgalumas buvo laikomas nukrypimu, nenormalumu, kitoniškumu. Kiekviena epocha ir kultūra formuodavo savo požiūrį į neįgaluosius, nuo kurio tiesiogiai priklausydavo neįgaliųjų gerovė, gyvenimo kokybė bei socialinė padėtis. Skirtingi laikotarpiai, tuo metu pažiūros bei kultūrinės ypatybės formuodavo įvairius negalės vaizdinius bei santykius su neįgaliaisiais. Negalė įgaudavo vis skirtingas formas: negalė kaip nelaimės, baimės ar bausmės ženklas antikoje; pažeminimo, pajuokos ir labdaros simbolis viduramžiais; eksperimentų, gydymo ir ugdymo objektas renesanso epochoje; institucionalizacijos ir integracijos idėjų kovos objektas moderniais laikais.

Ne kartą esame skaitę ar girdėję istorijų apie rasinę ar etinę diskriminaciją, antisemitizmą Antrojo Pasaulinio karo metu, antifeminizmą, seksualinių mažumų diskriminaciją, tačiau vieną grupę, patyrusi diskriminaciją visais laikais, liko už žmonijos istorijos ribų – tai neįgalieji. Visais laikais neįgalių asmenų skaičius visuomenėje siekė apie dešimt procentų populiacijos ir nėra nė vienos šalies, kurioje nebūtų žmonių su negalė. C. J. Kudlick teigia, jog žvilgsnis atgal, tai žingsnis sukurti geresnę ateitį. Negalės vaizdinių bei stereotipų istoriją leidžia plačiau pažvelgti ne tik į laiko suformuotus faktus, tačiau kuria prielaidas ateities perspektyvoms, leidžia suvokti, kur mes esame dabar, kaip mes čia atsidūrėme ir koku keliu žengsime toliau (Disability history. <http://www.medhumanities.org/2009/11/call-for-papers-disability-history-uk.html> [žiūrėta 2009 11 10]). Todėl, siekiant išsiaiškinti ir suprasti šiandieniniame pasaulyje vyraujančius negalės vaizdinius ir stereotipus, svarbu išsiaiškinti jų atsiradimo, kitimo ir taikymo prielaidas.

Socialinis vaizdinys – tai „dėl kolektyvinės interpretacijos įtakos besiformuojanti tam tikra pasaulio vizija, pažinimas, kurio emociniai, kognityviniai bei simboliniai elementai daro įtaką mąstymo būdai, bendravimui, kasdieniui veiklai, taigi kuria bendrą tam tikros grupės socialinę realybę“ (Ruškus, 2002, p. 18). Nemažai mokslininkų savo darbuose naudoja artimą socialinio vaizdinio sampratą, įvaizdžio sąvoką. M. Martišius (2009) įvaizdį apibūdina kaip „kognityvinę reprezentaciją apie tam tikrą reiškinį, kurią asmuo turi susikūręs galvoje, t.y. kaip jis įsivaizduoja, kas yra tiesa apie tą reiškinį“ (p. 121). G. Drūteikienė (2002) teigia, jog įvaizdis – tai „dinamiškai suprantama, prasminga, daugiau ar mažiau struktūruota idėjų, jausmų, suvokimų ir įsivaizdavimų,

kuriuos asmuo ar asmenų grupė turi tam tikro realaus reiškinių ar daikto atžvilgiu, visuma“ (p. 97). Anot A. Pikčiūno (2002) įvaizdis – tai paveikslas, kuri asmuo sudėlioja iš daugybės ji pasiekiančių pranešimų: „tai prasmių visuma, kurios pagalba adresatai žino ir apibūdina, prisimena ir sieja objektą, asmens įsitikinimų, jausmų ir įspūdžių apie objektą sąveika“ (p. 38). Šiame darbe socialinis negalės vaizdinys yra suprantamas kaip asmens ar grupės turimas prasmių paveikslas (įsivaizdavimas, vizija), kurį jie sieja su negale, neatsižvelgiant į tai, ar ši vizija atitinka realybę.

Pasak D. G. Myers (2000), žmonės informaciją apdoroja trimis būdais: užkoduoja prasmę, įsivaizduoja, mintyse sutvarko. Tvarkydami informaciją, siekiant ją išlaikyti, dažniausiai koduojame jos prasmę, siedami ją su tuo, ką jau žinome arba ką įsivaizduojame. Skaitydami ar klausydami apie tam tikrą įvykį mintyse sukuriame to įvykio paveikslą, vėliau paprašyti prisiminti perskaitytą ar išgirstą informaciją, prisimename ne viską pažodžiui, o anksčiau savo minčių sukurtą paveikslą.

Paremtas patirtimi, vertybėmis, socialiniu ir kultūriniu kontekstu, socialinis vaizdinys parodo, ką visuomenė žino apie tam tikrus socialinius objektus. Jis atspindi visuomenėje vyraujančias pažinimo struktūras tam tikrų objektų, šiuo atveju negalės, atžvilgiu, kurie tampa realybės atributais. S. Moscovici įvedęs socialinio vaizdinio konceptą apibrėžė jį pagal dvi funkcijas: „pirma, sukurti tvarką, leidžiančią žmogui orientuotis pasaulyje ir valdyti materialųjį pasaulį; antra, palengvinti žmonių bendravimą, nes vartojami bendri kodai, įvardijantys ir klasifikuojantys supančio pasaulio bei asmeninės ir grupinės istorijos reiškinius“ (cit. pagal Ruškus, Mažeikis, 2007, p. 61).

J. S. Morvanas tirdamas negalės fenomeną, išskyrė negalės socialinio vaizdinio teorinės struktūros elementus:

1. *Semiologinis vaizdinys*. Vaizdiniai yra sudaromi atsižvelgiant į tai, kas yra akivaizdžiai matoma, pavyzdžiui kūno fiziniai sutrikimai, elgesio ypatybės ir pan., ir iš šių regimybių sudaromi klasifikaciniai konceptai (invalidas, debilas, psichas ir t.t.).
2. „*Dominuojančios formos*“ vaizdinys. Šis elementas apibūdina neįgalų asmenį kaip vientisą fizinio ir intelekto psichosocialinio vaizdinio junginį, kuris yra susijęs su vadinamąja „vaiko forma“.
3. *Antrinis vaizdinys*. Tai negalę atspindintis kognityvinis darinys, besiremiant kuriuo, fizinė negalė yra siejama su techninės pagalbos priemonėmis, o dezadaptacija atspindi išstūmimo, sąveikos vengimo, vienišumo bei segregacijos tendencijas.
4. *Emocinis vaizdinys*. Elementas atspindintis neįgaliojo asmens emocinę patirtį. Skirtingoms negalėms priskiriami skirtingi emociniai išgyvenimai: fizinė negalė siejama su noru gyventi, prisitaikyti ir savarankiškumo siekiu, tuo tarpu protinis sutrikimas sukelia uždarumo, nevilties ir tuštumos vaizdinius.

5. *Reakcijų vaizdinys*. Parodo santykį su neįgalioju akistatos metu. Susitikimas su „kitu“ sukelia baimę, gėdą, kaltės jausmą, siekį išlakyti distanciją (cit. pagal Ruškus, 2002, p. 28).

Įvairiais tyrimais įrodyta, jog socialiniai vaizdiniai turi įtakos žmonių interpretacijoms bei elgesiui. P. L. Berger ir T. Luckman (1999) savo knygoje apie žinojimo sociologiją teigia, jog tikrovė yra socialiai konstruojamas reiškiny, o žinojimo sociologijos pagrindinis uždavinys – analizuoti šio konstravimo procesus. Pasak autorių, pagrindinės žinojimo sociologijos sąvokos yra „tikrovė“ bei „žinojimas“; tikrovė, jų teigimu, tai „savybė, būdinga reiškiniams, kuriuos pripažįstame turint nuo mūsų valios nepriklausomą būtį“, tuo tarpu žinojimu galima įvardinti „įsitikinimą, kad reiškiniai yra tikri ir kad jie turi specifinių bruožų“ (p. 11).

J. Ruškus (2002) pritaria sociologijos atstovams teigdamas, kad žmonių elgesį lemia ne tiek objektyvios situacijos sąlygos, kiek tos situacijos socialinis vaizdinys. Todėl kyla negalės apibrėžimo objektyvumo klausimas. Nes jeigu realybė yra socialinių vaizdinių visuma, tai negalė yra vienas tų vaizdinių, kuriančių realybę. Tokią negalės suvokimo poziciją palaiko ir A. Giami teigdamas, jog „negalė yra negalė tiek, kiek ji yra kitų žmonių socialinis konstruktas – vaizdinys“ (cit. pagal Ruškus, 2002, p. 22).

Žmonių suvokimo subjektyvumą patvirtina ir socialinės psichologijos atstovai. D. G. Myers (2000) pastebi, jog, jei apie reiškinio ar proceso tikimybę sprendžiama pagal tai, kaip gerai jis atspindi tam tikrą prototipą, taikoma tipiškumo euristika. Tačiau psichologas pažymi, kad toks sprendimų priėmimo būdas ne tik paskubina sprendimus, bet paskatina nepaisyti ar nepastebėti kitos svarbios informacijos, nekreipti dėmesio net į loginius ar statistinius argumentus.

V. Legkauskas (2008) teigia, jog suvokimo procesas visada yra šališkas, priklausantis nuo mūsų suinteresuotumo, nuostatų, lūkesčių bei interpretacijų. Negalės socialinis vaizdinys parodo, koks yra individo, grupės ar visuomenės santykis su negale. Neigiamo atspalvio negalės vaizdiniai vyraujantys tam tikroje visuomenėje atitinkamai veikia negalės, neįgalųjų bei jų problemų vertinimą, suvokimą bei veiksmų pasirinkimą. G. Meyerson tvirtina, kad „sutrikimas yra tik fizinės būsenos variacija, kuriai mes suteikiame neigiamą vertę“. Neigiama negalės vertė, pasak G. Meyerson, kyla iš: visuomenės, pačios asmenybės ir netipiškos fizinės išvaizdos (cit. pagal Ruškus, 2002, p. 22). Todėl aišku, jog vien tik fiziologinių sutrikimų pagrįstas negalės apibrėžimas, be socialinio vaizdinio aiškinimo nebetenka prasmės. Iš to galima daryti išvadą, jog negalė yra socialinio konstravimo proceso išdava, t.y iš sociumo kylanti problema.

Socialiniai vaizdiniai yra žinių visuma apie tam tikrai grupei svarbius patyrimo objektus. Tokios žinių visumos yra bendros visai grupei ir apima objekto savybių aprašymus, vertinimus, sukelia jausmus ir t.t. Pagrindinė socialinių vaizdinių funkcija – suteikti stabilią prasmų sistemą (Legkauskas V.; 2008. p. 81). Socialiniai vaizdiniai socialines grupes nurodo bendrybių pagrindu, padeda paaiškinti socialines struktūras bei susidarančius dominavimo santykius, vertybių sistemas

kasdieninės komunikacijos situacijose. Jie leidžia analizuoti ne tik vyraujančias nuostatas, požiūrius ar vertybes, kuriomis vertinama negalė, bet ir konkrečioje visuomenėje dėl tam tikrų negalės vaizdinių priimtą negalės koncepciją, integracijos metodus, socialinės politikos žingsnius, socialinės atskirties mastus ir diskriminavimo tikimybę.

Yra pastebėta, jog skirtingos negalės sukelia skirtingus socialinius vaizdinius. J. Ruškaus ir G. Daugėlos (2004) atlikti tyrimai, parodė, jog negalės vaizdiniai pasižymi kompleksišku bei ambivalentiškumu, t.y vaizdiniai nėra vien tik neigiami ar teigiami, o sudaryti iš komplekso sudėtinių dalių. Dažniausiai dominuoja klinikinis požiūris susipinantis su socialinio vaidmens vertinimo prieštaravimais, todėl neįgalumas vertinamas dvejopai. Viena vertus, negalė parodoma kaip visų individo problemų priežastis, tragedija, apribojanti gyvenimo galimybes, perspektyvas, sąveikų tinklus. Neįgalieji parodomi kaip kitokie, nukrypę nuo normos, pasmerkti izoliacijai, vienetvei, be jokių šansų patirti gyvenimo džiaugsmą ar sėkmę. Iš kitos pusės, negalė yra vaizduojama kaip stiprios valios, kovos, kančios įprasminimo, pasiekimų profesinėje bei socialinėje srityje ir vertingų socialinių vaidmenų vaizdinys (Ruškus, Mažeikis, 2007).

Autoriai pažymi, jog negalės vaizdinių tyrimai padeda suprasti kokie stereotipai, nuostatos lemia individų elgesio būdų pasirinkimą bei neįgaliųjų vertinimą sąveikos metu. Yra pastebėta, kad negalės vaizdiniai yra dažniausiai neigiamos konotacijos dėl neįgalumo keliamų asociacijų, todėl siekiant visavertės neįgalių asmenų integracijos būtina atpažinti destruktivius vaizdinius bei keisti juos į pokytį nukreiptu požiūriu.

Kalbant apie socialinius negalės vaizdinius neįmanoma nekalbėti apie socialinių nuostatų sąvoką. „Nuostata – tai žmogaus parengtis arba predispozicija specifiniu būdu atsakyti į tam tikrus poveikius (daiktų, reiškinių, situacijų, žmonių atžvilgiu)“ (Jacikevičius, 1995, p. 38). J. Ruškus bei G. Mažeikis (2007) pažymi, jog socialinei nuostatai yra būdingos kelios savybės: „tai pasirengimas vienaip ar kitaip reaguoti į vieną ar kitą socialinę vertę, nuostata iš anksto modeliuoja būsimą elgesį, nuostata kaip įsitikinimas ir vertinimas, daugiau ar mažiau kristalizuota pozicija objekto atžvilgiu“ (p. 69). Tie patys autoriai teigia, jog socialinės nuostatos bei vaizdiniai yra klinikinio (medicininio) ir/ar socialinio negalės modelių pamatai. Remiantis mokslinė literatūra abu modeliai skiriami:

- *Socialinėje politikoje* – pagal tai, koks negalės požiūris vyrauja socialinėje politikoje, kaip suvokiamas neįgalumas ir neįgalieji, kokiais principais yra grindžiama socialinė parama bei paslaugos, jų prieinamumas, pobūdis bei efektyvumas;
- *Visuomenėje* – pagal tai, kokie negalės vaizdiniai bei požiūriai vyrauja visuomenės santykiyje su neįgaliaisiais, bei kaip neįgalieji priima daugumos nuostatas;
- *Moksle* – pagal tai, kokie yra atliekamų tyrimų tikslai, pobūdis bei pritaikomumas (Pivorienė, 2003, p. 108).

Lietuva būdama demokratine valstybe, Europos sąjungos nare, deklaruoja visoms Vakarų valstybėms būdingas demokratines bei humanistines idėjas visose šalies gyvenimo srityse. Tačiau mokslininkai pažymi, jog šalis neišvengė ambivalentiškumo socialinės atskirties grupių atžvilgiu. J. Ruškus ir G. Mažeikis (2007) pažymi, kad jų bei kitų mokslininkų atlikti tyrimai rodo, jog Lietuvoje vis dar aiški segregacinė mąstysena bei elgsena, niekinančios socialinės nuostatos įvairių socialinės atskirties grupių atžvilgiu. „Socialinės nuostatos vis dar mažai reflektuojamos, nėra laikomos kritinės analizės ar savianalizės objektu, net priešingai, jos subjektyvioje sąmonėje priimamos kaip objektyvi ir nekintanti tiesa“ (p. 9).

Atlikti įvairių šalių bei Lietuvos tyrimų duomenys rodo, kad neigiamas nuostatas neįgaliųjų atžvilgiu išreiškia ir konkrečių sričių (švietimo, socialinės integracijos) specialistai. Ionescu ir Despina Kanadoje atliktas tyrimas, parodė, kad žmonių nuostatos neįgaliųjų atžvilgiu bendrai yra teigiamos, tačiau ryškiai pasikeičia, pasidaro neigiamos, jeigu negalę turintis asmuo įsitempė į jų gyvenimą (cit pagal Ruškus, 2002, p. 37). Panašius rezultatus gavo F. Bove: *fiziškai sveiki žmonės, susidūrę su fizine negalia turinčiu asmeniu, paprastai demonstruoja jausmus, kuriuos galima būtų pavadinti nuo neutralių iki pozityvių neįgaliojo atžvilgiu, tačiau fiziologiniai duomenys, kurie yra kur kas tikresnis vidinių jausmų rodiklis, sako visai ką kitą. Akių judesiai, prakaitavimas ir kiti nevalingi ženklai rodo, kad sveikas žmogus jaučia didelį nerimą, vengia susidurti su neįgaliojo akimis ir netgi atsisako pripažinti, kad jis/ji apskritai egzistuoja* (cit. pagal Valenta, 2003, p. 83). Dar buvo pastebėta, jog įgalūs asmenys dažnai linkę neprieštarauti neįgaliesiems, todėl tyrėjas daro išvadą, kad sveiko ir neįgalaus žmogaus santykiuose dominuoja nenuoširdumas. Trumpai tariant, sveikas asmuo atsisako bendrauti su neįgalioju visaverčių santykių pagrindu. „Neįgalus žmogus yra neįgalumo ir jį supančios aplinkos rezultatas. Neįgalumas yra fizinis faktas, o konkreti situacija suteikia jam socialinę prasmę“ (Ten pat, p. 83).

G. Merkio bei J. Ruškaus 2000 metais atlikta specialiųjų pedagogų apklausa parodė, jog nemažai specialistų yra skeptiškai nusiteikę dėl sutrikusio intelekto vaikų socialinės integracijos bei ugdymo galimybių. Net 30 proc. specialistų išreiškė drastiškai neigiamus neįgaliųjų vaizdinius, žemą profesinę motyvaciją bei ryškų autoritarinį sąveikos modelį (Ruškus, Mažeikis, 2007). Mokslinės, metodinės konferencijų medžiagos tyrimas (Ruškus, 2005) parodė, jog daugelyje mokslinių publikacijų, ypač tų, kurių autoriais yra praktikai, aiškiai matomos segregacinės, klinikinio modelio nuostatos. Tai galima būtų paaiškinti didele praktikų darbo patirtimi, kai darbe su neįgaliaisiais vadovautasi medicininio modelio nuostatomis, ir kurias šiandien yra vis dar sunku pakeisti.

Specialistų etika turi neiginčytiną įtaką neįgaliųjų socialinės integracijos sėkmei, kadangi jie yra vieni iš tų asmenų, kurie lydi neįgaluosius per visą jų gyvenimą. Pasak N. Ivoškienės (2003), specialistų etika yra glaudžiai susijusi su asmeninėmis vertybėmis bei požiūriu į žmogų. Nuo jų

„suvokimo, kas yra žmogus, ko jam reikia, kokie yra jo elgesio motyvai“ priklauso darbo sėkmė ir efektyvumas (p. 97). Autorės manymu, individo suvokimo istorinės ištakos yra susijusios su šiomis sąlygomis:

1. ilgą laiką vyravo klinikinis modelis, kai neįgalieji buvo atskiriami nuo šeimos bei visuomenės, sprendimų pasirinkimas bei priėmimas vykdavo be neįgaliųjų įtraukimo;
2. negalę turintiems asmenims buvo teikiamos tik sveikatos priežiūros bei globos paslaugos;
3. buvo atskirtos institucijos, atsakingos už pagalbos neįgaliesiems teikimą (p. 97).

Socialinės psichologijos atstovai teigia, kad asmenybe individas tampa bendraudamas, lygindamas save su kitais žmonėmis. Savo „Aš“ jis suvokia, save vertindamas kitų individų atžvilgiu, t.y tarpasmeninėje sistemoje. Kitų vertinimai formuoja tiek mūsų bendrą savigarbą, tiek ir pasitikėjimą savimi konkrečiose socialinėse situacijose. Kiekvienas individas siekia aukštesnio statuso - padėties, kurią asmenybė užima grupėje. Kuo aukštesnė padėtis, tuo individo veiklos rezultatai geresni, gyvenimas atrodo pilnavertiškesnis, savo paties asmenybė reikšmingesnė. Grupės, kurių narių socialinis statusas žemas, yra nepatrauklios, žmonės jų vengia.

N. Kasatkina ir T. Leončikas (2003) socialinio statuso terminą sieja su socialinio vaidmens terminu, kuris pasak autorių, yra dinaminė statuso išraiška, jo funkcija arba kitaip tariant, elgesys, kurio tikimasi iš asmens užimančio tam tikrą socialinę padėtį. Kai kada statuso elementai prieštarauja vienas kitam ir asmeniui tenka rinktis, kuriam iš savo statusų teikti pirmenybę. Kai naujai įgyjamas statusas sutvirtina pagrindinį statusą ir didina individo privalumus, socialinė adaptacija vyksta sėkmingai, tačiau kai nauji statusai prieštarauja vienas kitam, formuojasi marginalus statusas. Statusų neatitikimas tampa problema, kai asmuo nori, tačiau nepajėgia jų įveikti, ypač kai visuomenė nepripažįsta tam tikrų asmens turimų statusų. Todėl autoriai kalba apie dvi tapatumo rūšis – pozityvųjų ir negatyvųjų tapatumą. „Pozityvus socialinis tapatumas – tai laisvas, savanoriškas individo tapatinimasis su bet kokia grupe, nesukeliantis jam nepatogumo nepriklausomai nuo tos grupės statuso visuomenėje. Negatyvus tapatumas yra toks, kurio individas negali ar nepajėgia atsisakyti arba atsikratyti, ir toks, kai, nepaisant individo pastangų, visuomenė jį priskiria tam tikrai grupei“ (Ten pat; p. 70-71).

Sociologas P. L. Berger (1995) sutinka su socialinėmis tapatumo ištakomis. Jis teigia, kad identitetas yra socialiai įgyjamas, palaikomas bei keičiamas. Identitetas nėra kažkas savaime „duota“, bet įgyta socialinio pripažinimo veiksmais: „mes tampame tokie, kokiais mus laiko“ (p. 100-101). M. Martišius (2009) įvaizdį ir tapatumą lygina su kauke, kurią panešiojus sunku nusiimti. Tapatumas, pasak autoriaus, negali būti tiesiog paskelbiamas, jis yra kuriamas per santykį su kitu ir dėl kitų. Todėl siekiant, kad tapatumas būtų priimtas ir išliktų, visuomenė turi jį atpažinti bei pripažinti. Tačiau psichologas V. Legkauskas (2008) tvirtina, jog šiuolaikinė visuomenė pasižymi vis didesne tolerancija ir todėl bet kas gali būti bet kuo ir bet kaip. Anksčiau asmuo turėdavo

prisitaikyti prie griežtai struktūruotos, tradicinių taisyklių socialinės aplinkos, o šiandien yra kalbama apie žmogaus ir aplinkos tarpusavio atitikimą, kai individas gali pasirinkti sau tinkamą aplinką arba tą aplinką pritaikyti sau.

Tačiau J. Ruškus (2002) visgi pažymi, jog neįgalieji Lietuvoje yra „svetimi“. Po ilgos izoliacijos sovietmečiu, neįgaliesiems Lietuvoje buvo suteiktas svetimųjų statusas, o greitos socialinės permainos atskleidė „kito“ baimę, neigiamas, diskriminacines nuostatas negalės atžvilgiu. „Svetimo“ statusą nagrinėjęs G. Simmel (2007) tvirtina, jog nors „svetimas“ yra grupės dalis, tačiau jo kitoniškumas sukelia distancijos problemą, santykiai su juo yra šalti, abstraktūs, per atstumą.

Šiuo metu, kai socialinė integracija yra deklaruojama siekiamybė, jos išreikštų bei visuomenėje vyraujančių nuostatų neatitikimas, tik padidina priešišumą neįgaliųjų atžvilgiu. Negalę turintis asmuo yra „išmetamas“ iš socialinių ryšių tinklo, stigmatizuojamas ir etiketizuojamas. Viena vertus, žmonės yra linkę perimti dominuojančios grupės vertinimą, netgi, jei tas vertinimas yra nukreiptas prieš juos, kita vertus, dominuojanti grupė priima vertinimus atsižvelgdama į savo nuostatas, kurios dažnai yra iškreiptos, neatitinkančios realybės. Kitiems asmenims taikomos nuostatos bei jų pagrindu kuriami spėjimai apie tų žmonių elgesį yra linkę tapti save išpildančia pranašyste.

Save išpildančios pranašystės pasireiškia tuo, jog tikrindami savo spėjimus, esame linkę ieškoti patvirtinančių, o ne paneigiančių mūsų nuostatas faktų. Todėl kitų asmenų atžvilgiu esame linkę elgtis taip, kad būtų išprovokuotas toks elgesys, kokį suponavo mūsų spėjimai bei nuostatos. Neįgalieji negalėdami pasipriešinti daugumos nuomonei, prisiima jiems priskiriamus stereotipus, stigmas ir pradeda atitinkamai elgtis. Pasidavimas negalei bei jos vaizdiniais sukelia pavojų asmens fiziniai bei dvasiniai savijautai, pastūmėja prie saviizoliacijos, kuriai užsitęsęs nutrūksta socialiniai ryšiai, susiformuoja depresija, atrofuoja asmens veiklumas ir kūrybiškumas. Negalės socialinis vaizdinys bei stereotipai pradeda imti viršų, užgroždami asmenybę.

Stereotipai – „tai sudėtingos nuostatos, kurias sudaro tam tikrų reiškinių schematizuotas suvokimas, vaizdiniai ir emociniai vertinimai“ (Jacikevičius, 1995, p. 42). Stereotipai atlieka socialinių reiškinių ir procesų supratimo, aiškinimo ir pateikimo funkciją. Anot V. Pruskaus (2010) stereotipai sukuria vienodo mąstymo erdvę, kurioje tampa įmanomas žmonių tarpusavio suvokimas ir bendravimas. Norint geriau suvokti stereotipų esmę, reikėtų pasiaiškinti, kaip jie susiformuoja? Pasak V. Pruskaus (2010) stereotipo formavimosi procesą sudaro 3 etapai:

1. sudėtinis objektas paverčiamas keletu gerai žinomų bruožų;
2. išskirtiems bruožams suteikiama didesnė reikšmė, nei ta, kurią jie turėjo būdami objekto visumos dalimi;
3. iš atrinktų „sulygintų“ ir „sustiprintų“ objekto požymių sudaromas tipas, kuris būtų priimtinas ir svarbus konkrečiam asmeniui (p. 31).

Stereotipai, kaip nuostatos ir vaizdiniai, palengvina komunikaciją, santykius su tikrove, supaprastina elgesio būdų pasirinkimą. Remdamasis stereotipiniu situacijos vertinimu, asmuo sutaupo daug laiko bei energijos, tačiau neišvengia klaidų. Stereotipai gali būti ne tik teisingi, tačiau ir klaidingi, ar net pavojingi. V. Pruskus (2010) teigia, jog kitų ir kitokių priėmimo procesą apsunkina ne tik objektyvios priežastys, bet giliai kolektyvinėje sąmonėje įsirežė stereotipai, kuriuos sudaro ne tik tam tikra informacija, įtakoianti žmonių požiūrius, bet vaizdiniai ir emocijos, kurie turimus požiūrius paženklina vizualiomis žymėmis bei pripildo jausmų įvairove. Psichologas V. Legkauskas (2008) patvirtina, jog nepaisant to, kad stereotipai labai padidina informacijos apdorojimo ekonomiškumą, tačiau jų naudojimas tarpasmeniniuose sąveikose dažniausiai turi neigiamas pasekmes. Jo teigimu, stereotipinis savo bei kitų grupės narių suvokimas ir vertinimas būtinai skatina konkurenciją, priešišumą bei diskriminaciją.

Diskriminacijai įtakos turi ir grupių statuso skirtumai, o tai reiškia, kad aukštesnį socialinį statusą turinčios grupės yra labiau linkusios diskriminuoti žemesnio statuso, kaip pavyzdžiui neįgaliųjų, grupes, o ne atvirkščiai. Neįgaliųjų ne tik kaip žemesnio socialinio statuso grupės, tačiau ir kaip mažumos egzistavimą patvirtina ir J. Pivorienė. Autorės teigimu (2003), negales turintys asmenys atitinka visus mažumoms taikomus kriterijus: „identišumo problemą, diskriminuojančią valdžią, menkinantį traktavimą, savęs kaip grupės suvokimą“ (p. 106).

N. Kasatkina ir T. Leončikas (2003) aiškina, jog mažumos būseną yra susijusi su visuomenės daugumos ir tam tikrų jos dalių santykiais, kurie dažnai yra pagrįsti nelygybe, išankstiniu nusistatymu, diskriminacija. Kaip teigia N. Kasatkina (1999) diskriminacija gali tapti mažumos atskirties prielaida. Neįgaliųjų kaip mažumos problema, J. Pivorienės manymu (2003), kyla dėl tipinių socialinių priežasčių: kai tam tikra visuomenės dalis – neįgalieji, yra neteisėtai ir neteisingai diskriminuojami, jų poreikiai nėra pripažįstami bei tinkamai tenkinami, tokie asmenys nuolat jaučiasi izoliuojami bei stigmatizuojami. Tačiau D. G. Myers (2000) atkreipia dėmesį, kad nevertėtų mažumos situaciją vertinti tik tai neigiamai, įsivaizduoti kaip negrįžtamai primestą ir nekintančią būtį. Socialiniai psichologai nustatė, kad mažuma, kuri tvirtai laikosi savo nuomonės ir įsitikinimų, daug sėkmingiau daro įtaką daugumai nei dvejojanti mažuma. Netgi tuo atveju, kai mažumos įtaka nėra akivaizdi, mažuma gali priversti kai kuriuos daugumos narius pergaltoti savo požiūrį arba bent jau juo suabejoti. Apibendrinamas psichologas teigia, kad socialinio mąstymo ir socialinės įtakos galia yra milžiniškas, tačiau tokia pat stipri yra individuali galia pasipriešinti primetamiems prietarams bei stereotipams.

Lyg prieštaraudamas anksčiau pasakytiems žodžiams, socialinio stereotipo sąvoką įvedusio W. Lippman nuomone, stereotipų neobjektyvumas, apgaulingumas bei sustabarėjimas besikeičiančios realybės atžvilgiu iškraipo pasaulio vaizdinius, neigia bet koki individualumą (pagal Kuzmickaitė, Tamošiūnaitė, 2000). Katz ir Braly pritaria, jog stereotipai yra visuomeniniai dariniai,

atsirandantys iš išankstinio nusistatymo ir turintis vargingą faktinį pagrindimą: „Stereotipas yra stabilus įspūdis, kuris tik mažu laipsniu atitinka faktą, kurį bando „pristatyti“ (cit. pagal Kuzmickaitė, Tamošiūnaitė, 2000, p. 24). Pats savaime stereotipas nėra amžinas, jo pastovumo ir kintamumo pagrindą sudaro visuomenės narių susitarimas dėl stereotipizuojamų reiškinių. Kuo darnesnis asmenų vertinimas, tuo labiau išreikšti stereotipai (Pruskus, 2010). Stereotipai pasaulį dalina į dvi dalis – žinoma/nežinoma, tai kas žinoma yra gerai, tai kas nežinoma – blogai. Anot V. Pruskaus (2010), žmonės iš pradžių sudaro vaizdinį iš to, ką jie „žino“ ir tik vėliau jį „mato“, tai, kas „matoma“ tampa gerai, o visą kitą lieka tik išimtimi iš taisyklės. Būtent vaizdinė stereotipų dalis sąlygoja jų įtaką suvokimui ir vertinimui, kai žmogus suvokia ir priima tik tai, ką nori ir mano esant teisingu, o visa kita virsta melaginga informacija, neigiamu nusistatymu, o žmonės nuasmeninta minia.

Nuasmenintų apibrėžimų priskyrimas yra ypač būdingas negales turinčių asmenų atžvilgiu. Neturintiems negalės asmenims neįgalumas yra svarbiausias ir dominuojantis neįgaliojo bruožas, tuo tarpu patiems neįgaliesiems tai yra tikrai vienas iš daugelio gyvenimo faktų. „Mano vežimėlis nėra įkalinimas – tai nuostabus išlaisvinimo įrankis. Tuo tarpu visuomenėje vyraujantys neigiami vaizdiniai yra tikrasis kalėjimas. Būtent stereotipai laiko mus užrakintus diskriminacijos bei išankstinio nusistatymo kameroje“ (Vaughn Switzer, 2003, p. 154).

A. Bagdonas (2004) teigia, jog keisdami sąvokas, kartu keičiame ir priežastinius ryšius. Neseniai dar legaliai naudota invalidumo sąvoka, nors dabar teisėtai pakeista, tačiau nepraranda savo gajumo tarp žmonių. Žodis invalidas dažniausiai sukelia su sveikatos problemomis susijusias asociacijas: žmogus nemato, neturi kojos ar rankos, negirdi ir pan., kai naudojama dalyvumo sąvoka, sveikatos kintamieji tampa nebe tokie svarbūs. Pagal J. Ruškų ir G. Mažeikį (2007) socialinis dalyvavimas – tai „asmens aktyvumas atviroje bendruomenėje, pasireiškiantis kuriant individualų ir socialinį negalę turinčio žmogaus projektą pasitelkiant jo paties vidinius bei išorinius aplinkos resursus“ (p. 10). Tie patys autoriai tvirtina, jog neįgalųjų socialinė integracija be aktyvaus, dialogu paremto bendradarbiavimo su pačiais neįgaliaisiais negali būti vadinama socialiniu dalyvavimu.

Šią nuomonę remia J. Vaughn Switzer (2003), kuri pasitelkdama netrumpą amerikiečių pilietinių judėjimų istoriją, teigia: „Jeigu ką nors ir išmokome iš pilietinių judėjimų, tai būtų žinojimas, jog kitiems prakalbus už tave – tu pralaimi“ (p. 76). Nieko apie mus be mūsų. Remiantis šia mintimi, neįgalieji turėtų būti ne pagalbos objektais, o savo tapimo aktyviais subjektais. Nebe neįgalieji turėtų derintis prie visuomenės, o visuomenė turėtų keistis pagal savo narių poreikius.

Jeigu prisimintumėme, jog negalė – tai situacinis darinys, negalių nėra, o yra tik tam tikros situacijos, kurios sumažina žmonių dalyvavimo galimybes, tai galima būtų teigti, jog pakeitus tas situacijas negalės išnyktų. Amerikiečių aktyvisto R. Funk žodžiais tariant: „Negalės problema

išnyks, kai tik darbo rinka bus priderinta neįgaliesiems darbininkams, architektai pasirinks universalų dizainą, o pastatai taps prieinami visiems asmenims“ (cit. pagal Vaughn Switzer, 2003, p. 158). V. Pruskus (2010) pabrėžia, kad globalizacijos amžiuje, kai pasaulis yra toks įvairus, tolerancija tampa būtinybe ir teise, užtikrinančia galimybę egzistuoti pripažįstant kiekvieno kitoniškumą.

Apibendrinant galima būtų teigti, jog socialiniai vaizdiniai kaip ir stereotipai būdingi visoms visuomenėms, visais žmonijos laikotarpiais. Atsižvelgiant į jų gajumą, patvarumą bei ilgaamžiškumą yra itin svarbu susipažinti su šiais socialiniais dariniais, kurie ne tik padeda ekonomiškiau apdoroti informaciją, suvokti supantį pasaulį, tačiau turi neginčytinos įtakos mūsų vertybinėms orientacijoms, elgesio būdų pasirinkimui, pažiūroms bei sprendimams sąveikos su neįgaliaisiais metu. Neigiamų vaizdinių bei stereotipų atpažinimas ir dekonstravimas yra vieni iš svarbiausių prielaidų sėkmingai neįgalųjų socialiniai integracijai, dalyvumo užtikrinimui, lygiateisės socialinės politikos vykdymui, pusiausvyros, pilietiškumo bei solidarumo jausmo visuomenėje skatinimui.

1.2 Socialinė atskirtis, diskriminacija ir negalė: sąajos, priežastys bei pasekmės.

P. L. Berger (1995) pastebi, kad sociumas atsirenka tuos asmenis, kurie yra naudingi jo efektyviam funkcionavimui, ir atmeta tuos, kurie netinka. Toks individų atmetimas sociologijoje vadinamas socialine atskirtimi. Mokslinė literatūra pateikia nemažai įvairių socialinės atskirties sampratų, kurios apima išplėstinę skurdo sampratą, socialinės politikos analizę, socialinės tvarkos bei integracijos idėjas, marginalizacijos bei stigmatizacijos teorijas, individo nedalyvumo ir izoliacijos aspektus įvairiose gyvenimo srityse. Todėl galima teigti, jog socialinė atskirtis – tai multidisciplininė, išplėstinė bei dinamiška sąvoka.

Socialinės atskirties indikatorių įvairovė pasireiškia įvairiomis šio reiškinio sąvokomis, tačiau apibendrinus visus požūrius, socialinė atskirtis suvokiama kaip:

- ✓ Įvairių socialinių grupių atskyrimas nuo galimybės dalyvauti pagrindiniuose visuomenės plėtos procesuose;
- ✓ Visuomenėje egzistuojantis pilietinių teisių apribojimas tam tikroms žmonių grupėms, nesavonoriškas nutolimas nuo socialinių bei ekonominių vertybių;
- ✓ Visuomenės atsisakymas savo narių, jeigu jų gyvenimo būdas neatitinka visuomenės nuostatų arba jie negali ilgai palaikyti įprastos socialinės sąveikos dėl menkų materialinių išteklių, išsilavinimo, socialinės padėties ir pan.;
- ✓ Procesas, kai veikiant tam tikriems faktoriams, individai negali naudotis jiems iš prigimties suteiktomis galimybėmis (Brazienė, Guščinskienė, 2004, p. 51).

J. Ruškus (2002) tyrinėjęs būtent neįgaliųjų socialinę atskirtį teigia, kad tai reiškiny, „kai tam tikrų žmonių grupių galimybės visavertiškai dalyvauti socialiniame gyvenime dėl socialinių vaizdinių nevienalytiškumo ir sąveikos ypatumų yra ribojamos“ (p. 43). N. Kasatkina ir T. Leončikas (2003) pabrėžia, kad atskirčiai įtakos turi ne tik specifinės ekonominės, politinės, teisinės ir kitos sąlygos, bet ir specifinis socialinis fonas, kaip pavyzdžiui, diskriminacinės nuostatos, menkinimas, panieka, ignoravimas, stigmatizavimas, stereotipinis vertinimas ar kitokių vertybinių, moralinių, socialinių nuostatų taikymas tam tikroms grupėms.

Tačiau pasak R. Brazienės bei J. Guščinskienės (2004), dažniausiai socialinę atskirtį lemia skurdas, nedarbas (ypač ilgalaikis), nepakankamas išsilavinimas, nedalyvavimas socialiniame gyvenime, taip pat gyvenamoji vieta, amžius bei lytis. Visas anksčiau paminėtas priežastis dėl kurių asmuo ar grupė gali tapti socialiai atskirti I. Zaleckienė (1998) skirsto į dvi grupes:

1. *asmeninės priežastys*, tai paties individo pozicija, kai jis dėl tam tikrų asmeninių, psichologinių, kultūrinių ir/ar ekonominių priežasčių nelaiko savęs visuomenės dalimi;
2. *visuomeninės priežastys*, pasireiškia, kai pati visuomenė dėl tam tikrų istorinių, politinių, kultūrinių, socialinių priežasčių ignoruoja tam tikrų savo narių ar jų grupių poreikius, interesus, siekius bei sudaro sąlygas jaustis izoliuotiems nuo likusios sociumo dalies.

J. Ruškus (2002) nagrinėjęs sudėtingą neįgaliųjų socialinės atskirties reiškinį, sutinka, kad jis priklauso nuo daugelio veiksnių, tokių kaip:

- ✓ *Socialiniai veiksniai*. Bene visose visuomenėse negales turintys asmenys neatitikdavo „normalumo“ standartų, todėl dažniausiai būdavo izoliuojami, atstumiami, diskriminuojami.
- ✓ *Visuotiniai kultūriniai veiksniai*. Neįgaliųjų atstūmimas dėl tam tikrų fizinių trūkumų yra nuo seno būdingas vakarietiškajai kultūrai.
- ✓ *Specifiniai kultūriniai veiksniai*. Kiekviena visuomenės kūrė savitą negalės reikšmių sistemą, pagrįsta jai būdingomis socialinėmis bei kultūrinėmis ypatybėmis.
- ✓ *Istoriniai veiksniai*. Laikotarpių bei vertybių pokyčiai suformuodavo kitokį svetimo supratimą. Vyraujant kūno kultui, atstumiami buvo fiziškai neįgalūs, o šiandien labiausiai engiami yra proto negales turintys asmenys.
- ✓ *Psichologiniai veiksniai*. Susitikdamas su neįgalioju kiekvienas asmuo jaučia taip vadinama „kito“ baimę, kai negalę turinčiame asmenyje pamatome save ir savo negales, tai sukelia psichologinį skausmą ir norą izoliuoti šį vaizdinį, tai yra atstumti neįgalųjį.
- ✓ *Psichosocialiniai veiksniai*. Visuomenės neįgaliesiems priskiria įvairius, dažnai neteisingus stereotipus, kurie apriboja negalės suvokimo galimybes, formuoja neigiamas nuostatas bei faktinį elgesį su neįgaliaisiais.

- ✓ *Ekonominiai veiksniai.* Dėl turimų sutrikimų ir neteisingo darbinio pajėgumo vertinimo neįgalieji sunkiai integruojasi darbo rinkoje, dažnai vadinami finansine našta darbingai visuomenės daliai.
- ✓ *Mitiniai veiksniai.* Nuo antikos laikų negalė buvo siejama su antgamtiniu, magijos bei dievų pasauliais.
- ✓ *Religiniai veiksniai.* Biblijos tiesų pagalba negalė visuomenėje įgijo kaltės bei gailėstingumo atspalvį (p. 50-51).

Nemažai autorių pabrėžia siaurąją socialinės atskirties prasmę, kuri suvokiama kaip marginalinių ar ribinių grupių egzistavimas. Maginalizacija – tai „visuomeninis procesas ir jo padariniai, kurie lemia ir apibrėžia piliečių nebuvimą sudėtine „normalios“ visuomenės dalimi“ (Brazienė, Guščinskienė, 2004, p. 52). Marginalais įvardijami individai ar jų grupės, kurios atsiduria ekonominiame, socialiniame bei kultūriniame visuomenės pakraštyje. Buvimas žemiausiųjų sluoksnyje sukelia socialinėje erdvėje vargo, nevilties, bėdos, o kartais ir gailėsčio jauseną ir vaizdinius.

G. Maniukaitės teigimu (2007) silpnųjų ir vertybės silpnos. Autorės atliktas socialiai atskirtų grupių tyrimas parodė, kad socialinė atskirtis siejasi su visuomenės vertybių ignoravimu. Pastebėta, kad tai, kas daugumai visuomenės narių yra reikšminga ir branginama, atskirtyje atsidūrusiems individams tampa svetima ir nepriimtina. Todėl galima teigti, kad socialinė atskirtis sukuria prielaidas moralei degradacijai, kuri apibrėžiama kaip „socialiai orientuotų tikslų, vertybių nebuvimas arba atvirkščiai – nesocialiai orientuotų tikslų buvimas“ (Kublickienė, Sviklas, 2007, p. 8).

Labai aiškiai socialinės atskirties grupių padėtį parodo Lietuvoje atlikti socialinės distancijos ir pakantumo įvairių socialinių grupių atžvilgiu tyrimai. 2008 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos inicijuotas tyrimas „Visuomenės tolerancijos įvairioms socialinėms grupėms bei galimų diskriminacijos apraiškų, nenumatytų LR lygių galimybių įstatyme, tyrimas ir lyginamoji analizė“ socialinė distancija (tai yra grupių ar individų artumo arba susvetimėjimo laipsnis) buvo matuojama gyvenimo kaimynystėje ir darbo vietoje atvejais. Palyginus respondentų atsakymus, paaiškėjo, kad socialinis pakantumas bendradarbių atžvilgiu yra didesnis nei kaimynų, išskyrus asmenis su psichikos negalia, kurių bene pusė šalies gyventojų nenorėtų matyti nei kaimynais, nei bendradarbiais (Beresnevičiūtė, Leončikas, 2009).

Tais pačiais metais „Vilmorus“ atlikta reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, patvirtino anksčiau pateikto tyrimo rezultatus, kad labiausiai nepageidaujama bendradarbiais yra psichikos negalią turintys asmenys, taip teigė 36 proc. respondentų. Paklausti „Kodėl nenorėtų dirbti kartu su šiais žmonėmis?“ didžioji dalis respondentų nurodė socialinio pobūdžio priežastis: pusė teigė, jog jaustųsi nejaukiai dirbdami šalia šių asmenų, trečdalis nežinotų kaip elgtis, bendrauti su šiais

žmonėmis, ketvirtadalis tvirtino nemanantis, kad šie žmonės sugebėtų tinkamai atlikti užduotis (Ten pat.). V. Beresnevičiūtė ir T. Leončikas (2009) palyginę 2008m. ir 2003m. atliktų tyrimų „Lietuvos tolerancijos profiliai“ duomenis pastebėjo, kad šalies gyventojų suvokimas apie lygias teises ir diskriminacijos nepateisinamumą bet kokiais pagrindais, per penkerius metus beveik nepakito. Pasak autorių, geriausiai Lietuvos gyventojai yra įsisąmoninę lyčių lygybę, tačiau nuostatų pokyčiai dėl negalios ir kitos rasės yra minimalūs.

Lietuva visai neseniai ratifikavo vieną svarbiausių neįgaliųjų teises įtvirtinančių bei ginančių dokumentų – Jungtinių Tautų Organizacijos Neįgaliųjų teisių konvenciją, kurios vienas iš preambulės punktų skelbia: „Valstybės, šios Konvencijos šalys, susirūpinusios tuo, kad nepaisant šių įvairių priemonių ir įsipareigojimų, neįgalieji ir toliau susiduria su dalyvavimo visuomenėje kaip lygiateisiai jos nariai kliūtimis ir jų žmogaus teisių pažeidimais visose pasaulio dalyse“ (2007, p. 2). Taip pat pabrėžiama, kad asmens diskriminacija dėl jo neįgalumo yra žmogaus prigimtinio orumo bei vertės sumenkinimas, kuris sukelia būtinybę skatinti bei saugoti visų neįgaliųjų žmogaus teises.

Diskriminacija tai daugialypė problema, sąlygojama ne vienos, o daugelio tarpusavyje susijusių priežasčių. Pati savaime diskriminacijos sąvoka nėra negatyvi, iš lotynų kalbos ji reiškia atskyrimą. Teisinių požiūriu ši samprata reiškia tam tikrą žmonių ar jų grupių išskyrimą, kuris gali būti dvejopas: pozityvus – kai žmonės ar jų grupės išskiriami iš bendro reguliavimo, remiantis objektyviomis prielaidomis, ir negatyvus – kai išskyrimo prielaidos nėra objektyviai pagrįstos. Trumpai tariant, pozityvi diskriminacija – tai teisių pridėjimas arba lengvatų suteikimas, o negatyvi – tai savavališkas teisių atėmimas ar ribojimas (Lietuvos neįgaliųjų forumas, 2003, p. 8).

Diskriminacija dėl neįgalumo – „bet koks išskyrimas, atstūmimas ar apribojimas dėl neįgalumo, kuriais siekiama pabloginti ar paneigti arba dėl kurių pabloginamas ar paneigiamas visų žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių pripažinimas, įgyvendinimas ar naudojimas jomis lygiai su kitais asmenimis politinėje, ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje, pilietinėje ar bet kurioje kitoje srityje“ (Neįgaliųjų teisių konvencija, 2007, p. 5). Lietuvos neįgaliųjų forumas (2003) pabrėžia, kad dažniausiai neįgalieji susiduria ne su teisine (asmenų nelygybė įtvirtinta įstatymais), o socialine diskriminacija, t.y susiklosčiusiu skirtingu ir dažniausiai įžeidžiu visuomeniniu požiūriu į tam tikras asmenų grupes. Teisinę diskriminaciją įveikti nėra sunku, pakanka pakeisti ydingus įstatymus, tuo tarpu socialinė diskriminacija įsigyvena socialiniuose papročiuose ir elgesio stereotipuose, todėl ją panaikinti ypač sunku, ji reikalauja ilgo ir komplikoto poveikio žmonių pažiūroms proceso. „Diskriminacija, su kuria susiduria neįgalieji, kartais pagrįsta išankstiniu nusistatymu prieš juos, tačiau dažniausiai ji atsiranda dėl to, kad neįgalieji daugeliu atvejų yra pamirštami ir ignoruojami, o vėliau susiformuoja ir įsitvirtina socialinės aplinkos ir pažiūrų kliūtys, kurios trukdo neįgaliesiems dalyvauti visuomenėje (Ten pat; p. 12-13).

Nacionalinis socialinės integracijos institutas konstatuoja, kad tolerancijos ugdymo srityje Lietuva startuoja iš ypač nepalankių pozicijų. „Netolerantiška visuomenė neigiamai veikia socialiai pažeidžiamų grupių gyvenimo kokybę, socialinį teisingumą, lygias galimybes, skatina diskriminacijos apraiškas, bedarbystę, ugdo nepakantumo kultūrą, kuri ne tik veikia visuomenės psichikos sveikatą, bet ir smukdo pilietiškumą, demokratiją“ (<http://www.zmogui.lt/vizija>; žiūrėta [2010 02 05]). Instituto vykdomos kampanijos „Visi skirtingi – visi lygūs“ efektyvumo tyrime buvo prieita prie išvados, kad visuomenė pati savaimė, keičiantis kartoms, netaps tolerantiškesnė, todėl būtina keisti nuostatas visomis kryptimis, atsižvelgiant į pagrindinius nuostatų formavimo šaltinius (Ten pat). Tai reiškia, jog žiniasklaida turėtų būti suvokiama ne tik kaip informacijos šaltinis, bet ir ydingų nuostatų, stereotipų ir jų sąlygotų vaizdinių, keitimo įrankis.

A. Dobrynino 2003m. atliktas tyrimas „Lietuvos gyventojų požiūris į neįgaliosius ir jų problemas“ parodė, kad 49 proc. respondentų nemato ir nepažįsta neįgaliųjų, o pagrindiniu informacijos šaltiniu apie juos nurodo įvairias žiniasklaidos priemones (Aklumas įvairiose kultūrose, 2004). Tą patį patvirtina V. Beresnevičiūtės ir T. Leončiko (2009) analizuotų tyrimų rezultatai, kuriuose pagrindiniu informacijos šaltiniu apie diskriminacijos atvejus įvairių socialinių grupių atžvilgiu įvardijamo įvairios žiniasklaidos priemonės: televizija 78 proc., laikraščiai 61 proc., radijas 55 proc., bei internetas 32 proc. Visuomenės reakcijos į kriminalines publikacijas tyrimo (1999) respondentai pažymėjo, kad spauda padėjo jiems susidaryti teisėsaugos institucijų įvaizdį (56,2 proc.), paveikė moralines bei socialines vertybes (26,3 proc.) ir politinius įsitikinimus (15,2 proc.) (Dobryninas, 1999). Nacionalinėje antidiskriminacinėje 2009-2011 metų programoje teigiama, kad kai kurioms Lietuvos visuomenės informavimo priemonėms vis dar būdingas tendencingas, klaidinantis ir šališkas informacijos pateikimas palaiko visuomenėje vyraujančius stereotipus, tokiu būdu skatindamas nepakantumo apraiškas Lietuvoje bei sustiprindamas atskirų asmenų grupių socialinę atskirtį (p. 7).

B. Kovach ir T. Rosenstiel nustatė, kad besąlygiškas tikėjimas žiniasklaidos priemonėmis priklauso nuo visuomenės narių santykių su problema. Žiniasklaidos formuojami stereotipai labiausiai veikia neįsitraukusių auditoriją, mažiausiai veiks aktyvią, sąmoningą pilietinę visuomenę, todėl atsižvelgiant į Lietuvos žemą pilietinės galios, tolerancijos ir pakantumo lygį galima tvirtinti, kad Lietuvos visuomenė neatpari žiniasklaidos kuriamiems ir/ar atnaujinamiems stereotipams (<http://www.zmogui.lt/vizija>; žiūrėta [2010 02 05]). Nacionalinėje antidiskriminacinėje 2009-2011 m. programoje pabrėžiama, kad dažnai dėl informacijos trūkumo ar klaidingumo visuomenė nesuvokia, kad tam tikras elgesys ar veiksmai yra diskriminaciniai. Todėl kovos su diskriminavimu sėkmė labai priklauso nuo visuomenės švietimo ir informavimo apie neigiamą diskriminuojančio elgesio poveikį. Anot M. Frėjutės – Rakauskienės (2009) žiniasklaida vaidina ne tik svarbų vaidmenį formuojant stereotipus ir vaizdinius, tačiau gali suvaidinti ir efektyvų vaidmenį ankstyvoje

diskriminacijos bei nepakantumo prevencijoje. Europos Bendrijų komisijos rekomendacijoje dėl žiniasklaidos priemonių naudojimo raštingumo (2009) siūlomas strateginis požiūris į žiniasklaidos priemonių naudojimo raštingumą kaip į reikšmingą veiksnį susijusį su įtrauktimi bei pilietiškumu šiuolaikinėje visuomenėje. Komisijos rekomendacijoje pabrėžiama, kad žiniasklaidos priemonių naudojimo raštingumas vertinamas kaip vienas svarbiausių būtinybių informaciniame pasaulyje, kuris palaiko pilietiškumą, aktyvumą, visavertį visuomeninį įsitraukimą, o taip pat prisideda prie socialinės atskirties mažinimo bei jos atsiradimo sąlygų šalinimo.

Apibendrinant galima būtų teigti, kad vienu atveju socialinė atskirtis gali būti diskriminacijos priežastimi, kitu – diskriminacijos pasekme, tačiau nėra abejonių, kad abu šie reiškiniai yra tarpusavyje susiję, dažnai veikia arba papildo vienas kitą. Toks glaudus šių reiškinių ryšys yra viena iš priežasčių, kodėl nepaisant visų iki šiol įdėtų pastangų juos vis dar sunku panaikinti, o neįgaliųjų lygiateisiškumo problema išlieka viena skaudžiausių šiandieninės visuomenės problemų. Būtent dėl šios priežasties labai svarbu į žiniasklaidą žiūrėti ne tik kaip stereotipų, vaizdinių ir diskriminuojančių pažiūrų skleidėją, bet kaip į galimą ir būtiną visuomenės tikslinio informavimo, švietimo, pakantumo, pagarbos bei tolerancijos ugdymo šaltinį ir įrankį.

2. ŽINIASKLAIDOS KAIP VISUOMENĖS INFORMAVIMO INSTITUTO YPATUMAI

2.1 Žiniasklaidos samprata, turinys bei informacijos pateikimo ypatumai

Žiniasklaida yra plati sritis, kurią veikia visuomenės socialinė, etinė, kultūrinė aplinka, o greitai kintančios informacinės technologijos paverčia ją net tik šalies, tačiau pasaulio procesų dalyve. Šiandien žiniasklaida kartu su šeima ir mokykla virsta asmenybės socializacijos bei ugdymo instrumentu, jėga, darančia įtaką kiekvieno individo vertybinėms orientacijoms, požiūriui į supantį pasaulį. Dėl to žiniasklaidos ištikimybė tiesai, laisvei, demokratijai, pagarba žmogui, atsakomybė prieš kiekvieną savo auditorijos dalyvį, apibūdina ne tik žiniasklaidos, tačiau ir visos visuomenės brandą (Žurnalistų etikos inspektorius, 2007).

Žiniasklaida „tai organizuotas informacijos skleidimas viešosios informacijos rengėjų ir visuomenės informavimo priemonių sistemoje; viešosios informacijos rengėjai, visuomenės informavimo priemonės; spaudoje paskelbtos publikacijos, perduotos radijo bei televizijos laidos“ (Urbonas, 2007, p. 5).

Žodis žiniasklaida turi kelias reikšmes: informacijos skleidimo procesas, informavimo priemonės arba žurnalistikos kūrybinių visuma. Trumpai tariant žiniasklaida – tai žmogaus veiklos sritis, skirta aktualios informacijos rinkimui, apdorojimui bei platinimui, pasitelkiant įvairiausių žanrus bei priemones. Operatyviai pateikta aktuali, nauja bei objektyvi informacija, padeda visuomenei susiformuoti aiškų pasaulio vaizdą, efektyviau orientuotis tikrovėje, laiku pastebėti ir spręsti iškilusias problemas. Žiniasklaida taip pat prisideda prie individų akiračio bei žinių plėtimo, aktyviai reiškia ir formuoja viešąją nuomonę, ugdo vertybines orientacijas, veikia socialines nuotaikas, įsitikinimus, elgesį bei pasaulėžiūrą. Todėl žurnalistų veikla yra visada susijusi su naujausios, aktualiausios ir patrauklios publikai informacijos rinkimu. Turėdama didelę galią veikti žmonių sąmonę bei poelgius, žiniasklaida siekia šių tikslų:

1. efektyviai ir tiksliai informuoti visuomenę apie tikrovės procesus ir reiškinius, juos nuolatos analizuoti ir nešališkai pateikti visuomenės informavimo priemonėse, tikslingai veikti socialinę aplinką, siekiant pažangių pokyčių;
2. aktyvus viešosios nuomonės formavimas ir reiškimas aktualiais visuomeninio gyvenimo klausimais;
3. teikti patarimus bei siūlymus, kaip patobulinti visuomenės ir valstybės valdymą, įvairių organizacijų bei atskirų individų veiklą;
4. kultūrinis, dorovinis bei vertybinis visuomenės auklėjimas (Urbonas, 2007, p. 9).

Realizuodama numatytus tikslus, žiniasklaida vykdo daug ir įvairių funkcijų, kurių pobūdis, turinys ir skaičius priklauso nuo šalies brandos, socialinių, kultūrinių, finansinių sąlygų, tradicijų bei visuomenės poreikių. V. Urbonas (2007) išskiria šias žiniasklaidos funkcijas:

- **Informacinė funkcija.** Efektyviai, objektyviai ir teisingai informuoti šalies gyventojus apie socialinės veiklos rezultatus, aktualiausių įvykių, reiškinius bei procesus;
- **Aiškinamoji funkcija.** Žiniasklaida turi paaiškinti auditorijai tam tikro aprašyto įvykio, reiškinio ar proceso esmę, kilmę, priežastis bei pasekmes;
- **Auklėjamoji funkcija.** Žiniasklaida ne tik platina žinias, atspindi visuomenės gyvenimo įvykius, bet formuodama realybės paveikslą, būtinai siekia teigiamai paveikti auditoriją;
- **Kultūrinė ir pramoginė funkcija.** Žiniasklaidos priemonės yra skirtos ne tik naujausiai informacijai gauti, tačiau dvasinėms, moralinėms vertybėms ugdyti, susipažinti su kultūriniu šalies gyvenimu, prasmingam laisvalaikiui bei pramogoms (p. 90-100).

Kai kurie autoriai išskiria politinę žiniasklaidos funkciją, kuri pasireiškia per politinių naujienų sklaidą bei interpretavimą, viešosios sferos ir nuomonės kūrimą, valdžios veiksmų

dienotvarkės formavimą, priimamų sprendimų analizę bei kontrolę, taip suteikiant jiems daugiau skaidrumo bei viešumo, o taip pat informuoja ir socializuoja gyventojus politiniais klausimais (Matkevičienė, 2008; Linkevičiūtė-Rimavičienė, 2009).

Pasak A. Kazlauskienės (2007) naujiena yra tai, ką žmonės nori arba ką jiems reikia žinoti. Vieni individai sąmoningai, kiti nesąmoningai priima informaciją nekeldami jai didesnių reikalavimų. Tačiau informacijai kaip ir bet kokiam pagamintam produktui keliami tam tikri reikalavimai, o svarbiausiais jų yra kokybė. Informacija būdama ir ištekliumi, ir produktu, privalo tenkinti šį reikalavimą. S. Stoškus (2002) pateikia SPPAGOT formulę, pagal kurią informaciją turi būti:

- **Stabili.**
- **Patikima.**
- **Pakankama.**
- **Aiški.**
- **Glausta.**
- **Objektyvi.**
- **Technologiška (p. 186).**

Žiniasklaidos esmė – žinių bei informacijos platinimas, kurio tikslas - auditorijos suartėjimas su pasaulio aktualijomis, socialine realybe. Pasak R. Uzniešės (2009) žiniasklaida – tai „įvykių veidrodis, kuris nepriklausomai nuo mūsų pageidavimų iškreipia, koreguoja, filtruoja ir selektyviai parenka, ką mums žinoti, manyti, girdėti“ (p. 13). G. Aleknonio (2010) teigimu, esant tokiai plačiai informacijos rinkai, kiekvienas žmogus gali pasiimti tik mažą jos dalį ir dažniausiai ne pagal savo pasirinkimą, o pagal tai, kas yra siūloma žiniasklaidos rinkos. Žiniasklaidos atstovai patys formuoja informacijos rinką, atrinkdami bei skleisdami žinias, tuo pačiu sąlygodami auditorijos polinkius ir poreikius. Pagal D. McQuail (2005) žiniasklaida – tai langas, kuris leidžia stebėti įvykius, veidrodis, filtras ar vartininkas atrenkantis, kas yra ar gali būti reikšminga, vertėjas, padedantis susivokti gyvenimo realybėje.

A. J. Bačkis (2004) kritiškiau žvelgia į žurnalistų darbą ir teigia, kad žiniasklaida nėra veidrodis, o veikia veidrodėlis nukreiptas tik į tam tikras, atrinktas visuomenės dalis, vertybines nuostatas, kuriomis siekiama manipuliuoti žmonių ydomis ir silpnybėmis. Tam tikra prasmė pritaromas anksčiau išsakytoms mintims, A. Griškutė ir V. Pečeliūnaitė (2007) tvirtina, jog tinkamas žurnalistikos funkcijų vykdymas vis dar nėra būdingas Lietuvos žiniasklaidai. „Žurnalistikos funkcijos yra aiškiai apibrėžtos, tačiau jų vykdymas žiniasklaidoje neatitinka reikalavimų. Tiek televizijos laidos, tiek spaudos leidiniai ar radijas turėtų atsižvelgti į tai, nes šiuolaikinėje visuomenėje viskas tiek sumaišyta, kad žmogui sunku suprasti ir pasirinkti tarp didžiulės ir nekokybiškos pasiūlos“ (p. 48).

Nereikėtų pamiršti, kad žiniasklaidos ir auditorijos santykiai yra abipusiai, t.y. socialinė aplinka daro poveikį žiniasklaidos turiniui, pasako, ką norėtų žinoti, tuo tarpu žiniasklaida atsižvelgdama į auditorijos poreikius, savo galimybes ir tikrovę, diferencijuoja turimą informaciją. Todėl būtent pasirenkant tarp informacijos efektyvumo ir sensacingumo dažnai prasilenkiama su vienu iš svarbiausių žiniasklaidos principu – objektyvumu.

Objektyvumas žurnalistikoje – tai „nešališkumas, dalykiškumas siekiant išreikšti tiesą ir parodyti tikrovę be išankstinio nusistatymo, nepriklausomai nuo rašančiojo interesų bei simpatijų“ (Urbonas, 2007, p. 104). Objektyvumą sudaro faktiškumas ir nešališkumas. Faktais pagrįsta naujiena nebus kokybiška, jei bus šališkai pristatyta, todėl naujienos neatitinkančios šių abiejų reikalavimų, iškreipia pristatomos informacijos vaizdą, kurio sukklaidinta visuomenė gali susidaryti tikrovės neatitinkančią nuomonę ir priimti neteisingus sprendimus (Jastramskis, 2009). A. Vaišnys (1992) sutinka, kad objektyvumas įpareigoja žurnalistą pranešti patikrintą, be išankstinio nusistatymo informaciją, atsižvelgiant į įvykio ar reiškinio prasmę situacijos kontekste. Žurnalistas gali vadovautis subjektyvumo nuostata rinkdamas informaciją, pasirinkdamas žanrą, tačiau galutinis rezultatas savo turiniu privalo būti objektyvus. Neobjektyviai pristatyta informacija įvardijama kaip tendencinga, o tendencingumas anot D. McQuail (2005) – tai „bet koks naujienų nukrypimas nuo tikslaus, neutralaus, subalansuoto ir nešališko įvykio bei socialinio pasaulio tikrovės pateikimas“ (p. 548).

Amerikiečių žurnalisto E. E. Dennis teigimu, objektyvumas, tai informacijos pateikimo būdas bei stilius, kurį norint pasiekti, būtina:

- Atskirti faktus nuo nuomonių;
- Pateikti emociškai neutralų naujienų aprašymą;
- Siekti teisingumo ir pusiausvyros, leisti pasisakyti abiem pusėms, kad auditorija suformuotų pilnavertį vaizdą (cit. pagal Urbonas, 2007, p. 106).

Kadangi žiniasklaida atlieka ne tik informuotojos, bet ir nuomonių formuotojos vaidmenį, tad jos skelbiamos informacijos kokybė yra tiesiogiai susijusi su poveikiu auditorijai. Gerai žinomi tokie žiniasklaidos efektai, kaip auditorijos nuomonės ar požiūrio į tam tikrą objektą pokytis, emocijų suintensyvėjimas ar susilpnėjimas, elgesio pasikeitimas. Žiniasklaidos poveikiai skirstomi į dvi grupes – kiekybinius ir kokybinius. Kiekybiniais poveikiams priskiriama žiniasklaida ir jos kūriniių įtaka auditorijos dydžiui (didėja ar mažėja), laikui, kuri žmonės skiria tam tikrai žiniasklaidos rūšiai (ilgėja ar trumpėja). Kokybiniai poveikiai – tai požiūrių, emocijų, nuostatų, elgesio, žinių, interesų, vertybinių orientacijų pokyčiai (Uznienė, 2009).

Kuo teisingiau žiniasklaida pateikia tikrovę, kuo objektyvesnė ir aktualesnė jos informacija, kuo labiau ji tenkina auditorijos poreikius bei interesus, tuo jos poveikis žmonėms yra didesnis. Tačiau kaip be būtų žiniasklaida irgi yra tam tikras verslas, kurios vienas iš tikslų – pelnas, todėl

dažna žiniasklaidos priemonė pataikauja savo publikai, stengdamasi išsilaikyti rinkoje. Šiandien, pasak žurnalistų etikos inspektoriaus ataskaitos (2007), visuomenės informavimo srities pokyčius ir specifiką lemia – konkurencingumas, pelno siekis, populiarumas ir patikimumas. M. Frėjutės - Rakauskienės atliktas spaudos ekspertų interviu (2009) atskleidė, kad daugelis tyrime dalyvavusių žurnalistų sutinka, jog žiniasklaida – tai verslas, kuris siekdamas pelno, pataikauja auditorijos lūkesčiams. Siekiant pateisinti skaitytojų lūkesčius, informacija rengiama remiantis sensacingumo principu, dažniausiai pasirenkant universalias ar aktualias problemas, aprašant nestandartinius įvykius bei žmones. Anot G. Aleknonio (2010) šiandieninėje informacijos rinkoje kiekybė negarantuoja kokybės, todėl vis dažniau šių kriterijų ryšys tampa konfliktiškas: „Atrankos kriterijų iškraipymas ar subjektyvus interpretavimas smulkmeną paverčia įvykiu, žinia“ (p. 15-16).

Nepaisant to, kad paskutiniaisiais metais pasitikėjimas žiniasklaida mažėjo, paskutiniojo dešimtmečio duomenis rodo, kad Lietuvoje žiniasklaida pasitikima bene labiausiai iš visų Europos valstybių. T. Leončikas (2006) teigia, kad tokį aukštą pasitikėjimą žiniasklaida lemia kritinio mąstymo stoka ne tik visuomenėje, tačiau ir pačioje žiniasklaidoje. Dabartinis suabejojimas ir pasitikėjimo sumažėjimas, dar nerodo kritinio mąstymo atsiradimo, kol kas tai labiau nusivylimo ir apmaudo išraiška. Lietuvos žurnalistų etikos inspektorius konstatuoja (2007), kad žiniasklaida šiandien yra viena iš silpniausių pilietinės visuomenės grandžių. Skandalingi leidiniai, žemo lygio produkcija, sensacijų bei pelno vaikymasis nusmukdė ilgai puoselėtus reitingus. Vis dažniau yra orientuojamasi į dvasios liumpeną, o ne į civilizuotą asmenį. G. Aleknonis (2010) pritaria, kad tampa vis sunkiau atrasti kokybinius informacijos kriterijus. Jie ne tik nėra branginami, tačiau pradedama abejoti jų pagrįstumu ir todėl dažnai kokybė paskęsta kiekybėje.

Asmens požiūris vienu ar kitu aspektu priklauso ne tik nuo įvairių socialinių institutų, tuo tarpu ir žiniasklaidos, perduodamų žinių, bet ir nuo asmens sugebėjimo jas priimti. Todėl daugelis mokslininkų pažymi, jog informacinio raštingumo, kritinio mąstymo bei tolerancijos ugdytas turėtų tapti šių dienų būtinybe. Kritinis požiūris, pasak R. Gudaičio (2007), padeda apsisaugoti nuo didelio ir ne visada kokybinio informacijos srauto, išvengti žalingos produkcijos grėsmę, ugdyti gebėjimą atsirinkti asmenybės augimui, o ne nuskurdinimui naudingą medžiagą, kelti asmens raštingumą bei sąmoningumą. Pasak Europos bendrijos komisijos rekomendacijoje dėl žiniasklaidos priemonių naudojimo raštingumo (2009) informacinis raštingumas – tai gebėjimas naudotis, suvokti ir kritiškai vertinti įvairius žiniasklaidos bei jos turinio aspektus: „Šiandienos pasaulyje piliečiai turi vystyti analitinio mąstymo įgūdžius, kurie leistų protiniu ir emociniu lygmeniu geriau suprasti žiniasklaidos priemones, užmėgsti ryšius įvairiuose kontekstuose“ (p. 3).

Žurnalistas R. Sakadolskis (2007) tvirtina, jog kritiškas skaitytojas visų pirma turėtų perprasti plačiai paplitusį mitą, kad žiniasklaida yra realybės atspindys. Žiniasklaida - tai žurnalistų ilgo kūrybinio darbo, atrankos ir daugybės sprendimų rezultatas, pateikiamas per tam tikro asmens

prizmę. Todėl anot A. J. Bačnio (2004) atsakas į žiniasklaidos nukrypimus turėtų būti įžvalgios auditorijos ugdymas, kuris apsaugos žmonių pasirinkimo ir mąstymo laisvę. Autorius pritaria nuomonės reiškimo laisvės idėjai, tačiau pabrėžia, kad taip pat svarbu, jog vienu teisės (žiniasklaidos) nebūtų absoliutinamos kitų (auditorijos) teisių atžvilgiu, kas dažnai pasitaiko mūsų viešojoje erdvėje.

Apibendrinant galima būtų teigti, kad šiandien žiniasklaida yra vienas iš tų institutų, kuris skverbiasi į visas gyvenimo sritis ir visoms joms turi nemažai įtakos. Turėdama didžiulę visuomenės pasitikėjimo galią, žiniasklaida dažnai ją panaudoja savo, o ne visuomenės naudai, taip pamindama ne tik savo svarbiausius principus ir prestižą, bet ir informacijos kokybę, įtaigumą bei auditorijos lūkesčius. Todėl kritinis žurnalistų ir visuomenės mąstymas, pirmiesiems padeda suvokti savo veiklos tikslus ir padarinius, o antriesiems apsaugoti nuo manipuliavimo sąmone ir teisingai orientuotis tikrovės įvykiuose.

1.2 Etikos svarba ir stereotipų vaidmuo žiniasklaidoje

Spaudos bei žodžio laisvė yra labai svarbi demokratijos sąlyga ir priemonė, kuri glaudžiai siejasi su atsakomybe. Ši sąvoka atspindi asmens socialinį, moralinį ir teisinį santykį su visuomene, kuriai būdingas moralinės atsakomybės, pareigos jausmas bei paklusimas teisės normoms. Kiekvienas žiniasklaidos atstovas privalo jausti atsakomybę už savo vykdomą veiklą – už paskelbtos informacijos kokybę, teisingumą ir darbo rezultatų pasekmes. Todėl suprantama, jog valstybė garantuodama žiniasklaidos žodžio laisvę, turi rūpintis ir kitų piliečių laisvėmis, teisėmis bei pareigomis, siekti jų apsaugos nuo šmeižto, melo, pažeminimo, prasimanymų (Urbonas, 2007).

Informacijos rinkimas ir pateikimas – žurnalistų kasdienybė. Apdorojant informaciją, žurnalistų gebėjimas suvokti reiškinių ar įvykių tikrą esmę ir reikšmę, turi įtakos ne tik jo darbo rezultatui, bet visuomenės nuomonės formavimui. Kaip tik ši priežastis yra svarbiausia, dėl kurios kiekvienas žiniasklaidos atstovas privalo jausti atsakomybę prieš savo auditoriją (Vaišnys, 1992). Autoriaus žodžiais tariant, nuo profesijos pasirinkimo prasideda profesinė etika, kurią suvokiame kaip dorovės normų taikymą socialiniuose santykiuose. „Pasirinkdamas teisę informuoti, žurnalistas pasirenka ir pareigas, reglamentuotas valstybės įstatymų(...) Apskritai į etikos normas dera įsigilinti, kol renkame informaciją, kol dar neįteikėme jos skelbti!“ (Ten pat, p. 50-51). Žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas skelbia: „Galimybė gauti ir skleisti informaciją kaip vieną iš pagrindinių žmogaus teisių turi būti gerbiama, tačiau ją įgyvendinant privalu užtikrinti visas kitas žmogaus teises bei laisves. Atsižvelgiant į šią žmogaus teisių sąveiką, būtina nuolat siekti jų pusiausvyros“ (<http://www3.lrs.lt/docs2/FDQOUEDY.PDF> [žiūrėta 2010 01 14]). Pusiausvyros tarp teisės žinoti

ir laisvės informuoti paieškos šiandien yra viena svarbiausių žiniasklaidos problemų. Demokratinių valstybių pagrindiniai įstatymai apibrėžia žodžio ir žiniasklaidos laisvės taisykles, kurios visur grindžiamos tais pačiais pagrindiniais principais:

- ✓ Asmens teisių prioritetas prieš valstybę;
- ✓ Saviraiškos laisvė;
- ✓ Teisė į teisingą informaciją;
- ✓ Žalingos informacijos draudimas ir ribojimas;
- ✓ Atsakomybės;
- ✓ Nuomonių įvairovės (Aleknonis, 2010, p. 9).

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnis (Žin., 1992, Nr. 33-1014) Visuomenės informavimo įstatymo 4 straipsnis (Žin., 2006, Nr. 82-3254) bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnis (Žin., 1995, Nr. 40-987) taip pat nustato žmogaus teisę laisvai reikšti savo mintis bei įsitikinimus, tačiau ne be apribojimų, todėl Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad laisvė reikšti įsitikinimus, gauti informaciją gali būti ribojama, siekiant apsaugoti žmogaus sveikatą, garbę ir orumą, privatų gyvenimą, dorovę ar ginti konstitucinę santvarką. Visuomenės informavimo įstatymas įpareigoja žiniasklaidos atstovus savo veikloje vadovautis Konstitucija ir įstatymais, tarptautinėmis sutartimis, pagarbos žmogui principais, laikytis žurnalistų profesinės etikos normų.

Pasak V. Urbono (2007) laisvė tikram žurnalistui – „tai ne atsitiktinių faktų parinkimas, laisvas jų traktavimas ir vertinimas, o nešališkas dalyko esmės atskleidimas, objektyvios informacijos teikimas visuomenei, viešosios nuomonės formavimas, žurnalistikos funkcijų realizavimas“ (p. 88). V. M. Gorochov (1982) teigia, kad tiesa žurnalistikoje ne galutinis kūrybos rezultatas, o būtina sąlyga, siekiant efektyvaus poveikio auditorijai, svarbiausias aspektas žiniasklaidos ir visuomeninės sąmonės santykiuose. Būtent žiniasklaida turėtų formuoti vieningus visuomenės santykius su aktualiais socialinio gyvenimo įvykiais, reiškiniais ar faktais.

Apmaudu, tačiau realybė parodo visai kitokį žiniasklaidos ir auditorijos santykį, kuris dažnai mūsų šalyje prasilenkia su teisės normomis. R. Gudaičio (2007) teigimu, dažnai žiniasklaidos atstovai balansuoja tarp visuomenės teisės žinoti ir atskirų individų teisių apsaugos. Žurnalistų etikos inspektorius (2007) pripažįsta, kad dažnai šis klausimas yra išsprendžiamas atskirų visuomenės narių nenaudai ir todėl pagarbos žmogaus teisėms žiniasklaidoje situacija tik blogėja. S. Spurga (2010) pastebi, kad Lietuvos žiniasklaidos tamsioji pusė – tai laisvė, kurioje beveik nėra vietos atsakomybei. Autorius tvirtina, jog iš esmės neveikia žurnalistų savireguliacija, o reguliacija kol kas yra labai menka. „Šioje srityje derėtų imtis tam tikrų būtinų priemonių, tačiau reikia pripažinti ir šio klausimo subtilumą – objektyvius žiniasklaidos vertinimo kriterijus sukurti sunku, be to, imantis ryžtingiau reguliuoti gali kilti pagunda perlenkti lazda“ (p. 4).

R. Sakadolskis (2007) Lietuvos žiniasklaidos padėtį apibrėžia taip: „Mūsų viešąją erdvę iškraipo papirkti leidėjai, ciniški žurnalistai, kurie dalyvaujant korumpuotiems verslininkams ir politikams kuria laisvos žurnalistikos regimybę. Pati laisvė apibrėžiama patogia – kaip valdžios cenzūros nebuvimas“ (p. 45). Autoriaus nuomonę patvirtina „Transparency International“ Lietuvos skyriaus 2007 m. atliktas institucijų korumpuotumo tyrimas, kurio rezultatai atskleidė, jog 79 proc. apklaustųjų verslininkų mano, kad žiniasklaida yra korumpuota ir labai korumpuota. G. Aleknonis (2010) antrina tyrimo respondentams, teigdamas, kad: „Šiandien žiniasklaida nėra vargšė pastumdėlė, bet įtakinga ir galinga visuomenės ir valstybės gyvenimo dalyvė, dažnai monopolizuojanti informacijos rinką, vaidinanti savarankišką politinį vaidmenį, turinti sunkiai išmatuojamą įtaką ir bent jau Lietuvoje dažniau reikalaujanti sau privilegijų, o ne teisių“ (p. 12).

Pasak R. Sakadolskio (2007) Lietuvos skaitytojai yra nepavydėtinoje situacijoje – jie gali tikėti ar netikėti žiniasklaida, tačiau neturi galimybių jos patikrinti, tokia situacija skatina visuomenės bejėgiškumą ir palaiko žiniasklaidos neliečiamumo mitą. Žiniasklaidos atskaitingumo tyrimas (2009) patvirtina, jog tuo metu, kai daugelyje valstybių žiniasklaida imasi skaidrumo priemonių pelnyti auditorijos pasitikėjimą, Lietuvos žiniasklaida yra įsitikinusi, kad jos auditorija tiesiog privalo ja tikėti (Transparency International, 2007).

Nuo laisvės iki saviveiklos vienas žingsnis, kuri dažnai žengia žurnalistai, turėdami nusistatymą, jog viskas galima laisviems žurnalistams laisvoje demokratinėje šalyje. „Kitaip nei žodžio laisvė, kuriai mūsų įsipareigojimai kai kuriais aspektais turėtų būti besąlygiški, spaudos laisvė turėtų priklausyti nuo to, kiek ta žiniasklaida skatina tam tikras vertybes, kurios ypatingai svarbios raiškos laisvei apskritai“ (Aleknonis, 2010, p. 16).

Žurnalistų etikos inspektoriaus skundų tyrimo patirtis, leidžia daryti išvadą, kad didelė dalis žmogaus teisių pažeidimų atsiranda dėl nepatikrintos informacijos, išankstinių nuostatų, besiremiant vieno šaltinio tiesa (2007, p. 13). Realybės bei žiniasklaidoje pateikiamos informacijos susipriešinimas ir neatitikimas dažniausiai yra žinių apie tam tikrą reiškinį stoka.

G. Aleknonis (2006) analizuodamas informacijos vakuumą žiniasklaidoje, tvirtina, jog reikalingos informacijos trūkumą pakeičia nevisavertės žinios, netiksli ir nepilna informacija, labai dažnai gandai. Pagrindinis žiniasklaidos bruožas turėtų būti faktiškumas, jei fakto ar įvykio nėra, žinia lengvai transformuojasi į apmąstymus, gandus. Akivaizdu, kad žiniasklaida aktyviai prisideda prie gandų kūrimo ir platinimo, dėl savo priežasčių, tačiau visada auditorijos bei informacijos kokybės sąskaita. Kaip pastebėjo sociologas S. J. Brown (2004) nors gandas neturi konkretaus autoriaus, tačiau visada turi autoritetą, todėl gando teikiama informacija niekada nelieka be dėmesio. Nevaržomai plintantys gandai nuvertina objektyvios informacijos svarbą, iškreipia tikrovės suvokimą, yra puikus veiksnys stereotipams kilti ir plėtotis. Būtent todėl, pasak S. Ramoškienės, gandai visais atvejais yra blogis, ir ne veltui žurnalistų etikos kodekso taisyklė

skelbia: „patikrink žinią ir remkis ne mažiau kaip trimis nepriklausomais šaltiniais“ (cit. pagal Pruskus, 2007, p. 34).

V. Pruskus (2007) pateikia bandomojo tyrimo atskirų socialinių grupių (jaunimo, pensininkų, verslininkų, tarnautojų) imlumo gandams rezultatus, pagal kuriuos: žiniasklaida yra beveik vienodai svarbus gandų šaltinis visoms socialinėms grupėms.

Daugelis tyrėjų sutinka, kad stereotipus galima sėkmingai „įbrukti“ per žiniasklaidą. Dažnai dėl laiko ribotumo ir didelio informacijos kiekio žurnalistai paverčia ją paprasčiausiais elementais – schemomis, vaizdiniais, stereotipais, kurie taupo laiką, energiją ir palengvina informacijos priėmimą. Taip stereotipai tampa žiniasklaidos informacijos supaprastinimo metodais. Stereotipai patys savaime nėra nei blogi nei geri, tokiais juos padaro asmens nuostata į tam tikrą objektą. Panašų įsitikinimą turi M. McLuhan (2003), kuris mano, jog informacinės priemonės dažnai tampa atpirkimo ožiais už klaidas kurias padaro jas valdantys individai. Pačios savaime šios priemonės nėra nei blogos, nei geros, o būtent tai, kaip juos yra panaudojamos ir lemia jų vertę. „Spaudos technologija neabejotinai leido pasklisti daugybei šlamšto, bet ji taip pat išplatino Bibliją ir išminčių bei filosofų mintis. Kiekviena technologija gali padaryti ką tik nori, tačiau negali pridurti nuo savęs ką nors, ko mes patys jau neturėtume“ (Ten pat, p. 30). Būtent viešosios nuomonės kūrime psichologas V. Legkauskas (2008) ir M. Frėjutė-Rakauskienė (2008) dažniausiai išvelgia žiniasklaidos manipuliavimo aspektus. Autorių teigimu, asmuo savo nuomonę gali turėti tik apie tuos objektus ar reiškinius, kuriuos yra tiesiogiai patyręs. Vertindamas dalykus, kurių pats nėra patyręs, asmuo neišvengiamai tampa priklausomas nuo tam tikro informacijos šaltinio. Tuo atveju žmogus įgyja ne savo, o informacijos šaltinio – žiniasklaidos autorių nuomonę.

A. Dobryninas (1999) pastebi žiniasklaidos ir viduramžių Bažnyčios panašumą: žiniasklaida kaip ir bažnyčia mėgina kontroliuoti ir mokyti visuomenę, tik žiniasklaida, skirtingai nei Bažnyčia, platina ne tikėjimą, o nuomones, kurių galutinis rezultatas ne krikščioniškomis idėjomis pagrįstos žinios, bet socialiniai stereotipai. Žiniasklaidos stereotipiškumas yra išimtinis, kadangi yra skelbiamas viešai per daugybę informacinių kanalų, kuriais pasiekia ir įtakoja visuomenės socialinio gyvenimo standartus.

M. Furst (1998) teigia, kad žiniasklaida retai pakeičia nuomonę, o tik sustiprina iki tol buvusią. Tačiau R. Uzniene (2009) prieštarauja, tvirtindama, jog „nuostata, kuri dažnai kartojama, greičiau ateina į galvą, o ta, kuri greičiau prisimenama, labiau veikia mūsų elgesį“ (p. 49). Tam pritaria A. Jacikevičius (1995) teigdamas, kad žiniasklaida sudaro standartinius stereotipus milijonams žmonių. Žmonės įgyja tokias pačias sąvokas, nuomones, vaizdinius, patiria panašius jausmus. Tačiau žiniasklaidos skleidžiamų stereotipų turinio reikšmė auditorijos tobulėjimui priklauso nuo skleidėjo vertybinių orientacijų. Todėl žiniasklaida gali skleisti ne tik humanistines idėjas, demokratijos, laisvės, gėrio, savitarpio pagalbos ir grožio vertybes, bet ir neapykantos,

nepakantumo, diskriminacijos, paniekos, smurto bei kitokias ativertybes, kurios ne tik užpildo žiniasklaidoje atsiveriančias tuštumas, bet ir dažnai neigia ankstesnių kartų moralinį palikimą.

Tačiau N. Kasatkina (1999) teigia, jog reikėtų atsisakyti paplitusių nuostatų, kad stereotipai yra visada klaidingi, ydingi ar kvaili. Nepaisant to, kad dažniausiai stereotipai būna negatyvus, priešiški, neracionalus, tačiau sutinkama ir palankių, draugiškų bei pozityvių stereotipų. Geriausias būdas sustabdyti neigiamų stereotipų plitimą yra ne protingas kalbėjimas apie jų ydingumą, bet prielaidų, įtakojančių jų atsiradimą panaikinimas. Tačiau V. Gaidys (1999) pabrėžia, kad pakeisti nuomonę, jeigu ji jau susiformavusi, labai sunku, tačiau mokslininkas neneigia žiniasklaidos įtakos šioje srityje: „Nors žiniasklaida ir nelabai sėkmingai įtakoja, kokias turėti nuomones, ji dažnai būna labai įtakinga sakant, apie ką turėti nuomonę“ (p. 22-24). Sociologas pabrėžia, kad būtent šioje srityje žiniasklaidos vaidmuo yra reikšmingas, o kartais net lemiamas. Anot R. Sakadolskio (2007) žiniasklaida pristatydamą veikėjus naudoja vaizdingus apibūdinimus, emocijomis nuspalvintus posakius ir neigiamas etiketes, kurios pasąmoningai nuteikia auditoriją aprašyto veikėjo atžvilgiu. Psichologai pastebi, kad etikečių poveikis išlieka, net tuo atveju, kai žmonės suvokia, jog jų protais yra manipuluojama, kuriant neigiamą asmens įvaizdį.

Lietuvoje atliktų tyrimų rezultatai nesiskiria nuo visame pasaulyje egzistuojančių negalės vaizdinių bei stereotipų. Daugelio kitų šalių mokslininkų atlikti tyrimai patvirtina žiniasklaidos įtaką formuojant, palaikant, stiprinant neigiamus negalės stereotipus: agresyvių, nestabilių, pavojingų, silpnų, bejėgių, nesavarankiškų, gailėsčio reikalingų neįgalių asmenų vaizdinius visuomenėje. N. Jurčiukonytė (2006) patvirtina, kad visuomenė susidarydamą nuomonę apie pažeidžiamas grupes, labiau pasikliauja žiniasklaida nei asmenine patirtimi. Pasak autorės, individai bendraudami su psichikos sveikatos problemų turinčiais asmenimis, nebuvo susidūrę su jų agresyvumu, tačiau juo tokiais laiko, nes būtent apie šį jų bruožą dažniausiai informuoja Lietuvos žiniasklaida. Prie neigiamo neįgaliųjų įvaizdžio formavimo itin prisideda žiniasklaidoje figūruojantys pasenusios sąvokos, skurdūs, netinkami informacijos šaltiniai bei dažnai naudojamos, bet nereikšmingos detalės. G. Gerbner teigia, kad žiniasklaida aprašydama psichikos negalę turinčius asmenis, dažniausiai naudoja tris charakteristikas: elgesio nenusipėjamumas, pavojingumas (už kurio dažnai slypi smurtinis ir keistas elgesys) bei blogio atspalvis (<http://www.waccglobal.org/en/19982-communication-and-disability/885-Images-of-mental-illness-in-the-mass-media--.html> [žiūrėta 2009 11 15]).

VšĮ „Psichikos sveikatos iniciatyva“ informavimo apie psichikos sveikatos priežiūrą Lietuvos spaudoje tyrimas parodė tendenciją, jog Lietuvos žiniasklaida psichikos sveikatos problemų turinčius asmenis dažniausiai vaizduoja negatyviame, kriminaliniame kontekste (Jurčiukonytė, 2006). A. Tereškinas (2008) pastebi, kad žiniasklaidos diskurse daroma prielaida, jog tautos ir visuomenės sveikata priklauso nuo jų gebėjimo išstumti iš savęs tai, kas nesveika ir deviantiška. O

R. Dyer teigia, kad individų elgesys su tam tikros grupės nariais labai priklauso nuo to, kaip su ta grupe elgiamasi kultūrinės reprezentacijos sferoje (cit. pagal Tereškinas, 2008, p. 67-68). Kitaip tariant, tai, kaip grupė yra vaizduojama, daro įtaką tam, kaip su ja bus elgiamasi. Pasak G. Rapolienės (2007) žiniasklaidos skiriamas dėmesys ar jo nebuvimas tam tikros socialinės grupės atžvilgiu, rodo jos gyvybingumą ir visuomeninę padėtį. Pasirinktinai komentuodama realybę, propaguodama vienas ir ignoruodama kitas nuomones, žiniasklaida prisideda prie socialinių reiškinių, taip pat ir negalės, konstravimo. M. J. Moritz (1992) pritaria, kad: „Kai žiniasklaida vaizduoja temą, apie kurią masinės auditorijos žinios ir asmeninė patirtis yra ribota, pateikiamas pranešimas yra ypač galingas, kadangi auditorijos nariai negali savarankiškai ar kritiškai spręsti apie pateikiamų naujienų svarumą ir jų perteikiamas reikšmes“ (p. 157).

Daugelis autorių žiniasklaidoje išvelgia ne tik neigiamas nuostatas ir stereotipus, bet ir potencialią galią juos keisti. B. Haller pažymi, kad „žiniasklaida tinkamai ir tiksliai pristatydamas negalės patyrimo realybę galėtų padėti visuomenei priimti negalę kaip žmogaus patyrimo variaciją, o ne kaip asmeninę tragediją ar naštą visuomenei“ (cit. pagal Ruškus, Mažeikis, 2007, p. 66-67). Kaip rodo Amerikos aktyvistų už neįgaliųjų teises patirtis, su negalės stereotipais žiniasklaidoje būtina ne tik kovoti, bet galima jais naudotis savo pačių labui. J. Shapiro pažymi, kad siekdami žiniasklaidos dėmesio savo problemų atžvilgiu, aktyvistai dažnai „sužaidžia“ vaizdiniais, su kuriais didžiąją laiko dalį bando kovoti (cit. pagal Vaughn Switzer, 2003, p. 107). R. Matkevičienė (2008) patvirtina, jog taikant įvairias ryšių su žiniasklaida priemones – pranešimus, spaudos konferencijas, informacinius susitikimus, neįgalieji ir jų atstovai gauna progą tapti matomais, išklaustytais ir labiau suprastais. Žiniasklaida gali būti puikiu tarpininku, pasiekti visuomenę ir priemone, taikoma visuomenei informuoti, viešosioms diskusijoms inicijuoti ir propaguoti teisingą požiūrį neįgaliųjų atžvilgiu.

Žiniasklaidos kaip informuotojos bei formuotojos autoriteto visuomenės, atskirų jos narių bei grupių gyvenime svarbą pripažįsta ir Europos Tarybos Ministrų Komitetas, kuris savo Rekomendacijoje „dėl veiksmų plano skatinti žmonių, turinčių negalią (...)“ pabrėžia, jog būtina priešintis diskriminuojančiam elgesiui ir stigmatizavimui, pakeisti tai prieinama ir objektyvia informacija apie sveikatos sutrikimų ir negalios pasekmes, siekiant skatinti visuomenę geriau suprasti negales turinčių asmenų poreikius ir teises (http://www.ndt.lt/id-teises_aktai.html [žiūrėta 2010 02 08]).

N. Jurčiukonytė (2006) pataria, kad rašydami straipsnius apie negales žurnalistai nepamirštų:

- naudoti atnaujintą, nestigmatizuojančią kalbą;
- atsargiai vardinti diagnozes;
- pabrėžti asmenį, jo elgesį, bet ne ligą ar negalę;
- gerbti žmogaus teises, nenusižengti jas ginantiems įstatymams;

- skatinti pozityvaus, tikslaus neįgaliųjų įvaizdžio formavimą;

Tuo tarpu savo straipsniuose reikėtų vengti:

- pasenusios negatyvios, stigmatizuojančios, žeminančios kalbos;
- tikrovės neatitinkančių mitų bei stereotipų;
- kurti įvaizdį, kad visi neįgalieji yra vienodi;
- pabrėžti negalę, kaip pagrindinę straipsnio tema su ja tiesiogiai nesusijusi (p. 17).

Apibendrinti visą iki šiol pateiktą informaciją galima būtų L. Gataullina žodžiais, kuri teigia, jog pakeisti stereotipus yra nelengva, pakeitus vieną, jo vietą užima kitas, tačiau labai svarbu išmokti atpažinti stereotipus, suvokti jų prasmes ir galimas pasekmes, o tai jau pirmas žingsnis jų atsisakymo link (<http://serendip.brynmawr.edu/local/scisoc/sports03/papers/lgataullina.html> [žiūrėta 2009 12 17]). Taip pat svarbu suprasti, jog žiniasklaida nėra tikrovės veidrodinis atspindys, joje pilna kūrybos, autorių požiūrių padiktuotų stereotipų. Būtent todėl santykiyje su žiniasklaida ypač svarbus abipusis - žurnalistų bei auditorijos - kritinis mąstymas, kuris padeda matyti realybės faktus, o ne stereotipizuotus vaizdinius, teisingai vertinti supantį pasaulį, jame vykstančius reiškinius bei žmones, išlaikyti savo bei kitų orumą ir garbę, sąveikoje su neįgaliaisiais visų pirmą matyti žmones, o ne negales.

3. NEGALĖS VAIZDINIŲ IR STEREOTIPŲ TYRIMAS LIETUVOS ŽINIASKLAIDOJE

3.1 Tyrimo metodika ir organizavimas

M. McCombs ir D. Shaw (1972) teigimu, žiniasklaida negali nurodyti žmonėms, ką galvoti, tačiau gali nurodyti, apie ką galvoti. Pasirinkdama temas, priskirdama jas vienai ar kitai šilčiai, žiniasklaida (šiuo atveju dienraščiai) prisideda prie socialinio tikrovės konstravimo, pasufleruodama temas, kuriomis bus kalbama. Žiniasklaidos galia kalbėti – tai galimybė įvardinti, paženklinti realybę, surūšiuoti reiškinius. Ir nors žiniasklaida (dienraščiai) neturi visiškos įtakos socialinių vaizdinių formavimui, tačiau ji vaidina svarbų vaidmenį keičiant, įtvirtinant ir/ ar paskleidžiant savotiškus, ne visuomet atitinkančius tikrovę, stereotipinius negalės vaizdinius.

Tyrimo tikslas: Atskleisti kokie negalės vaizdiniai ir stereotipai pateikiami didžiausiuose Lietuvos dienraščiuose.

Tyrimo tikslui pasiekti buvo iškelti šie uždaviniai:

- surinkti straipsnius apie negalę Lietuvos dienraščiuose: *Lietuvos rytas*, *Respublika*, *Vakaro žinios* ir *Lietuvos žinios*, apimančius laikotarpį nuo 2009 m. sausio iki 2010 gegužės mėnesio;

- atlikti kiekybinę ir kokybinę surinktų straipsnių turinio analizę;
- atskleisti esmines negalės vaizdavimo dienraščiuose charakteristikas.

Tyrime taikyti metodai:

Duomenų rinkimas. Spaudos leidinių analizė.

Duomenų analizė. Kiekybinė ir kokybinė spaudos turinio analizė.

Siekiant išsiaiškinti aktualius temos aspektus, pasirinkta derinti kiekybinis ir kokybinis tyrimo metodai. Toks metodų derinimo požiūris remiasi prielaida, kad skirtingų (kiekybinių ir kokybinių) duomenų rinkimas suteikia geresnį ir išsamesnį tiriamos problemos suvokimą. Kokybiniai duomenys pateikia turtingą, gilią informaciją apie tyrinėjamą problemą, o kiekybiniai duomenys leidžia nustatyti tos problemos paplitimą bei dydį. Metodologai pabrėžia, kad toks metodų derinimas padeda išvengti kraštutinumų, kai „matuojama nesamprotaujant“ ir „samprotaujama nematuojant“.

Kiekybinė turinio analizė leis atskleisti tam tikras vyraujančias negalės temos dienraščiuose charakteristikas: kaip dažnai pasirodo straipsniai negalės tema, kokiam kontekste, kokiais informacijos šaltiniais remiamasi, ar negalė yra pagrindinė teksto tema ir pan. Todėl siekiant gauti duomenis, kurie suteiktų pilnesnį tiriamo reiškinio vaizdą bei raiškos tendencijas dienraščiuose, kiekybinei analizei buvo parinkti tokie atrankos vienetai:

- ✓ Žiniasklaidos priemonės pavadinimas;
- ✓ Autorius (-iai);
- ✓ Pranešimo vieta;
- ✓ Rubrika/skilties antraštė;
- ✓ Iliustracijų skaičius;
- ✓ Problemos paminėjimo svarba;
- ✓ Pagrindinė pranešimo tema;
- ✓ Informacijos šaltiniai;
- ✓ Straipsnio pobūdis;
- ✓ Informacijos pobūdis.

„Turinio analizė, kaip socialinių mokslų metodas, remiasi tuo, kad įvairūs visuomeninės kultūros bei psichosocialiniai fenomenai vienaip ar kitaip atsispindi tekstuose, taigi turinio analizė padeda atskleisti visuomenės tikrovę“ (Šaparnis, 2000, p. 48), o B. Bitino ir kt. (2008) teigimu, „Kokybinė turinio analizė padeda išvengti paviršutiniškumo nagrinėjant tekstą“ (p. 229). Todėl atrinktų straipsnių turinys buvo nagrinėtas taikant kokybinės turinio (content) analizės metodą, remiantis V. Žydzūnaitės (2005) pateikta metodika:

1. buvo daug kartų skaitomi tyrimui atrinkti straipsniai, išskiriant esminius aspektus, atspindinčius tyrimui aktualias negalės reprezentavimo charakteristikas, kurias atspindi frazės, žodžiai, sakiniai, tiesiogiai susiję su tiriamu fenomenu;
2. prasminių elementų analizuojamame tekste išskyrimas;
3. išskirtų prasminių elementų suskirstymas į kategorijas/ subkategorijas;
4. kategorijų integravimas į analizuojamo fenomeno kontekstą ir jų turinio aprašymas.

Kokybinė straipsnių apie negalę analizė atlikta remiantis antraščių, paantraščių, nuotraukų pavadinimų ir viso straipsnių teksto turinio pagrindu, t.y. buvo atlikta pažodinė sakinių ir paragrafų analizė. Duomenų aprašymas atliktas remiantis sudaryta kategorijų/ subkategorijų lentele, kurią galima rasti prieduose (žr. 1 ir 2 priedas). Tyrimo metu gauti duomenys buvo lyginami tarpusavyje, analizuojami jų panašumai ir skirtumai, daromos įžvalgos ir interpretacijos, kurios buvo grindžiamos originaliomis tekstų ištraukomis, citatomis.

Tyrimo imtis: Negalės vaizdinių bei stereotipų dienraščiuose analizei buvo pasirinktas 2009 metų sausio mėn. 1d – 2010 m. gegužės mėn. 1d. laikotarpis. Tikimasi, kad pasirinktas laikotarpis leis išsamiai atskleisti negalės pateikimo tiriamoje spaudoje ypatumus.

Tyrimui atlikti buvo atrinkti šie leidiniai: „*Lietuvos rytas*“, „*Lietuvos žinios*“, „*Respublika*“ ir „*Vakaro žinios*“. Leidinių atranka buvo pagrįsta keletu kriterijų: leidiniai, turintys didžiausią skaitytojų auditoriją, leidimo laikotarpis bei leidinių pobūdis. Remiamasi prielaidomis, kad būtent didžiausi ir labiausiai skaitomi dienraščiai gali turėti daugiausiai įtakos formuojant arba palaikant negalės vaizdinius ir stereotipus, o tuo pačiu atspindėti pačios visuomenės pozicijas negalės klausimais.

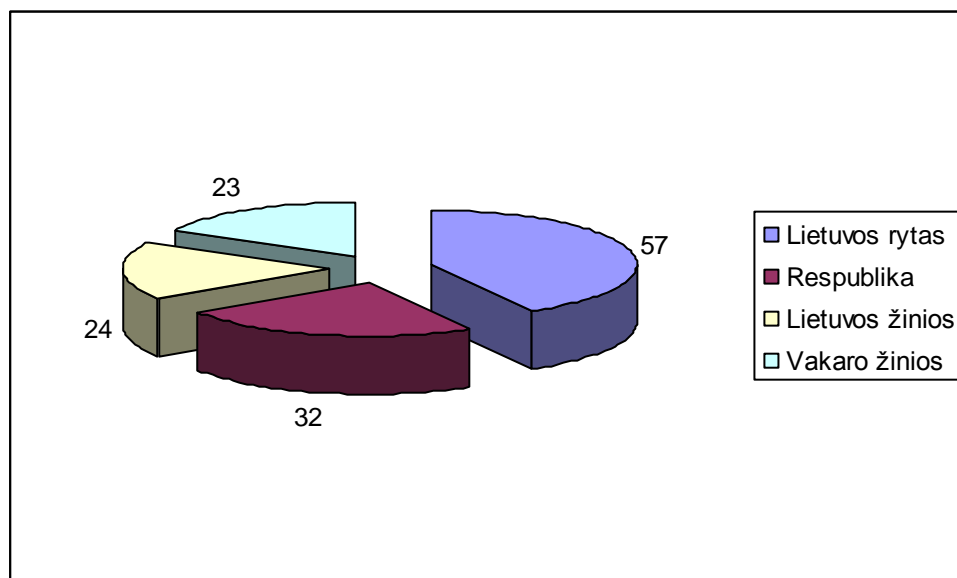
Pasirinktiems dienraščiams buvo sudaryta 100 proc. numerių imtis, atrankos žingsnis – kiekvienas numeris, išleistas tyrimo laikotarpiu. Iš turimos medžiagos masyvo (visų spausdintų straipsnių) pasirinkti tekstai, kurių antraštėse paminėta: negalė, neįgalieji, neįgalumas.

Duomenys buvo renkami Mykolo Romerio universiteto ir Adomo Mickevičiaus bibliotekose.

Tyrimo patikimumas ir tikėtinumumas. Siekiant užtikrinti tyrimo patikimumą ir tikėtinumą buvo naudojami detalūs aprašymai, įtraukiant visas egzistuojančias tirto reiškinių variacijas, aprašant jas tikroviškai, naudojantis išsamiais autentiškų tekstų ištraukomis. Taip pat gauti tyrimo duomenys buvo lyginami ir remiami kitų panašaus tipo tyrimų, nagrinėjusių tą patį fenomeną, rezultatais.

3.2 Straipsnių apie negalę Lietuvos dienraščiuose kiekybinė analizė

Tiriamuoju laikotarpiu 2009 m. sausio – 2010 gegužės mėnesiais tirtuose dienraščiuose: *Lietuvos rytas*, *Respublika*, *Lietuvos žinios*, *Vakaro žinios*, buvo rasti 136 straipsniai, kuriuose kalbama negalės klausimais (1 pav.).

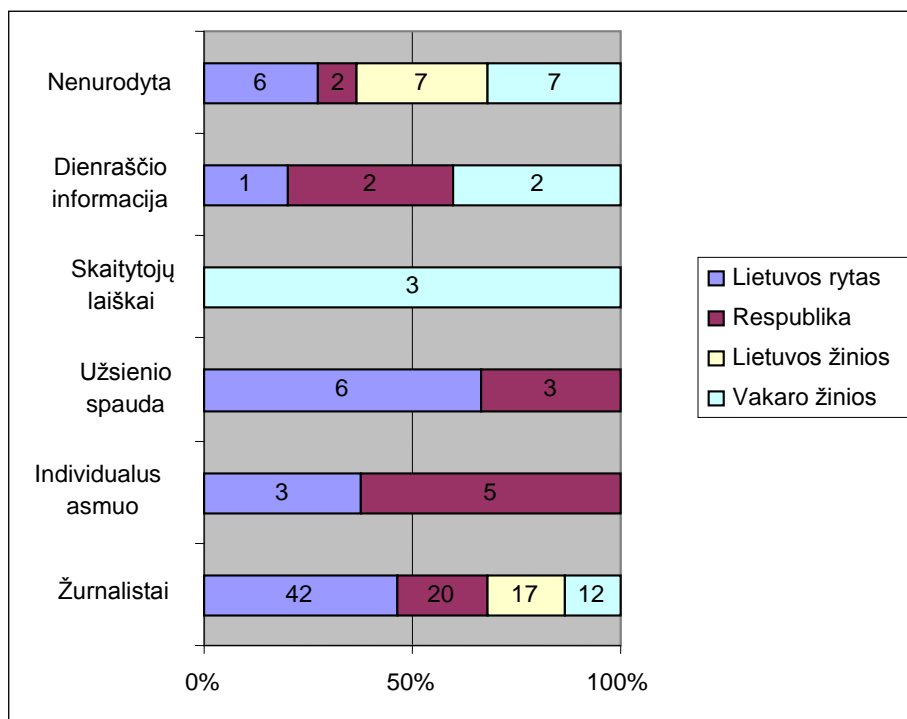

1 pav. Straipsnių skaičius dienraščiuose

Paiškėjo, kad daugiausiai dėmesio negalės tematikai skiriama *Lietuvos ryte* (57 straipsniai), kitose dienraščiuose straipsnių skaičius apylygis: *Respublikoje* (N=32), *Lietuvos žiniose* (N=24), *Vakaro žiniose* (N=23). Išsiaiškinta, kad vidutiniškai viename dienraštyje per mėnesį, tiriamuoju laikotarpiu, pasirodė po 2 straipsnius negalės tematika. Tyrimo metu pastebėti pasirodžiusių straipsnių skaičių skirtumai tarp *Lietuvos ryto* ir kitų dienraščių leidžia teigti, jog *Lietuvos rytas* intensyviau nei kiti dienraščiai nagrinėjo su negale susijusius klausimus.

Autorius (-iai) Tyrimo metu buvo domėtasi kas dažniausiai yra nurodomas straipsnių negalės tematika autoriais. Remiantis žurnalistikos literatūra, straipsnių autoriais dažniausiai būna žurnalistai, gali būti pats dienraštis arba kita žiniasklaidos priemonė, naujienų agentūros, visuomenės nariai (skaitytojai), būna, jog autorius nėra nurodomas.

Šio tyrimo metu nustatyta, kad analizuotų straipsnių autoriais dažniausiai buvo nurodomi dienraščio žurnalistai, kurie parašė 91 straipsnį (2 pav.).

2 pav. Straipsnių skaičius pagal autorius

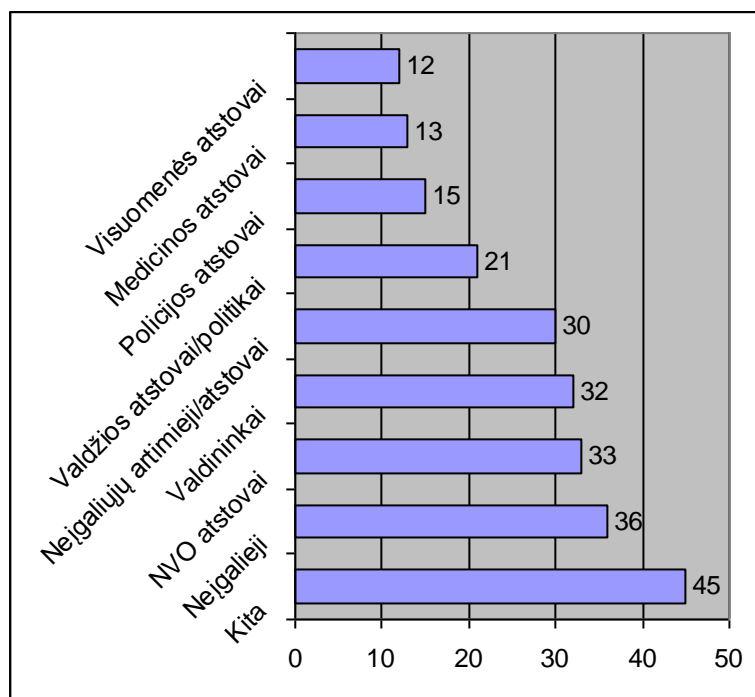
Pastebėta, kad daugiausiai žurnalistų parašytų straipsnių buvo *Lietuvos ryte* (N=42), *Respublikoje* per pus mažiau (N=20), *Lietuvos žiniose* (N=17), mažiausiai *Vakaro žiniose* – 12 straipsnių. Individualūs asmenys (po straipsniais pasirašę vardą ir pavardę) tekstų autoriais buvo nurodyti 8 kartus, o užsienio spaudos agentūros 9 kartus. *Respublikoje* buvo išspausdinti 5 individualių autorių straipsniai, *Lietuvos ryte* – 3, tuo tarpu *Lietuvos žiniose* ir *Vakaro žiniose*, tokių straipsnių nebuvo. Tokie duomenys leidžia teigti, kad *Lietuvos rytas* ir *Respublika* suteikia daugiau galimybių pasireikšti, yra atviresni nepriklausomiems žurnalistams, nei *Vakaro žinios* ir *Lietuvos žinios*. Taip pat ši informacija leidžia manyti, kad neetatinių dienraščio žurnalistų publikuota informacija nebus paveikta leidinio redaktorių, o skelbs pačių autorių nuomones, pastebėjimus ir/ar vertinimus, o ne dienraščiui patogią medžiagą. Analizuojant duomenis pastebėta, kad retai tekstų autoriumi buvo nurodoma dienraščio informacija (N=5) bei dienraščio skaitytojai (N=3). Pastebėtina, kad visi 3 skaitytojų straipsniai (laiškai) buvo išspausdinti *Vakaro žiniose*, tai rodo, kad šis dienraštis buvo vienintelis, iš tirtų leidinių, kuris per tiriamąjį laikotarpį, suteikė galimybę visuomenės nariams išreikšti savo nuomonę negalės klausimais.

Tyrimas atskleidė, kad net 22 analizuotuose straipsniuose nebuvo nurodytas nei jų autorius, nei informacijos šaltinis. Nustatyta, kad vienodai - po 7 tokius straipsnius išspausdino *Lietuvos žinios* ir *Vakaro žinios*, *Lietuvos rytas* (N=6), o *Respublika* (N=2). Autorių ar informacijos šaltinių nebuvimas arba slėpimas leidžia abejoti dienraščio bei jo skelbiamos informacijos patikimumu, tikrumu, pagrįstumu bei nešališkumu. Tokie straipsniai, pasak žurnalistikos ekspertų, turėtų kelti skaitytojų abejones dėl informacijos patikimumo bei skatinti kritinį mąstymą, kodėl yra

nenurodoma ar slepiama autoriaus tapatybė, informacijos šaltinis. Juk būtent autorius atsako už paskelbtos medžiagos turinį ir teisėtumą, o jeigu jis yra slepiamas, nenori pasirašyti po savo darbu, tai leidžia manyti, jog publikuota informacija gali būti neteisinga, pagrįsta rašytojo išankstiniu vertinimu, pažeidžianti žurnalistikos ir žmogaus teises.

Informacijos šaltiniai. Tyrimo metu buvo domėtasi kokiais informacijos šaltiniais remiasi žiniasklaidos atstovai, rengdami straipsnius apie negalę, bei kiek informacijos šaltinių jie nurodo viename straipsnyje.

Analizuojant duomenys paaiškėjo, kad tam tikra simbolinė žinojimo ir kalbėjimo galia, negalės klausimais, yra suteikiama kelioms specifinėms grupėms (3 pav.).

3 pav. Informacijos šaltiniai (N)

Buvo pastebėta, kad pristatant medžiagą negalės klausimais, dažniausiai informacijos šaltiniais yra nurodomi žmonės, turintys negalių (N=36), NVO atstovai (N=33), valdininkai (N=32), neįgaliųjų artimieji arba atstovai (N=30), valdžios atstovai/politikai (N=21). Kiek mažiau negalės klausimais pasisakė policijos atstovai (N=15), medicinos atstovai (N=13) ir visuomenės nariai (N=12). Nustatyta, kad 45 kartus šaltiniais buvo nurodyti įvairiausių sričių specialistai, kurie atskirai sudarė per mažą dalį duomenų, todėl buvo suvesti į bendrą pogrupį – „Kita“.

Reikėtų pastebėti, kad dažniausiai informacijos negalės tematika šaltiniais yra įvardijami asmenys, turintys asmeninės patirties, žinių ir informacijos negalės klausimais (neįgalieji, jų artimieji, jų atstovai, NVO). Tad galima manyti, jog jų suteikta informacija bus paremta ne tik nuomonėmis, pamąstymais ar nuogirdomis, tačiau realiomis žiniomis ir patirtimi. Atskleista, kad dažniausiai šiuos informacijos šaltinius pasirinko ir nurodė *Lietuvos rytas* – čia neįgalieji kaip

informacijos šaltiniai nurodyti 23 kartus, kas yra 4 kartus dažniau nei *Respublikoje* (N=6) ir *Lietuvos žiniose* (N=5), ir net 10 kartų dažniau nei *Vakaro žiniose* (N=2). Neįgaliųjų artimieji ir atstovai informacijos šaltiniais *Lietuvos ryte* nurodomi 18 kartų, kitose trijose dienraščiuose apylygiai: *Vakaro žiniose* (N=5), *Lietuvos žiniose* (N=4), *Respublikoje* (N=3). Nevyriausybinių organizacijų pateikta informacija dažniausiai buvo remiamasi *Lietuvos žinių* straipsniuose – 10 kartų, *Lietuvos ryto* (N=9), o *Respublikos* bei *Vakaro žinių* tekstuose po 7 kartus.

Kadangi spauda yra vienas iš būdų laisvai ir viešai reikšti nuomonės, yra labai svarbu, kad ji (spauda) teiktų tokią teisę ir galimybę eiliniams šalies nariams, taip stiprinant ne tik demokratines, bet ir pilietinės įtraukties ir aktyvumo idėjas. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad visi dienraščiai rengdami straipsnius pasitelkia visuomenės atstovus kaip informacijos šaltinius, tačiau labai statistiškai nevienodai. Paaiškėjo, kad labiausiai visuomeniškai atviras yra *Lietuvos ryto* dienraštis, kuriame piliečiai, kaip informacijos šaltiniai nurodomi 7 kartus, per pus mažiau *Vakaro žiniose* (N=3) ir po 1 kartą *Respublikoje* bei *Lietuvos žiniose*.

Remiantis gautais duomenimis galima teigti, kad *Lietuvos ryto* publikuojamuose straipsniuose yra dažniau nei kituose dienraščiuose naudojama neįgaliųjų, jų artimųjų, jų atstovų bei visuomenės narių pateikiama informacija, todėl šio dienraščio straipsniai yra ne tik labiau pagrįsti, bet ir atviresnis visuomenės atstovams. Tuo tarpu *Vakaro žinių* dienraštis dažniau nei kiti laikraščiai, negalės tematika pateikia per politikos bei medicinos atstovų prizmę, *Respublika* labiausiai kriminalizuoja negalės temą, o *Lietuvos žinių* dienraštis dažniau nei kiti leidiniai, remiasi NVO atstovų informacija.

Analizuojant spaudą labai svarbu pastebėti ne tik kas yra nurodomas informacijos šaltiniu, bet ir kiek informacijos šaltinių yra naudojama viename straipsnyje. Todėl derėtų pažymėti faktą, jog 48 straipsniuose (35 proc.) yra nurodomas tik vienas informacijos šaltinis (1 lentelė).

1 lentelė. Šaltinių skaičius viename straipsnyje

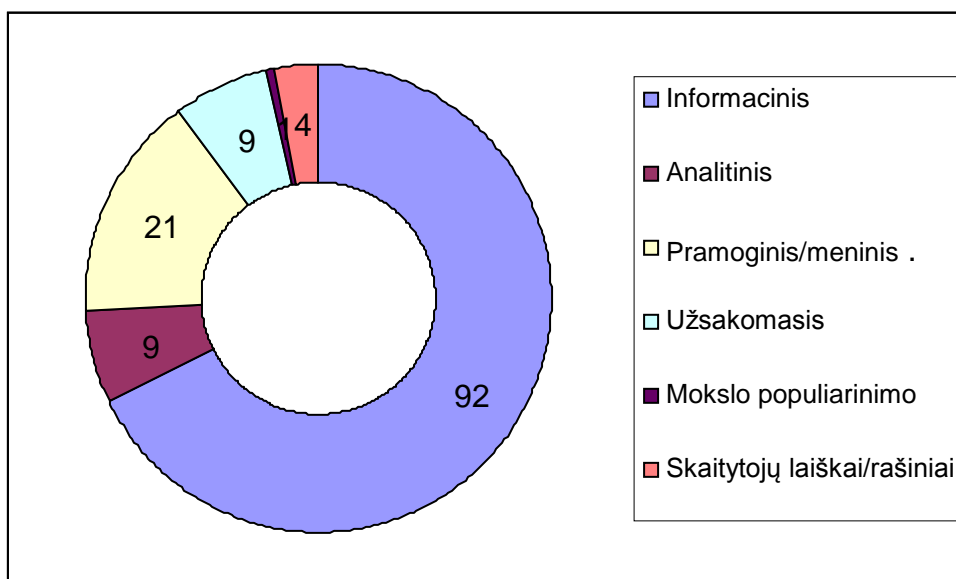
Šaltiniai viename straipsnyje	<i>Lietuvos rytas</i>	<i>Respublika</i>	<i>Lietuvos žinios</i>	<i>Vakaro žinios</i>	Viso:
0	10	6	3	4	23
1	17	12	12	7	48
2	18	10	2	7	37
3	5	3	4	5	17
4	6	1	3	1	11
5	2	-	1	-	3

Išryškėjo, kad daugiausiai straipsnių, pagrįstų vieno šaltinio tiesa, buvo rasta *Lietuvos ryto* dienraštyje (N=17). *Respublika* ir *Lietuvos žinios* tokių straipsnių publikavo po vienodai (N=12), o mažiausiai vienu informacijos šaltiniu rėmėsi *Vakaro žinios* (N=7). Toks informacijos pateikimas ne tik neatitinka žurnalistikos pagrindinių principų ir taisyklių, bet ir suteikia pagrindų abejoti

informacijos nešališkumu ir pagrįstumu (žr. 1.2 poskyrį). Vieno šaltinio informacija pagrįsti straipsniai nesuteikia auditorijai skirtingų nuomonių, pozicijų ir informacijos pasirinkimo įvairovės, todėl gali formuotis kryptingos, nepilnos, kalbėjusiųjų subjektyviomis nuostatomis pagrįstos žinios negalės klausimais.

Dar daugiau abejonų turėtų kelti straipsniai, kuriuose iš vis nenurodomas nė vienas paskelbtos informacijos šaltinis. Tokių straipsnių analizuotuose dienraščiuose rasta 23. Rezultatai atskleidė, kad daugiausiai straipsnių, kuriuose nenurodomas nei vienas informacijos šaltinis publikavo *Lietuvos rytas* (N=10), *Respublika* (N=6), *Vakaro žinios* (N=4), *Lietuvos žinios* (N=3). Informacija neturinti šaltinio, neturi jokio savo tikrumo ar teisingumo pagrįstumo, todėl tokie straipsniai gali būti autoriaus kūrybiškumo rezultatais, mažai arba visai neturinčiais nieko bendro su realybėje egzistuojančiu aprašomu reiškinių ar situacija.

Straipsnių pobūdis. Straipsnio pobūdis (informacinis, analitinis, pramoginis/meninis, mokslo populiarinimo, užsakomasis straipsnis, skaitytojų laišakai) parodo žiniasklaidos požiūrį į pristatomą temą, jo svarbą ir pateikiamos informacijos tikslą. Todėl tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti kokio pobūdžio straipsnių negalės tema pasirodė daugiausiai. Analizuojant duomenis paaiškėjo, kad dažniausiai negalės temomis rašoma informaciniuose straipsniuose (4 pav.).

4 pav. Straipsnių skaičius pagal pobūdį

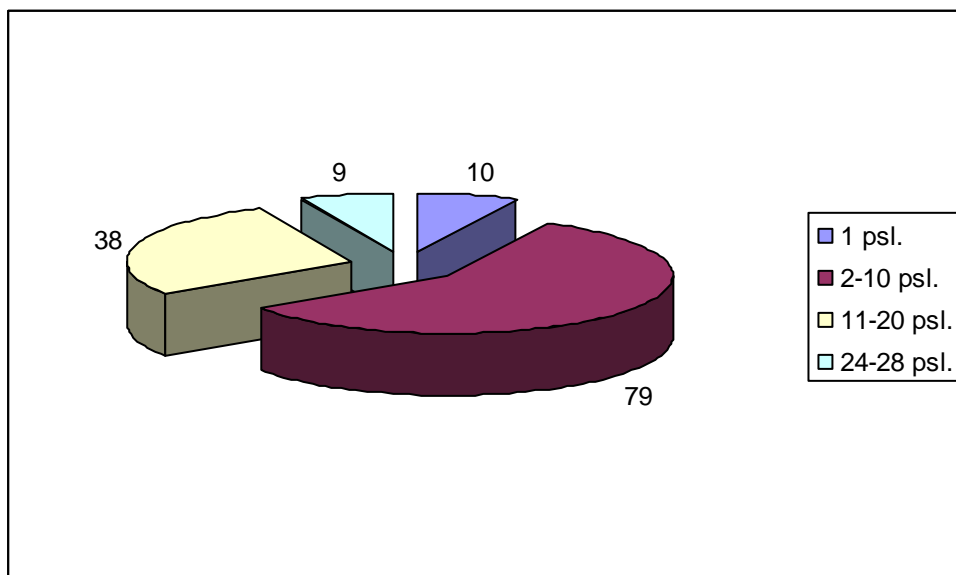
Duomenys atskleidė, kad 92 straipsniai buvo informacinio pobūdžio, kas sudarė 68 proc. visų publikuotų straipsnių. Nustatyta, kad daugiausiai informacinio pobūdžio straipsnių publikavo *Lietuvos rytas* (N=36), kiek mažiau, likę 3 dienraščiai: *Respublika* (N=21), *Lietuvos žinios* (N=19), *Vakaro žinios* (N=16). Antroje, pagal dažnumą, vietoje buvo pramoginio/meninio pobūdžio pranešimai (N=21). Pastebėta, kad pramoginių/meninių straipsnių lyderiu išliko *Lietuvos ryto* dienraštis, kuris išspausdino 14 tokių straipsnių, *Respublikoje* pasirodė (N=7), *Vakaro žiniose* (N=2),

o Lietuvos žiniose 1 pramoginis/meninis straipsnis. Trečioje vietoje pagal dažnumą – analitiniai straipsniai, kurių pasirodė vos 9 (7 proc.). Išaiškėjo, kad 4 iš 9 analitinių straipsnių buvo publikuoti Lietuvos ryte, 3 – Respublikoje ir po 1 - Lietuvos žiniose bei Vakaro žiniose. Mažiausiai buvo publikuota skaitytojų laiškų/rašinių (N=4), iš kurių 3 pasirodė Vakaro žiniose ir 1 - Lietuvos žiniose, taip pat mokslo populiarinimo straipsnių: tokio pobūdžio straipsnis buvo išspausdintas tik Lietuvos žiniose (N=1).

Apibendrinant galima būtų teigti, kad žiniasklaida tiriamuoju laikotarpiu dažniausiai publikuodavo informacinio pobūdžio straipsnius, nesistengdama giliau pristatyti ir įtraukti auditoriją į pristatomus negalės klausimus. Taip pat gan dažnai negalės tematika buvo pristatoma kaip pramoginio pobūdžio tema, skirta labiau įdomybėms pristatyti ir auditorijai pritraukti, nei rimtai informuoti skaitytojus negalės klausimais.

Tekstų pozicija straipsniuose. Remiantis žurnalistine teorija, straipsnių padėtis dienraštyje atspindi tam tikros problemos svarbą žiniasklaidos dienotvarkėje, o taip pat jos aktualumą socialiniame kontekste. Straipsniai pasirodę pirmuose dienraščių puslapiuose yra svarbesni, labiau pastebimi ir dažniau skaitomi, nei tekstai išspausdinti paskutiniuose puslapiuose. Pirmųjų puslapių temos visame pasaulyje pripažįstamos kaip išskirtinai aktualios ir įdomios tam tikros visuomenės gyvenime, todėl pranešimų vieta dienraščiuose buvo pasirinkta kaip svarbus aspektas, analizuojant negalės klausimų svarbą viešajame diskurse.

Išanalizavus duomenis pastebėta, kad straipsnių lokalizacija yra labai įvairi - straipsniai publikuojami įvairiuose dienraščių puslapiuose (5 pav.).

5 pav. Straipsnių lokalizacija dienraščiuose (N)

Tiriamuoju laikotarpiu pirmuose dienraščių puslapiuose buvo išspausdinta 10 straipsnių (7 proc. visų straipsnių), tai nėra daug, tačiau net 79 straipsniai buvo publikuoti 2-10 puslapiuose (65

proc.). 38 straipsniai buvo publikuoti 11-20 puslapiuose, likę 6 proc. (N=9) pasirodė 24-28 puslapiuose.

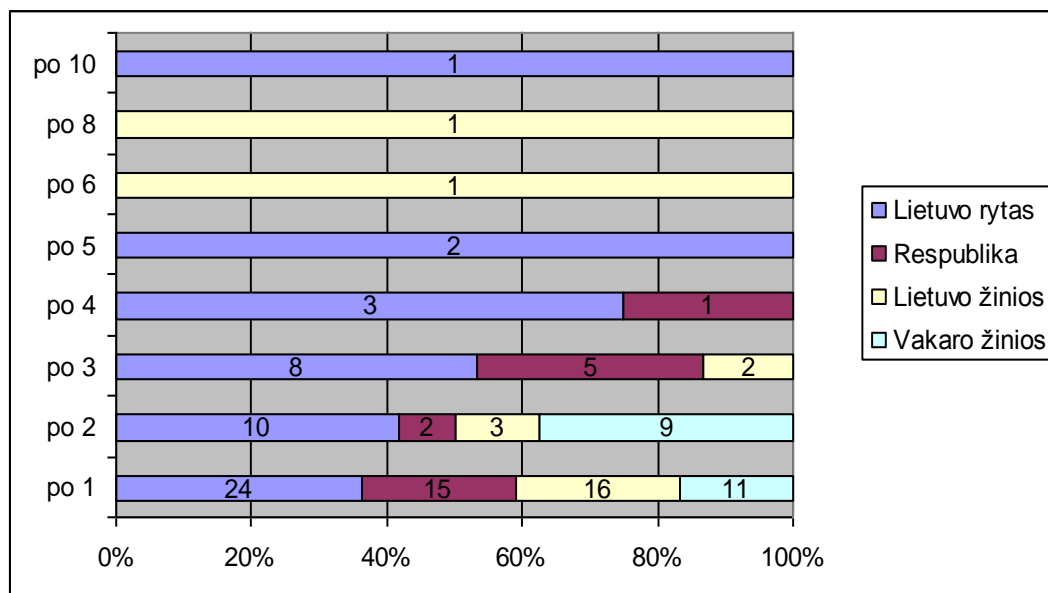
Paaikškėjo, kad daugiausiai straipsnių negalės tema pirmame puslapyje patalpino *Lietuvos rytas* (N=7), likę trys dienraščiai savo pirmuosiuose puslapiuose publikavo po 1 straipsnį. *Lietuvos rytas* užėmė lyderio pozicijas pagal 2-10 puslapiuose publikuotų straipsnių skaičių (N=26), jam mažai nusileido *Vakaro žinios* (N=22) bei *Respublika* (N=20). Mažiausiai straipsnių dienraščio pradžioje (2-10 puslapiuose) išspausdino *Lietuvos žinios* (N=11).

Kadangi į pirmuosius puslapius patenka svarbiausi šalies bei pasaulio įvykiai ir naujienos, remiantis tyrimo metu gautais duomenimis, galima daryti išvadą, kad bendrai didžiausi Lietuvos dienraščiai negalės tematiką mato, traktuoja ir skelbia kaip įdomią, aktualią ir vertą visuomenės dėmesio.

Leidinio skiltis ir iliustracijų skaičius. Svarbiausi straipsniai dominuoja ne tik pirmuose puslapiuose, tačiau atkreipia į save dėmesį iliustracijų pagalba. Remiantis žurnalistine teorijos įžvalgomis, daug didesnė tikimybė, jog straipsnis papildytas nuotrauka, piešiniu, schema ar pan., labiau patrauks auditorijos dėmesį, nei iš bendro konteksto neišsiskiriantis grynas tekstas. Todėl tyrimo metu siekta sužinoti ar straipsniai, susiję su negalės tema, buvo papildyti kokio nors pobūdžio vaizdine medžiaga, bei kiek tokios medžiagos buvo spausdinama viename straipsnyje. Taip pat buvo domėtasi kokiose teminėse skiltyse dažniausiai buvo publikuojami straipsniai negalės tema.

Išanalizavus tyrimo duomenis paaiškėjo, kad 23 straipsniuose (17 proc.) nebuvo nė vienos iliustracijos, 49 proc. publikacijų (N=66) turėjo po vieną iliustraciją, 17 proc. (N=24) - po 2, ir tiek pat straipsnių – po 3 ir daugiau iliustracijų. Nustatyta, kad daugumą publikuotų straipsnių sudarė vaizdine medžiaga papildyti pranešimai – *Lietuvos ryte* iliustruoti straipsniai sudarė 84 proc. visų straipsnių, *Respublikoje* – 72 proc., *Lietuvos žiniose* – 96 proc., *Vakaro žiniose* - 83 proc. visų straipsnių. Paaikškėjo, kad dažniausiai visi dienraščiai kartu su straipsniais publikavo po 1 arba 2 nuotraukas.

Nustatyta, kad iš viso buvo publikuotos 209 iliustracijos, kurių 48 proc. (N=100) sudarė *Lietuvos ryte* patalpintos iliustracijos, mažiausiai 29 nuotraukas išspausdino *Vakaro žinios* (6 pav.).

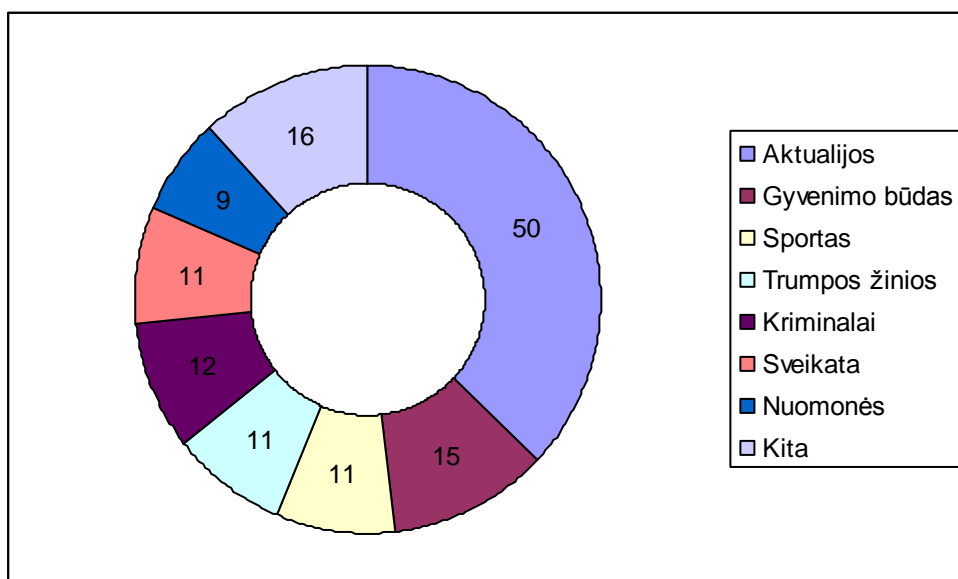
6 pav. Iliustracijų skaičius viename straipsnyje

Analizuojant duomenis pastebėta, kad net 25 proc. iliustracijų (N=53) buvo pavaizduotas asmuo neįgaliojo vežimėlyje arba vien vežimėlis. Daugiausiai šio tipo vaizdinės medžiagos išspausdino *Vakaro žinių* bei *Lietuvos žinių* dienraščiai – po 15 nuotraukų, *Lietuvos rytas* (N=12), *Respublika* (N=11). Reikėtų pastebėti, kad neįgaliojo vežimėlio kaip neįgaliųjų simbolio naudojimas yra klaidinantis, kadangi žinoma, jog negalių yra įvairių, ne tik fizinė, todėl su jomis susijusios problemos ir klausimai irgi yra skirtingi ir turėtų būti pristatomi atsižvelgiant į kiekvienos negalės specifika. Fizinės negales, turintys asmenys skiriasi tarpusavyje, tuo labiau nėra vienalytė, kaip tai yra vaizduojama, masė visų negalių kontekste. Toks ydingas, šabloniškas neįgaliųjų ir negalės formų vaizdavimas gali formuoti klaidingą neįgaliųjų asmenų įsivaizdavimą, suvokimą ir priėmimą.

Taip pat reikėtų paminėti, jog 31 nuotraukoje (15 proc.) buvo pavaizduoti negales, turintys vaikai. Pastebėtina, kad daugiausiai tokių iliustracijų publikavo *Lietuvos rytas* (N=21). Likę 3 dienraščiai išspausdino 10 neįgalių vaikų nuotraukų: *Respublika* (N=5), *Vakaro žinios* (N=3), *Lietuvos žinios* (N=2). Remiantis gautais duomenimis, galima būtų manyti, jog vaikų, turinčių negales, vaizdavimas pritraukia auditorijos dėmesį, tačiau taip pat vertėtų pastebėti, kad šis dėmesys tam tikra prasme yra kryptingas, kadangi tokie vaizdai dažniausiai suponuoja gailestį ir užuojautą. Negales turinčių asmenų kaip gailesčio ir užuojautos reikalingų vaizdavimas, nėra savaimė blogas, tačiau dažnai kartojamas gali nukreipti dėmesį nuo iš tikrųjų svarbių neįgaliesiems klausimų ir problemų atarimo. Todėl galima teigti, jog žiniasklaida, o ypač *Lietuvos ryto* dienraštis, vaizduodamas tai, kas įdomu, dažnai nutyli tai, kas yra iš tikrųjų svarbu.

Dienraščių rubrikos, kaip ir nuotraukos, sudaro tam tikrą vaizdą apie tai, kas bus kalbama šiose rubrikose patalpintuose straipsniuose. Kadangi straipsnių padėtis dienraščiuose buvo labai

įvairi, todėl rubrikos, kuriuose pasirodė straipsniai negalės klausimais, irgi pasižymėjo temine įvairove (7 pav.).

7 pav. Straipsnių pasiskirstymas rubrikose (N)

Tyrimo metu nustatyta, kad daugiausiai straipsnių (N=50) buvo publikuoti aktualiausių šalies informaciją skelbiančiose rubrikose: „3 puslapis“, „Aktualijos“, „Dienos tema“, „Vinis“, „Karštas puslapis“, „Lietuva“ ir „Krašto žinios“. Pastebėta, kad 11 straipsnių, visus juos išspausdino *Vakaro žinios*, pasirodė trumpas žinutes talpinančiose skiltyse: „Trumpos žinios“, „Info“, „Trumpai“, „Spauda“, „Žinios“, „Girdėjote?“. Išaiškėjo, jog 12 straipsnių buvo publikuota kriminalines naujienas pranešančiose rubrikose „Kriminalinės paraštės“ ir „Užribis“: 8 iš jų išspausdino *Lietuvos rytas* ir 4 *Lietuvos žinios*. Pastebėtina, kad *Respublika* ir *Vakaro žinios* negalės tematika nepublikavo nė vienos straipsnio kriminalinėse skiltyse. Remiantis gautais duomenys galima teigti, jog žiniasklaida negalės klausimus mato ir skelbia kaip aktualius ir svarbius šalies socialiniame gyvenime, tačiau dažnai juos kriminalizuoja.

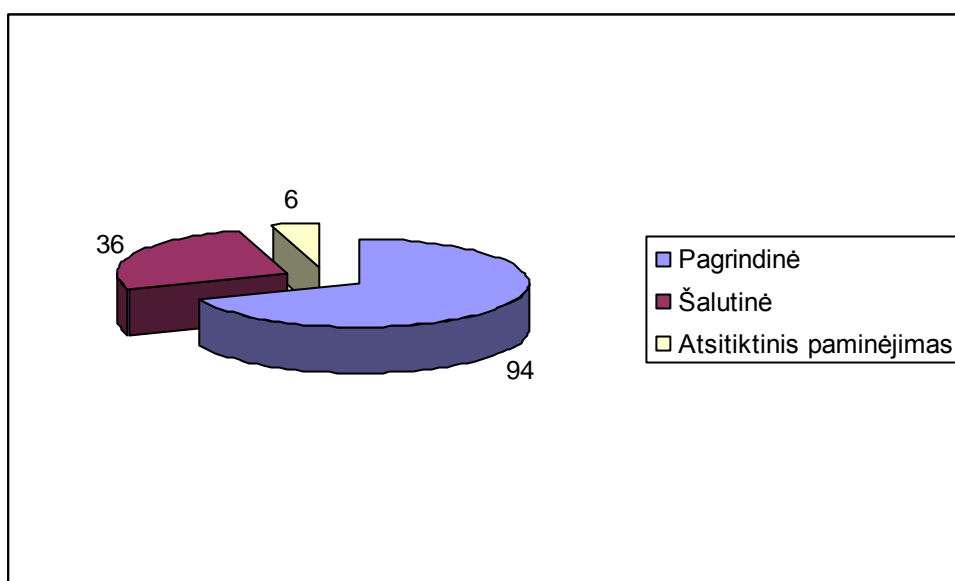
Tai, jog žiniasklaida domisi ir bando nušviesti negales, turinčių asmenų likimus, gyvenimo istorijas, būdą ir sąlygas, parodė nemažas straipsnių skaičius (N=15) tokiose rubrikose kaip: „Žmonės“, „Gyvenimas“, „Gyvenimo būdas“, „Likimas“, „Julius/Brigita“. Galima būtų pastebėti, jog gyvenimo istorijos, žmonių likimai, kitokie gyvenimo stiliai visada susilaukia daug skaitytojų susidomėjimo, todėl yra puikus būdas atkreipti dėmesį į neįgaliųjų bendruomenę, supažindinti visuomenę su jos ypatumais, padėti atsikratyti vyraujančių negales stereotipų bei suartinti visuomenę su visais jos nariais.

Visuomenės atstovų nuomonių bei vertinimų išklauskimas ir publikavimas yra vienas iš būdų suartinti negalės fenomeną su likusią visuomenės dalimi. Tyrimo metu buvo pastebėta, kad dienraščiai ne itin aktyviai propaguoja šią idėją, tačiau 9 straipsniai, iš kurių 3 skaitytojų laišakai,

buvo patalpinti vertinimų ir komentarų rubrikose: „*Kitų balsai*“, „*Laiškai*“, „*Komentariai ir debatai*“, „*Nuomonės*“, „*Po to, kai parašėme*“. Nustatyta, kad daugiausiai tokių straipsnių publikavo *Vakaro žinios* (N=4), *Respublika ir Lietuvos žinios* po 2, *Lietuvos rytas* (N=1).

Atskleista, kad po 11 straipsnių buvo išspausdinta tokiose teminėse rubrikose kaip: „*Sveikata ir vaistai*“, „*Būkime sveiki*“, „*Sporto aktualijos*“, „*Trasa*“ ir „*Greitkelis*“. Galima būtų pastebėti tai, jog informacijos, susijusios su negale gana dažnas talpinimas sveikatai skirtose skiltyse yra suprantamas, tačiau nevertėtų pamiršti, o žiniasklaidai ir pabrėžti, jog negalė nėra liga ir ne visi neįgalieji yra ligoniai. Verta pabrėžti, kad neįgaliųjų kaip ligonių stereotipams gerą atspirtį duoda straipsniai publikuoti sporto skiltyse (N=11). Negales turinčių asmenų kaip aktyvių, sportuojančių, aukštus rezultatus pasiekiančių vaizdavimas, parodo visapusiškesnį, į gebėjimus ir pasiekimus, dalyvavimą nukreiptą neįgalių asmenų vaizdinį.

Temos paminėjimo svarba ir informacijos pobūdis. Analizuojant straipsnius buvo siekiama nustatyti ar negalė yra pagrindinė, šalutinė ar atsitiktinė straipsnio tema (8 pav).

8 pav. Straipsnių pasiskirstymas pagal temos svarbą pranešimuose (N)

Pagal paveiksle pateiktą informaciją, matoma, kad negalės tematika dažniausiai, 69 proc. straipsnių yra pagrindinė tema. Negalė kaip šalutinė tema pasirodė 36 straipsniuose, o 6 straipsniuose negalė buvo atsitiktinai paminėta bendrame kitų nagrinėjamų klausimų kontekste.

Pastebėtina tai, jog nemaža dalis straipsnių, kurie turėjo būti apie negalę, visgi pristatė ją kaip šalutinę temą. Tokie duomenys gali rodyti, kad negalės tematika dažnai naudojama pritraukti auditorijos dėmesį, padaryti antrašte skambesnę, skandalingesnę ar keliančią daugiau gailėsčio: „*Istatymų kūju – prieš kurčių ir aklą vaiką*“, „*Neįgalų vyrą pasiglemžė ugnis*“, „*Košmariškos neįgaliųjų naktys*“. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad dažniausiai savo reitingus negalės sąskaita

bandė kelti *Lietuvos ryto* dienraštis, kurio straipsniuose negalė 14 kartų buvo paminėta kaip šalutinė ir 6 kartus kaip atsitiktinė tema. Vertėtų paminėti, kad *Vakaro žiniose* negalė beveik vienodai buvo pristatoma kaip pagrindinė (N=12) ir kaip šalutinė (N=11) straipsnių tema. Tokie duomenys liudija apie tai, kad šių dienraščių žurnalistai dažniausiai negalės temą pristato kaip pagrindinę, tačiau gan dažnas negalės, kaip šalutinės ar atsitiktinės straipsnių temos naudojimas gali turėti kelis paaiškinimus: iš vienos pusės, negalė, nors ir ne pagrindinė tema, visgi gan dažnai yra minima ir priskiriama kitų temų kontekstui, tai padidina jos pastebimumą ir gyvybingumą viešojoje erdvėje, iš kitos pusės, žurnalistai gali tiesiog naudotis negalės, kaip su „kitoniškumu“ susijusios temos įdomumu auditorijai ir siekti tam tikrų dienraščio tikslų negalės temų sąskaita.

Kadangi buvo nustatyta, jog daugumoje straipsnių negalė yra pristatoma kaip pagrindinė tema, verta buvo panagrinėti, kokio pobūdžio informacija yra pateikiama šiuose straipsniuose. Todėl straipsniai buvo suskirstyti į teigiamo, neigiamo ir neutralaus pobūdžio.

Išanalizavus medžiagą nustatyta, kad 63 iš 136 straipsnių negalės tema buvo neutralaus pobūdžio, (N=46) teigiamo ir (N=27) neigiamo pobūdžio. Tokia didelė neutralių straipsnių persvara, turėtų kelti abejones, kodėl pasirenkamas neutralus rašymo stilius. Iš vienos pusės, tai gali rodyti žurnalistų kompetentingumą ir siekį informaciją pateikti objektyviai, be išankstinių nuostatų ir vertinimų. Iš kitos pusės, tai gali reikšti, jog žiniasklaidos atstovai yra tiesiog nesusidomėję, neįsitraukę į savo publikuojamas temas arba jiems trūksta informacijos negalės klausimais, todėl jų publikuojama informacija yra paliekama „skylėta“, neviseškai užpildyta, kas sudaro idealią terpę gandams, spėlionėms, nuomonėms ir stereotipams plisti.

Tyrimo metu paaiškėjo, kad visose keturiuose tirtuose dienraščiuose vyravo neutralaus pobūdžio straipsniai negalės tema. *Lietuvos rytas* neutralių straipsnių publikavo daugiausiai (N=24), *Respublika* ir *Vakaro žinios* po (N=14), o *Lietuvos žinios* (N=11). Tokie duomenys kartu su anksčiau analizuotais rezultatais, kai negalė straipsniuose pristatoma, kaip šalutinė ar atsitiktinė tema, leidžia teigti, jog tirtų leidinių žurnalistai rašydami negalės tema nėra apsisprendę kaip vertinti ir suprasti iškylančius negalės klausimus, todėl pristato ją paviršutiniškai, nekeltiant didesnių reikalavimų nei sau, nei visuomenei sužinoti ir suprasti daugiau apie neįgalius bendrataučius.

Analizuojant duomenis buvo pastebėta, kad kas 3 straipsnis dienraščiuose buvo teigiamo pobūdžio. Daugiausiai teigiamai negalės temą pristatančių straipsnių publikavo *Lietuvos rytas* (N=21), per pus mažiau *Respublika* (N=12), *Lietuvos žinios* (N=7), o mažiausiai *Vakaro žinios* (N=6), tačiau vertėtų pastebėti, kad *Vakaro žinios* mažiausiai išspausdino ir neigiamo pobūdžio straipsnių (N=3), tuo tarpu *Lietuvos žinios* ir *Respublika* publikavo po (N=6), o *Lietuvos rytas* (N=12) neigiamų straipsnių.

Atlikus kokybinę tyrimo rezultatų analizę, kuri detalčiau bus pristatyta tolesnėje darbo dalyje, buvo pastebėta, kad teigiamo pobūdžio informacija ne visuomet iš tikrųjų teigiamai pristatydavo

neįgaliuosius. Analizės metu buvo pastebėta, kad neretai teigiami straipsniai, negalę ir neįgaliuosius idealizuodavo, hiperbolizuodavo jų asmenybes, veiksmus ir pasiekimus, tačiau taip pat dažnai pabrėždavo jų trūkumus, negalėjimą, siekiant sukelti užuojautą ir gailęstį. Nė vienas šių negalės ir neįgaliųjų vaizdavimo būdų nėra teisingas ar duodantis teigiamą postūmį neįgaliųjų suvokimui.

Apibendrinant galima teigti, kad daugumoje analizuotų straipsnių negalė yra pagrindinė tekstų tema, tačiau dažniausiai ji yra pristatoma kaip neutrali, rečiau teigiama informacija.

Pagrindinės straipsnių temos. Atliekant tyrimą buvo siekiama atskleisti kokios temos vyrauja negalei skirtuose straipsniuose. Išanalizavus duomenys, paaiškėjo, jog straipsnius apie negalę galima suskirstyti į kelias, dažniausiai svarstomas temas (2 lent.):

2 lentelė. **Straipsnių pasiskirstymas pagal temas (N)**

<i>Temos</i>	<i>Lietuvos rytas</i>	<i>Respublika</i>	<i>Lietuvos žinios</i>	<i>Vakaro žinos</i>	<i>Viso:</i>
<i>Nusikaltimai</i>	12	6	6	5	29
<i>Gyvenimo istorijos ir pasiekimai</i>	12	2	3	2	19
<i>Teisės aktų pokyčiai ir spragos</i>	3	3	3	5	14
<i>Lėšos</i>	6	3	2	2	13
<i>Renginiai/minėjimai</i>	4	6	1	-	11
<i>Valdžios abejingumas</i>	1	2	-	4	7
<i>Požiūris</i>	2	2	2	1	7
<i>Parama/paslaugos</i>	2	2	2	-	6
<i>Neįgaliųjų keliamos problemos</i>	1	1	1	1	4
<i>Užimtumas</i>	-	2	-	1	3
<i>Sveikata</i>	2	1	-	-	3
<i>Kita</i>	10	2	4	-	16

Nustatyta, kad straipsniuose apie negalę, visuose tirtuose dienraščiuose, dominavo teisės pažeidimų, nusikaltimų temos (N=29). Išanalizavus nusikaltimų temai priskiriamus straipsnius, paaiškėjo, kad juos galima dar suskirstyti į kelias potemes:

- ✓ nusikaltimai padaryti prieš neįgalius asmenis (N=17);
- ✓ vagystės iš neįgalių asmenų (N=6);
- ✓ bandymai išvengti bausmės prisidengiant neįgalumu (N=4);
- ✓ neįgalių asmenų įvykdytos nusikalstamos veikos (N=2).

Paaiškėjo kad, antra pagal straipsnių skaičių tema buvo neįgalių asmenų arba jų negalės istorijos bei pasiekimai (N=19). Taip pat nustatyta, kad 14 straipsnių buvo priskirta teisės aktų pokyčių ir spragų, sukeltų problemų, negalės srityje temai. Pastebėta, kad nemažai straipsnių (N=13) buvo susiję su lėšomis, finansine neįgalių asmenų padėtimi, pinigų stoka, įvairiomis socialinėmis išmokomis. Gal būt dėl susidariusios ekonominės šalies situacijos ir socialinės įtampos visuomenėje, 7 iš analizuotų straipsnių buvo skirti valdžios abejingumo, dėmesio ir supratingumo neįgaliems asmenims stokos temai. Tačiau nepaisant sunkios visos šalies ir neįgalių asmenų

padėties, atskleista, kad nemažai straipsnių (N=11) kalbėjo apie įvairius, neįgaliems asmenims skirtus arba jų pačių organizuotus renginius, apdovanojimų vakarus, minėjimus bei pagerbimus.

Rezultatai parodė, kad beveik vienodas skaičius straipsnių buvo skirtas paramos ir paslaugų (N=6) bei požiūrio į neįgalius asmenis temoms (N=7). Neįgalių asmenų, kaip keliančių tam tikras problemas temą nagrinėjo 4 straipsniai, o sveikatos bei neįgaliųjų užimtumo klausimus (N=6). Reikėtų pažymėti, kad nepaisant to, jog konkrečiai sveikatos temai buvo skirti 3 straipsniai, buvo pastebėta, kad apie neįgalių asmenų sveikatos būklę, sutrikimus, ligas, jų priežastys bei poveikį, buvo kalbama daugelyje straipsnių, kitų temų kontekste.

Apibendrinant galima būtų daryti išvadą, kad negalės tema straipsniuose dažniausiai pateikiama per kriminalinių temų prizmę.

3.3 Straipsnių apie negalę Lietuvos dienraščiuose kokybinė analizė

Atliekant atrinktų tekstų turinio analizę buvo siekiama išsiaiškinti kokio pobūdžio negalės vaizdiniai ir stereotipai vyrauja Lietuvos dienraščiuose.

Analizuojant atrinktus straipsnius išaiškėjo, kad dienraščių medžiaga, pristatanti negalę ir neįgaliuosius, dalinasi į socialinį ir klinikinį negalės pateikimą. Analizės metu buvo sudarytos 6 kategorijos ir 32 subkategorijos, pristatančios socialinio – interakcinio požiūrio negalės vaizdinius bei 7 kategorijos ir 33 subkategorijos, reprezentuojančios klinikinį - korekcinį negalės pateikimą.

Medžiagos analizė atskleidė, kad tiriamuoju laikotarpiu pasirodęs socialinis – interakcinis negalės pateikimas buvo siejami su žmonių, turinčių negalę gebėjimais įveikti įvairius sunkumus, jų veiklumu, šeimos bei aplinkinių asmenų pagalbos ir palaikymo svarba, negalės priėmimo galimybėmis bei iššūkiais, negalės kaip įprastos gyvenimo dalies suvokimu ir priėmimu, o taip pat neįgaliųjų kaip diskriminacinių nuostatų, nepritaikytos ir priešiška nusiteikusios aplinkos, pasyvių ir lėtų integracinių procesų bei neįgaliųjų kaip įvairaus pobūdžio nusikalstamų veikų aukų vaizdiniais.

Nustatytas klinikinis – korekcinis negalės pateikimas buvo siejami su neįgaliųjų kaip valstybės išlaikytinių, susiduriančių ir keliančių finansinius sunkumus; neįgalumo kaip praradimų, menkesnių poreikių ir galimybių, perspektyvų žlugimo stereotipais; negalės kaip daugybinių ligų, trūkumų, kitoniškumo, atstūmimo, diskriminavimo ir izoliavimo priežastimi; neįgalumo kaip neįgaliųjų bei jų artimųjų psichologinių, emocinių, socialinių, profesinių bei asmeninio gyvenimo problemų šaltiniu; negalės kaip nusikalstamo elgesio priežastingumo stereotipais.

3.3.1 Socialinio – interakcinio negalės pateikimo turinio analizė

Išanalizavus atrinktus straipsnius, buvo išskirtos 6 kategorijos ir 32 subkategorijos, pristatančios socialinio – interakcinio pobūdžio negalės vaizdinius ir stereotipus (žr. 1 priedas).

Pirmoji analizės metu išskirta **kategorija „Gebėjimas įveikti sunkumus“** buvo suskirstyta į 5 subkategorijas (žr. 3 lent.), kurios atskleidė žmonių turinčių negales ryžtą, norą bei gebėjimus įveikti su negale susijusius ar jos sukeltus gyvenimo sunkumus.

3 lentelė. **Gebėjimas įveikti sunkumus**

Subkategorijos
Savarankiškumo siekis
Stiprūs ir ryžtingi
Kovojantys už savo teises
Besidžiaugiantys kiekviena smulkmena
Siekiantys kurti ir palaikyti socialinius ryšius

Subkategorija „Savarankiškumo siekis“ pristato asmenis turinčius negales kaip savarankiškus arba intensyviai besistengiančius būti savarankiškais ir nepriklausomais nuo kitų asmenų ir jų pagalbos, siekiančius įrodyti, jog gali ir nori daugelį kasdienių dalykų atlikti patys, taip užsitikrinant laisvo pasirinkimo galimybės bei nuosavų veiksmų kontrolės. *„Aš viską noriu daryti pati. Kartą klasėje su suolu drauge buvome paskirtos budėti ir turėjome mokiniams išdalyti knygas. Aš nutariau jas išdalyti viena. Kiti mokiniai užsipuolė draugę, kad ji man nepadedą. Tada visiems paaiškinau, kad pati susitvarkysiu, o jei draugė būtų puolusi padėti, sulauktų mano pylos“*(LR), *„Net ir būdama kurčia vienuolikmetė yra labai savarankiška. Ji visą laiką užsiėmusi – po pamokų lanko baseiną, žaidžia stalo ir lauko tenisą.“*(LR). Tokiu būdu neįgalieji yra pristatomi kaip aktyvūs, veiklūs, siekiantys prasmingų tikslų, norintys tobulėti ir realizuoti save įvairiose sferose.

Kita vertus **subkategorija „Stiprūs ir ryžtingi“** parodo, kad negales turintys asmenys yra stiprūs bei ryžtingi, sugeba įveikti ne tik neįprastus iššūkius (*„Šie trys narsūs jaunuoliai su dviejų palydovų pagalba įstengė pasiekti Pietų ašigalių ir įrodyti sau bei aplinkiniams, kad neįgalumas neatima žmogui teisės svajoti.“*(VŽ)), bet yra nemažiau užsispyrę ir tvirti kai reikia susitvarkyti su įprastais, kasdienio gyvenimo sunkumais (*„Dažnai važinėju riedučių parke. Būna nukrentu. Bet sėduosi ir vėl važiuoju. Štai ir dabar, pats savo jėgomis užlipau į trečią aukštą. Pas merginą...“*(VŽ)). Ypač ištvėringi, stiprūs, rūpestingi bei empatiški neįgalieji vaizduojami susidūrę su sveikatos sutrikimais (*„Žinau, kad privalau būti stipri. Taip pat suprantu, kad medikai nori man gero. Kai prieš vieną operaciją slaugė pasiūlė vaistų, kad nebijočiau, atsisakiau ir paprašiau, kad tą tabletę duotų mano mamai. Ji jaudinosi labiau už mane.“*(LR)). Taip pat atskleista, kad neįgalieji yra vaizduojami kaip stipraus charakterio, fiziškai ištvėringi, nebijantys sunkumų ir rizikos, tačiau tam įrodyti jie turi griebtis neįprastų, herojiškų veiksmų. *„Neįgalus*

britas G. H. ketvirtadienį tapo pirmuoju žmogumi visomis paralyžiuotomis galūnėmis, kuriam pavyko savarankiškai perplaukti Atlanto vandenyną.“(LR). Tai parodo, kad neįgalieji norėdami įrodyti savo sugebėjimus, užsispyrimą ir stiprybę turi įdėti dvigubai daugiau pastangų, kad jų asmenybės būtų pripažintos ir įvertintos sveikųjų pasaulyje.

Pasak D. Gerulaičio ir E. Gužauskaitės (2008), vienas svarbiausių savarankiškumo ugdymo(si) elementų yra atstovavimo sau konceptas, kuris siejasi su savo nuomonės turėjimu bei išsakymu, taip pat savo teisių pažinimu bei suvokimu. **Subkategorija „Kovojantys už savo teises“** pristato neįgaliuosius kaip asmenis aktyviai, ryžtingai ir sėkmingai kovojančius už savo bei kitų neįgaliųjų teises, jų realizavimą bei gerbimą („*Neįgaliųjų sportinių šokių pasaulio tarės vicečempionas Vytautas Mateika, išsireikalavęs kompensacijos už skrydžio metu prapuolusį invalido vežimėlį, pelnė sumaniausio vartotojo vardą.*“(LR), „*Jau kelintą dieną neįgalieji veda debatus su Pagėgių rinktinės ir Rociškių užkardos vadovybe dėl jiems įstatymu numatytos teisės važiuoti per valstybės sieną be eilės ignoravimo*“(Resp)). O taip pat kaip socialinio teisingumo rėmėjus bei pilietiškai aktyvius veikėjus, kurie domisi ir dalyvauja politiniame šalies gyvenime („*Nieko kito nelieka, kaip tik suburti dar krutančių invalidų grupę ir bandyti pasiekti Briuselį. Suorganizuoti protestą, kad visą Europa sužinotų, kas dedasi Lietuvoje.*“(VŽ), „*Pasipiktinę Kauno miesto tarybos sprendimais grupė neįgaliųjų prie krepšinio stovo surengė piketą.*“(LR)). Tokiu būdu neįgalieji yra vaizduojami kaip iniciatyvūs savo gerovės siekėjai ir kūrėjai, kurie geriausiai žino savo bei kitų neįgalių asmenų situaciją, poreikius ir problemas. Todėl, pasak J. Ruškaus (2007), įsiklausymas į neįgaliuosius, jų patirtys ir suvokimai, atvirumas ir pagarba jų galimybėms ir iniciatyvoms yra socialinio dalyvavimo pagrindas, o JT Neįgaliųjų teisių konvencija pabrėžia, jog negalė – teisių, o ne nuožiūros klausimas.

Subkategorija „Neįgalieji kaip besidžiaugiantys kiekviena smulkmena“ parodo, kad žmonės turintys negalę moka ir džiaugiasi gyvenimų bei jo teikiamomis smulkmenomis. Jiems kaip ir visiems kitiems dažnai maloniausias yra kitų rodomas dėmesys („*Kad tie žmonės nusišypsotų, reikia padaryti labai nedaug – tiesiog skirti jiems daugiau dėmesio.*“(Resp)) bei aplinkos pritaikymas jų poreikiams („*Tad neįgalusis vertina kiekvieną likimą palengvinančią smulkmeną.*“(LŽ), „*Žmonės su negalia džiaugiasi kiekviena smulkmena, kuri palengvina jų buitį, ir net nedrįsta pagalvoti, kad kas nors gali apgaudinėti, naudotis jų gerovei skirtais pinigais*“(VŽ)).

Sugebėjimas formuoti socialinius santykius yra vienas svarbiausių veiksnių, darančių įtaką gerai psichosocialinei adaptacijai. Analizės metu išskirta **subkategorija „Siekiantys kurti ir palaikyti socialinius ryšius“** pristato neįgaliuosius kaip asmenis nepaisančius savo negales ir kuriančius visiems žmonėms įprastus ir svarbius šeiminius santykius („*Negalia nesutrukdė sukurti šeimos, susilaukti dviejų dukterų.*“(LR)). Kaip parodė analizė, kartais negalė pateikiama kaip priežastis naujiems santykiams užsimegzi („*Tarp reabilitacijos srityje dirbančių žmonių surado*

antrąją puselę – reabilitologą Dalių.“(LŽ)). Šeimos kūrimas ir vaikų turėjimas, rodo neįgaliųjų pasitikėjimą savimi, nebijojimą įsipareigoti bei atsakomybės jausmą ne tik prieš save, bet ir kitus. Pasak D. Talutytės (2008) tik bendravimo ir bendradarbiavimo dėka žmogus gali sėkmingai funkcionuoti visuomenėje, įprasminti save ir pasiekti aukščiausią dvasinę brandą (www.lspzgb.lt/images /user/Presentation1.ppt [žiūrėta 2011 01 06]).

Draugai, kaip ir šeima, tenkina palaikymo, priklausymo, užuojautos, bendravimo, pagalbos bei daugelį kitų poreikių, kurie yra ypač svarbūs negalės atveju. Analizė atskleidė, kad neįgalieji dažnai yra vaizduojami kaip kuriantys draugiškus santykius („*Sunki negalia mergaitei - ne kliūtis susirasti daug draugų.*“(LR)) ir turintys draugų („*Turiu daug draugų mokykloje ir gyvenančių kaimynystėje. Man patinka, kad draugai su manimi elgiasi kaip su sveikąją ir nerodo gailėsčio.*“(LR)). Dar vienas, šiuolaikinis būdas palaikyti ryšius yra internetas. Tyrimo metu atrasta, kad neįgalieji yra vaizduojami kaip naudojantys internetą kaip vieną iš priemonių bendrauti, palaikyti ir užmegzti ryšius, nesijausti izoliuotais („*Namuose esi įkalinta tarp keturių sienų, lieka bendrauti tik internetu.*“(Resp), „*Jei ne internetas, Mantas jaustųsi tarsi įkalintas savo namuose.*“(LŽ)).

Antroji tyrimo metu išskirta **kategorija „Neįgaliųjų veiklumas“** buvo padalinta į 7 subkategorijas (žr. 4 lent.), reprezentuojančias skirtingas veiklos sritis, kuriose aktyviai dalyvauja žmonės turintys negalę.

4 lentelė. **Neįgaliųjų veiklumas**

Subkategorijos
Siekiantys mokytis ir studijuoti
Neįgaliųjų užimtumo galimybės ir nauda
Sportinis aktyvumas ir pasiekimai
Neįgaliųjų meninė veikla
Savipagalbos organizavimas ir teikimas
Neįgaliųjų organizuojami renginiai
Neįgaliųjų socialinės iniciatyvos

Anot Statistikos departamento, 2008 – 2009 metais Lietuvos kolegijose studijavo 296, o universitetuose 485 studentai, turintys negalę, tuo tarpu 2009 – 2010 m. jau 409 neįgalūs studentai kolegijose ir 515 universitetuose. Didėjantys neįgaliųjų studentų skaičiai rodo jaunuolių turinčių negalę norą ir siekį studijuoti bei įgyti profesiją, įsitvirtinti akademinėje, o vėliau ir profesinėje bendruomenėje. Tyrimo metu išskirta **subkategorija „Siekiantys mokytis ir studijuoti“** patvirtina vyraujančias tendencijas ir vaizduoja neįgaliuosius kaip nepaisančius savo negalės ir siekiančius mokslų („*Jau daug metų sunki liga prikaustė jaunuolį prie vežimėlio. Tačiau pernai jis sėkmingai baigė vidurinę mokyklą ir toliau ketina siekti aukštojo mokslo.*“(LŽ)). Dažnai negalė nėra ne tik kliūtis, bet postūmis ar priežastis keisti studijų ar profesinę kryptį. Analizė atskleidė, kad negalė yra vaizduojama kaip gyvenimo plano, tuo pačiu studijų, pokyčius lemiantis veiksnys („*Kai pasveiko, nutraukė ankstesnes studijas, Vilniaus pedagoginiame universitete baigė socialinę pedagogiką, ten*

šiuo metu dėsto. Kartu su bendraminčiais įkūrė Dienos užimtumo ir prevencijos centrą, tapo jo vadove, įsteigė Vaikų ir jaunimo socialinės reabilitacijos ir integracijos centrą.“(LŽ)). J. Ruškaus, M. Daugėlos ir kitų 2006 m. atliktas veiksnių, darančių poveikį asmenų, turinčių specialiųjų poreikių, studijoms aukštosiose mokyklose, tyrimas parodė, jog studijas neįgalieji studentai priima kaip iššūkį sau, kaip vieną svarbiausių priemonių siekiant socialinio dalyvavimo ir pilnaverčio integravimosi į visuomeninį gyvenimą. Tapdamas studentu neįgalus asmuo įgyja naują vertę, statusą, vietą akademinėje bendruomenėje, o per santykius su kitais studentais gauna pripažinimą, kuris teikia pilnaverčio nario bei priklausomybės jausmą.

Darbas, kaip ir mokslas, ne tik skatina neįgaliųjų integraciją į visuomenę bei mažinas socialinę atskirtį, tačiau taip pat užtikrina ekonominį savarankiškumą ir saugumą, suteikia galimybę realizuoti savo gebėjimus, užimti vietą tiek socialinėje, tiek darbinėje struktūroje.

Subkategorija „Neįgaliųjų užimtumo galimybės ir nauda“ atskleidė, kad neįgalieji pristatomi kaip kruopštūs, atsakingi, gerai savo pareigas atliekantys darbininkai („*Pasak pareigūnų, neįgaliųjų darbas per 11 šių metų mėnesių padėjo išaiškinti apie tūkstantį pažeidimų.*“(Resp)), kurių darbas yra naudingas ne tik jiems patiems, tačiau visuomenei bei valstybės biudžetui („*Pareigūnai nesibaimina, kad į šį darbą priimti neįgalieji neįstengs susidoroti su pavestomis užduotimis, o kartu esą bus ir nemažai sutaupyta. Žinome iš patirties, kad neįgalieji labai kruopščiai ir atsakingai atlieka pareigas.*“(VŽ)). Neįgaliųjų užimtumo dvigubą naudą patvirtina ir vienos socialinės įmonės savininko žodžiai: „Pirma – neįgaliųjų į(si)darbinimui skirtas litas biudžetą papildė dviem litais. Antra – skatinant socialines įmones veikti ir plėstis galima pritraukti Europos Sąjungos fondų lėšų.“ (Neįgaliųjų profesinės veiklos galimybės. http://www.nsis.lt/lt/naujienos/nsi_s_informacija6 [žiūrėta 2011 02 20]). Taip pat tyrimo rezultatai atskleidė, kad negalė straipsniuose yra vaizduojama ne tik kaip ne kliūtis įsidarbinti, bet ir kaip veiksnys, tam tikrais atvejais, suteikiantis kitokias darbo sferas ir galimybes („*Vėžiu susirgusias moteris gelbsti neregio rankos.(...) Jeigu ne mano regėjimo negalia, tikriausiai nebūčiau priimtas į darbą.*“(LR)).

Anot „For diversity. Against discrimination“ kampanijos organizatorių (2007) sportas bei su juo susiję renginiai yra puikus būdas atkreipti visuomenės dėmesį į įvairias socialines grupes ir jų problemas. Išanalizavus **subkategoriją „Sportinis aktyvumas ir pasiekimai“** paaiškėjo, jog neįgalieji yra reprezentuojami kaip puikūs sportininkai, savo aukštais rezultatais pasižymintys nacionaliniu lygmeniu („*V. Totol tris kartus tapo Lietuvos lengvosios atletikos neįgaliųjų vežimėlių lenktynių čempionu.*“(VŽ)) ir prisidedantys prie šalies vardo garsinimo visame pasaulyje („*Už puikų pasirodymą kurtiesiems sportininkams atiteko 1 mln. 240 tūkst. litų čekis. Iš viso Taivane vykusiose žaidynėse lietuviai iškovojo 13 medalių (2 aukso, 4 sidabro, 7 bronzos), o ant pakylės kopė ir dvi krepšinio komandos.*“(Resp)), bet ir kaip aktyvūs neįgaliųjų sportinės veiklos palaikymo ir vystymo

iniciatoriai („Šiuo metu mūsų šalyje yra 32 neįgaliųjų sporto klubai, kuriuose susibūrę apie 3000 sporto mėgėjų. Lietuvos aklųjų sporto federacija jungia 8, Neįgaliųjų – 18, Kurčiųjų sporto komitetas – 6 sporto klubus. Lietuvoje neįgalieji sporto klubuose praktikuoja per 20 sporto šakų.“ (LŽ)).

Menas, kaip žinoma, yra pati universaliausia kalba, kai žmonės jausmais suvokia vieni kitus, o kūryba skatina žmogaus saviraišką, ugdo asmenybę, padeda integruotis visuomenėje, lavina bendravimo įgūdžius bei praturtina dvasinėmis vertybėmis.

Kaip parodė **subkategorijos „Neįgaliųjų meninė veikla“** analizė, asmenys turintys negalę yra vaizduojami kaip kultūriškai ir meniškai aktyvūs įvairiose srityse: muzikoje, dailėje, teatre („Pirmas Lietuvoje nepriklausomas neįgaliųjų teatras „Naujasis teatras“ visuomenei jau pristatė du spektaklius – dramą „Stiklinis Žvėrynas“ ir meditacinį spektaklį „Pasiuntinys“ (Resp)). Jų meninė veikla yra vaizduojama ne kaip paviršutiniškas laiko praleidimo būdas, tačiau rimta, kūrybinga, novatoriška įvertinimo ir pripažinimo susilaukianti veikla („Zarasuose kilusi idėja kurti drabužius žmonėms, turintiems negalių, jau žinoma visoje Europoje.“ (LŽ)), kurios produktams pristatyti yra organizuojamos parodos, festivaliai, koncertai („Vakar nuo pat ryto į Vilniaus „Menų spaustuvę“ rinkosi žmonių, turinčių negalių, kolektyvai iš visos Lietuvos. Satyros festivalyje-konkurse „Būti ar nebūti“ varžėsi dešimt pajėgiausių neįgaliųjų teatrų.“ (Resp)).

Pasak A. Piličiausko (2002) „Meninė raiška gali tapti universalia komunikacijos priemone įvairiausių negalių kamuojamiems žmonėms: muzikiniai garsai ir jų tembrai, linijų ir spalvų deriniai, choreografinis judesys, vaidyba ir kūno gestai geba „išsakyti“ subtiliau ir daugiau už tradiciškai tariamą žodį“ (p. 21), o A. Brazauskaitė (2004) pastebi, kad „Meninės veiklos užsiėmimai yra ta sritis, kurioje ypatingų poreikių vaikas turi galimybę kompensuoti sutrikusias funkcijas“ (p. 31).

Kita išskirta **subkategorija „Savipagalbos organizavimas ir teikimas“** pristato negalę kaip užgrūdinantį veiksnį, suteikiantį žinių, įgūdžių ir stiprybės susitvarkyti su užgrūvusiomis problemomis, bei įgalinantį padėti kitiems, patyrusiems panašių sunkumų („Sūnaus negalia moters nepalaužė. Atvirkščiai – netgi užgrūdino.(...) Dabar jaučiuosi tvirta, galiu padėti ir kitoms motinoms, auginančioms neįgalų vaiką“ (LR)). Todėl neįgalieji yra vaizduojami kaip asmenys norintys pasidalinti savo patirtimi ir žiniomis, kartais kaip individai, kuriems pagalba kitiems tampa gyvenimo pašaukimu („Avarijoje kojos netekusi krepšininkė K. Lingytė atsitiesė ir atrado vežimėlių krepšinį. Dabar ji nori įkvėpti ir kitas savo kojomis rungtyniauti negalinčias merginas. „Lietuvoje esu vienintelė mergina, kuri žaidžia vežimėlių krepšinį. Mano misija įtraukti į šį sportą daugiau žmonių“ (LR)). Remiantis gautais duomenimis galima sakyti, kad neįgalieji yra vaizduojami kaip pavyzdžiai kitiems negalę turintiems žmonėms, kurie suteikia tikėjimo savimi ir savo jėgomis, atveria naujus požiūrio horizontus, įkvepia gyvenimo pokyčiams, motyvuoja prisiimti atsakomybę

už savo gyvenimą ir problemų sprendimą („*Kai man buvo trylika, laikraštyje perskaičiau straipsnį apie neįgalų vyrą, kuris ne tik daug pasiekė gyvenime, bet ir padėjo kitiems. Supratau kodėl Dievas mane tokį sukūrė – kad padėčiau kitiems. Šis suvokimas mane tai įkvėpė, kad nusprendžiau savo gyvenimą paskirti panašaus likimo žmonėms drąsinti*“ (LR)).

Subkategorija „Neįgaliųjų organizuojami renginiai“ yra orientuota į šventinius renginius, skirtus arba surengtus žmonių turinčių negalę. Neįgalių asmenų vaizdavimas švenčių, renginių ar įvairių paminėjimų kontekste, rodo juos kaip norinčius ir galinčius linksintis, atsipalaiduoti, džiaugtis įdomia aplinka ir žmonėmis, paminėti svarbias datas ir įvykius, t.y. daryti tai, kas malonu visiems žmonėms („*Paminėta Tarptautinė neįgalių žmonių diena.*“ (Resp), „*Jubiliejų pagyveno šokiai bei žaidimai. Lygiai prieš 20 metų 1990 sausio 26 dieną – įsteigtas šalies aklųjų, kurčiųjų ir invalidų sporto federacijos. Vakar sostinėje iškilmingai paminėtas LPOK 20-metis.*“ (LŽ)). Taip pat neįgalieji yra pristatomi kaip asmenys, kurių veikla ar pasiekimai yra vertinami bei pagerbiami („*Iš kurčiųjų vasaros olimpinių žaidynių 35 medalius parvežusi Lietuvos sportininkų delegacija vakar buvo pagerbta šalies Vyriausybėje bei Kūno kultūros ir sporto departamentą.*“ (Resp)). Tačiau verta pastebėti, jog dažniausiai dienraščiuose minimi oficialaus pobūdžio, svarbiausias datas ar įvykius vainikuojantys renginiai, tokie kaip Tarptautinė neįgalių žmonių diena, neįgalių organizacijų jubiliejai ir pan. Todėl galima daryti prielaidas, jog dienraščius ne labai domina mažesnės svarbos įvykiai neįgaliųjų bendruomenėje, arba tokie renginiai yra labai reti, todėl nepakliūna į žiniasklaidos akiratį. Šiuo atveju galima būtų kalbėti ne tik apie menką žiniasklaidos susidomėjimo lygį neįgaliųjų gyvenimu, tačiau ir apie pasyvų neįgaliųjų bei jų organizacijų bendradarbiavimą su žiniasklaida.

Paskutinioji su neįgaliųjų veiklumu susijusi **subkategorija „Neįgaliųjų socialinės iniciatyvos“** pristato neįgaliuosius kaip įvairiais būdais – organizavimo, dalyvavimo, pagalbos gavimo - susijusius su NVO. Analizė atskleidė, kad neįgalieji šiuo atveju yra vaizduojami kaip kuriantys pagalbos organizacijas („*Buvusi P. McCarthney žmona yra įkūrusi savo labdaros fondą, kuris padeda vaikams, netekusiems galūnių užlipus ant minų.*“ (LŽ)) ir kaip gaunantys jų teikiamą pagalbą („*Panevėžyje veikiantis labdaros ir paramos fondas „Algojimas“ prieš Kalėdas surengė labdaros akciją „Ištiesk gerumui ranką“. Kvietėme išsakyti neįgalių vaikų svajones ir raginame jas paversti tikrove.*“ (LR)). Išsiaiškinta, kad neįgaliuosius atstovaujančios organizacijos yra pristatomos kaip aktyviai veikiančios ir kovojančios už asmenų su negale gerovės išsaugojimą ir užtikrinimą („*Kauno miesto taryba vakar rengėsi atimti iš neįgalių vaikų patalpas. Tačiau šis klausimas iš darbotvarkės buvo skubiai išbrauktas, kai bendrija „Viltis“ prie savivaldybės surengė piketą.*“ (VŽ)), įvairių renginių organizavimą, kurių metu ne tik paminimos reikšmingos datos ar gerai praleidžiamas laikas, bet ir siekiama integracinių postūmių („*Artėjančiai vasarai Lietuvos neįgaliųjų draugija rengia porą švenčių. Šio mėnesio pabaigoje Kauno rajone įvyks renginys*

mažiesiems – „Vienos žemės vaikai“, skirtas Tarptautiniai vaikų gynimo dienos paminėti, o rugpjūtį Druskininkus sudrebins šokio maratonas „Negalia – ne kliūtis!“ (Resp)), todėl jų vykdomos veiklos ir kuriamos idėjos yra pateikiamos kaip novatoriškos, vienetinės ir atspindinčios neįgaliųjų poreikius („Lietuvos žmonių su negalia sąjungos Zarasų skyrius nuo 2004 metų įsitraukė į tarptautinį projektą „Mode H“. Pasak Lietuvos žmonių su negalia sąjungos Zarasų skyriaus pirmininkė, Zarasų rajone tai – vienintelis tarptautinis socialinis projektas, kuriame gali dalyvauti ir atskleisti savo sugebėjimus neįgalieji.“ (LŽ)).

Trečioji tyrimo metu išskirta **kategorija „Šeimos bei aplinkinių svarba“** buvo suskirstyta į 3 subkategorijas (žr. 5 lent.), kurios akcentuoja artimiausios neįgaliesiems aplinkos reikšmingumą ir vaidmenį negalės situacijoje.

5 lentelė. **Šeimos bei aplinkinių svarba**

Subkategorijos
Šeiminių santykių, artimųjų pagalbos ir globos svarba
Draugų vaidmuo
Kitų žmonių palaikymo reikšmingumas

Šeima kiekvienam žmogui yra artimiausia aplinka, kuri užtikrina savo nariams palaikymą, meilę, saugumo bei priklausymo jausmą. Analizės metu išryškėjusi **subkategorija „Šeiminių santykių, artimųjų pagalbos ir globos svarba“** pristato neįgaliųjų artimuosius kaip stiprius, palaikančius, įkvėpiančius tikėjimo, padedančius nepasimesti ir atsitiesti negalės akivaizdoje, gyvenimo ir kasdienybės palydovus, be kurių pagalbos neįgalieji dažnai neišsiverstų („Kaimynai juos dažnai vadina idealia šeima – sutuoktiniai dažnai vaikšto susikibę už parankės. „Mes taip elgiamės iš reikalo. Dabar aš vyrui – tarsi baltoji lazdelė“ (LR)). Tuo pačiu neįgalieji vaizduojami kaip suvokiantys artimųjų pagalbos svarbą bei vertinantys jų pasiaukojimą ir palaikymą sunkiu metu („Atsikelti įkvėpė vyresnioji sesuo Ingrida. Ji visą laiką buvo kartu ligoninėje Lenkijoje, atvežė knygy, kurios pamokė giliau pažvelgti į save“ (LR)).

Anot J. Viluckienės (2010), neįgaliojo identiteto transformacijos laikotarpį ir sėkmę gali sąlygoti daugelis veiksnių, tačiau dažniausiai pagrindiniai veiksniai – tai vidinis neįgaliojo apsisprendimas ir reikšmingų kitų (draugų, kolegų, šeimos narių) nuolatinis skatinimas ir palaikymas. Tyrimo metu išskirta **subkategorija „Draugų vaidmuo“** akcentuoja neįgaliųjų dėkingumą savo draugams ir vaizduoja juos kaip pripažįstančius ir labai vertinančius turimus draugystės ryšius, neleidžiančius paskęsti kasdienybėje, užtikrinančius palaikymą bei pagalbą, asmeninio gyvenimo įvairovę („Aleksandrui daug padėjo draugai. Jie mokė vaikščioti, orientuotis aplinkoje, įspėdami, kur prasideda laiptai, baigiasi šaligatvis. „Bičiuliai nuveždavo mane ir į diskotekas, kavines. Girdėdavau muziką, tačiau žmonių įžiūrėti negalėdavau. Jeigu ne draugai, tikrai būčiau išprotėjęs.“ (LR)). Draugai negalią turinčiame asmenyje visų pirmiausia mato asmenį, o ne jo negalę, todėl siekia, jog jo gyvenimas būtų kuo įprastesnis, toks pats kaip ir visų kitų. Todėl

neįgalieji yra vaizduojami kaip sulaukiantys aktyvaus palaikymo, kuris pasireiškia per draugų prisitaikymą prie neįgaliojo poreikių, per pokyčius, kurių imasi bičiuliai, siekdami neįgaliojo gerovės („*Girdintys ir kalbantys bendraamžiai jos neatstumia. Atvirkščiai, jie išmoko gestų kalbos.*“ (LR), „*Darželyje, kurį berniukas lanko, jis nė karto nepasijuto prastesnis už kitus vaikus. Draugai net varžosi dėl teisės padėti Mykolui apsirengti – jis lyg magnetas traukia kitus.*“ (LR)). Socialiniai ryšiai, pasak D. Gerulaičio ir J. Dėlkutės (2008), leidžia numatyti kokios pagalbos galima tikėtis iš tam tikrų asmenų, o tai leidžia jaustis saugiau. Šeimos draugų teikiama emocinė, fizinė pagalba palengvina našta, atlieka savęs suvokimo, izoliacijos mažinimo ir bendrumo jausmo atsiradimo, pasidalinimo išgyvenimais vaidmenį.

Subkategorija „Kitų žmonių palaikymo reikšmingumas“ pristato neįgaliuosius kaip vertinančius kitų palaikymą, o ypač jų teikiamą reikalingumo bei naudingumo jausmą, kuris tampa gyvenimo varikliu, suteikiančiu jėgų ir prasmės toliau veikti („*Labai padėjo ir tai, kad LRT vadovybė nenurašė manęs kaip netinkamo – pakvietė grįžti dirbti. Tai buvo vienas veiksmingiausių vaistų – reikalingumo pojūtis.*“ (Resp.), „*Gulint ligoninėje manęs lankyti ėjo kone visa Lietuva – draugai, giminės, bendradarbiai, visų leidinių fotografai, operatoriai... atrodytu, kurių galų lankyti žmogų, kuris neturi sąmonės, tačiau išties jutau jų palaikymo energiją ir po šiai dienai manau, kad vien dėl jų ir nenumiriau*“ (LR)). Verta pastebėti, kad dėkingumas ir tam tikras atsakomybės jausmas prieš artimus žmones, neleidžia neįgaliesiems nuleisti rankų, skatina susitaikymą su negale, didina savivartės jausmą, užtikrina saugumo pojūtį, padeda atsisakyti aukos vaidmens ir priimti aktyvią poziciją gyvenimo atžvilgiu.

Ketvirtoji tyrimo metu iškilusi **kategorija „Negalės priėmimas“** buvo suskirstyta į 4 subkategorijas (žr. 6 lent.), pristatančias negalės priėmimo poveikį bei teikiamas galimybes, tiek neįgaliesiems, tiek visuomenei.

6 lentelė. **Negalės priėmimas**

Subkategorijos
Negalė kaip antras šansas/ prisikėlimas
Neįgalumas kaip pokyčių priežastis
Neįgaliojo asmens negalės internalizavimas
Neįgalieji kaip vilties, šilumos ir gerumo mokytojai

Svarbiausia santykio su savimi ir aplinkiniais, psichosocialinio komforto, gyvenimo kokybės gero vertinimo bei efektyvaus funkcionavimo prielaida yra negalės priėmimas. Dažnai nuo pačių neįgaliųjų priklauso kaip jie mato save ir kokį požiūrį perteikia visuomenei. Todėl susitaikymas su negale ir jos priėmimas yra vienas pirmųjų ir esminių žingsnių, siekiant ne tik savo psichologinės bei socialinės gerovės, bet ir atitinkamo visuomenės požiūrio.

Pirmoji išryškėjusi **subkategorija „Negalė kai antras šansas/ prisikėlimas“** pristato negalę kaip antrą progą, prisikėlimą ar naują pradžią, kuri suteikia galimybę daug ką permąstyti, įvertinti iš

naujo ir padaryti kitaip („*Po nelaimės – antra proga gyventi*“ (LŽ), „*Žinau ką reiškia prisikelti*“ (Resp), „*Važiavome į Lenkiją visi žuvo, viena likau gyva. Gyvenimas prasidėjo iš naujo*“ (LR)). Pasak J. Viluckienės (2010), suvokimas, jog esi ir busi neįgalus, jog gyvenimas nuo šiol bus sąlygojamas negalės apribojimų, padeda asmeniui apsispręsti gyventi su negale ir siekti visaverčio gyvenimo visuomenėje. Toks kokybinis gyvenimo šuolis, autorės žodžiais tariant, vaizduoja negalę kaip naujų galimybių situaciją, su kuria susitaikius ir priėmus, atsiveria kitokio, kartais pilnavertiškesnio gyvenimo duris.

Kita analizės metu atrasta **subkategorija „Neįgalumas kaip pokyčių priežastis“** pristato negalę kaip neįgaliųjų gyvenimo kokybinių poslinkių priežastį. Negalė šiuo atveju yra vaizduojama kaip paskata permąstyti bei pakeisti savo gyvenimą, jo būdą („*Glaukoma vilnietį privertė daug ką apmąstyti ir pakeisti gyvenime*“ (LR)), atsisakyti blogų įpročių („*Žinia, kad serga neišgydoma akių liga, G. Patacką išmokė daug ką vertinti kitaip. Bohemiški įpročiai liko tik prisiminimas, jis metė rūkyti, atsisakė svaigalų*“ (LR)), asmeninių charakteristikų bei vertybinių orientacijų pokyčių priežastis („*Buvau kitoks – jūšlesnis, piktesnis, nepagarbesnis kitiems... Dabar labiau myliu pasaulį, labiau myliu žmones, neatidėliuju juos mylėti, rodyti jiems draugiškumą, spinduliuoti šilumą, esu nuoširdesnis, jautresnis, lengviau susigraudinu.*“ (Resp)). Todėl atskleista, kad negalė yra vaizduojama kaip pasaulėžiūros, gyvenimo planų, tikslų ir interesų pokyčių bei atradimo priežastis („*Patirta nelaimė, bendravimas su neįgaliaisiais, galimybė svaigti būnant tarp jų, noras ir nuolatinis domėjimasis, kaip jiems padėti, kaip reikiant pakoregavo ne tik S. Zaivej pasaulėžiūrą, bet ir asmeninį gyvenimą. Moteris visa pasinėrė į socialinę veiklą.*“ (LŽ)). Kaip tai pastebėjo J. Ruškus (2007), kartais fizinė nelaimė tampa dvasinio tobulėjimo svarbiausia prielaida (p. 259).

Tą patvirtina ir analizės metu išryškėjusi **subkategorija „Neįgaliojo asmens negalės internalizavimas“** vaizduojanti neįgaliuosius kaip gebančius susitaikyti su savo negalėmis, priimti save tokiais, kokie yra ir nesigręžioti atgal, todėl nebesijaučiančiais nelaimingais („*K. Lingytė net netrokšta kada nors vėl vaikščioti. „Tam nėra poreikio. Kuo skiriasi mano gyvenimas nuo žmogaus, kuris vaikšto? Niekuo. Galiu daryti viską tą patį, ką ir visi kiti. Mano gyvenimas pasikeitė ir aš negalvoju, kas buvo praeityje*“ (LR), „*Ji susitaikė su sūnaus negalia ir dėl to nesijaučia nelaiminga*“ (LR)), o negalė tampa savaime suvokiamu dalyku apie kurį galima ir pajuokauti („*Nickas negalią prisijaukino taip, kad apie ją juokauja*“ (LR)).

Verta pabrėžti, jog atrasta **subkategorija „Neįgalieji kaip vilties, šilumos ir gerumo mokytojai“** rodo, kad žmonės turintys negalę gali daug ko išmokyti ir „sveikąją“ visuomenės dalį. Neįgalieji vaizduojami kaip asmenys galintys padėti išvelgti savo trūkumus ir sužadinti norą būti geresniais, jautresniais, labiau žmogiškais ir gailestingais, savo pačių ir kitų atžvilgiu („*Akistata su proto negalią turinčiais, tačiau gyvenime nepasiklydusiais jaunuoliais šildo širdį. (...) Jie čia tam, kad padėtų mums būti geresniems.*“ (LR), „*Kartais pagalvoju, kad gamtos taip sutvarkyta todėl, kad*

*kita pasaulio dalis ugdytų kilnumo, paramos silpniesiems, gailestingumo jausmus. Kai mūsų valdžia atgręžia nugarą neįgaliesiems, manydama, kad tai sutaupys vieną kitą litą, prarandama daug didesnė visuomenės vertybė – žmogiškumas ir solidarumas su tais, kuriems sunkiausia.“(VŽ)). Po šia subkategorija taip pat slepiasi neįgaliųjų kaip stiprybės bei vilties simbolių vaizdiniai („*Vaikinas be rankų ir kojų dalija viltį. Šiandien jis - tarptautinio masto valios triumfo simbolis.*“(LR)), kurie ne tik rodo sėkmės pavyzdžius, įkvepia optimizmo ir tikėjimo kitiems neįgaliesiems, bet ir prisideda prie visuomenės dorovinio ugdymo („*J. Ruškaus įsitikinimu, negalią turintys studentai netgi atlieka savo misiją universitete ugdydami kitų studentų ir dėstytojų socialinį jautrumą*“(Resp)). Toks asmenų turinčių negalę vaizdavimas pripažįsta ir parodo jų vertingą indėlį į savo visuomenės gerovę, įvairovę, dorovinę pažangą ir sanklodos skatinimą.*

Prie visuomenės požiūrio į neįgaliuosius pokyčių prisideda penktoji **kategorija „Negalė kaip įprasta gyvenimo dalis“**, kuri buvo suskirstyta į 5 subkategorijas (žr. 7 lent.), pristatančias negalę kaip savaime neįgaliesiems suprantamą gyvenimo dalį, netrukdančią gyventi įprasto gyvenimo, kurti planus ir siekti užsibrėžtų tikslų, būti naudingais ir galinčiais.

7 lentelė. **Negalė kaip įprasta gyvenimo dalis**

Subkategorijos
Neįgalieji kaip keičiantys požiūrį į negalę
Neįgalieji kaip lygiaverčiai/ tokie pat kaip ir visi
Neįgalieji tapę įžymiais
Negalė – ne kliūtis
Neįgalieji kaip galintys

Pirmoji iš penkių, šioje kategorijoje išskirtų **subkategorijų „Neįgalieji kaip keičiantys požiūrį į negalę“** vaizduoja neįgaliuosius kaip keičiančius požiūrį į negalę, kas leidžia sveikiesiems ne tik į negalę ir neįgaliuosius pažvelgti kitaip, pervertinti savo nuostatas ir turimą informaciją, bet ir rodo pavyzdį kitiems neįgaliesiems, jog negalė neturi riboti jų gyvenimo pilnatvės („*Neįgaliesiems gražus žodis svarbus ne todėl, kad jų nepamiršo pasveikinti, bet todėl, kad kiti neįgalieji mato, jog turint negalę nebūtina užsidaryti namie. Galima keliauti po pasaulį ir pažinti gražiąja gyvenimo pusę per sportą*“ (Resp)).

Kita išryškėjusi **subkategorija „Neįgalieji kaip lygiaverčiai/ tokie pat kaip visi“** vaizduoja neįgaliuosius kaip nemėgstančius ir nenorinčius išskirtinio dėmesio ar gailesčio („*Mes visi lygūs, visi esame to paties kraujo, turime tokius pačius jausmus. Mums nereikia jokio išskirtinio dėmesio. Man atrodo, kad mes įrodėme, jog galime būti ne prastesni, o gal ir šaunesni už kitus*“ (Resp)), kuris išskirtų juos iš kitų žmonių, o siekia lygiaverčio vertinimo, priėmimo ir elgesio savo atžvilgiu („*Man patinka, kad draugai su manimi elgiasi kaip su sveikąją ir nerodo gailesčio.*“(LR)). Tyrimo duomenis rodo, jog asmenys, turintys bendravimo su neįgaliaisiais patirties, mato ir priima juos visai kitaip, nei tokios patirties neturintys žmonės. Tokių asmenų pasisakymai dienraščiuose

vaizduoja neįgaliuosius kaip tokius pačius, lygius asmenis („*Jie Vicką gerbė ir gerbia už jo savarankiškumą, užsispyrimą ir bendrauja kaip lygūs su lygiu.*“ (Resp)), kurie yra verti pagarbos bei draugiškumo („*Mokausi Vilniaus „Versmės“ vidurinėje mokykloje. Kartu su sveikaisiais čia mokosi ir kalbos, regos, judėjimo, intelekto ar kitų raidos sutrikimų turintys moksleiviai. Aš visiškai nejaučiu skirtumo tarp mūsų. Tarp neįgalių mano klasės draugų yra labai šaunių ir gabių žmonių.*“ (Resp)). Iš to galima daryti išvadą, jog menkas visuomenės informuotumas negalės klausimais, sukuria kliūtis lygiaverčiam asmenų turinčių negalę vertinimui ir priėmimui, todėl neįgaliųjų kaip lygiaverčių vaizdavimas skatintų jų gebėjimų, galimybių, teigiamų savybių ir pasiekimų įžvelgimą bei pripažinimą.

Su tuo glaudžiai siejasi ir papildo, kita tyrimo metu išskirta **subkategorija „Neįgalieji tapę įžymiais“**, kuri vaizduoja asmenis turinčius negalę kaip gabius, sėkmingus, užsispyrusius, sugebančius pasiekti socialiai vertingas pozicijas („*Aklo juodaodžio atlikėjo šlovė negėsta ir po jo mirties.*“ (LR), „*Buvęs „Formulės-1“ lenktynininkas Alessandro Zanardi per kraupią avariją netekęs abiejų kojų, ketina varžytis 2012 metais Londone vykiančiose parolimpinėse žaidynėse.*“ (LŽ)). Toks neįgaliųjų vaizdavimas, prisideda prie negalės kaip menkesnių galimybių ar kliuvinio pasiekti ne šiaip kažką, o ką nors vertingo vaizdinio dekonstravimo ir neįgaliųjų kaip galinčių suvokimo didinimo.

Apie tai, jog negalė nėra kliūtis kalba ir viena iš tyrimo metu išskirtų **subkategorijų**, tokių pačių pavadinimu „**Negalė – ne kliūtis**“ vaizduojanti negalę kaip ne kliūtį siekti mokslo („*Negalia nebėra kliūtis tapti Kauno Vytauto Didžiojo universiteto bendruomenės nariu*“ (Resp)), užsibrėžtų tikslų („*Šis energingas duetas Lietuvai pademonstravo ne tik breiką, bet ir įrodė, kad negalia – ne kliūtis siekti užsibrėžtų tikslų.*“ (VŽ)), svajonių arba tiesiog kažko teigiamo gyvenime („*Svarbu ne pats mano neįgalumas. Ir ne Atlanto vandenyno perplaukimas. Svarbu parodyti, kad neįgalumas nėra kliūtis pasiekti gyvenime ką nors teigiama.*“ (LR)).

Pastebėtina, jog negalės kaip ne kliūties vaizdavimas glaudžiai siejasi su paskutiniąja **subkategorija „Neįgalieji kaip galintys“**, kuri pabrėžia neįgalių asmenų galimybes, naudingumą ir pasiekimus. Vaizduojant neįgaliuosius kaip galinčius labai svarbu tai, jog pabrėžiamos tuos neįgalių asmenų savybės ir galimybės, kurias jie sėkmingai naudoja, o ne tos kurių neteko ar nesugeba pritaikyti („*Aklumas nesutrukdė pavergti klausytojų.*“ (LR), „*Ligų turi visi 40 metų sulaukę žmonės, tačiau ne kiekvienas laikomas neįgalium, nes svarbu ne pati liga, bet jos įtaka socialiniam gyvenimui, gebėjimui dirbti.*“ (VŽ)). Neįgaliųjų asmenų kaip galinčių vaizdavimas visų pirmą prisideda prie jų kaip silpnų, nesavarankiškų, nuolatinės pagalbos reikalingų, nieko nesugebančių, nieko neveikiančių ir nieko nepasiekiančių stereotipų paneigimo ir keitimo į galimybes ir dalyvavimą nukreiptais vaizdiniais, kai negalė nebėra kliūtis ar praradimas, o tiesiog kitokių galimybių šaltinis („*Nesvarbu, kokia liga, svarbu, ką žmogus gali daryti.*“ (LŽ)).

Paskutinioji tyrimo metu išskirta socialinio – interakcinio negalės pateikimo **kategorija** „**Neįgaliųjų integracijos sunkumai**“ buvo suskirstyta į 8 subkategorijas (žr. 8 lent.), reprezentuojančias įvairius veiksnius, stabdančius ar kliudančius sėkmingą neįgalių asmenų integraciją.

8 lentelė. **Neįgaliųjų integracijos sunkumai**

Subkategorijos
Neįgalieji kaip nepalankios aplinkos aukos
Neįgalieji kaip įvairių nusikalstamų veikų aukos
Aplinkinių informacijos stoka ir abejingumas
Neįgaliųjų užimtumą apsunkinantys veiksniai
Neįgalieji kaip valstybės institucijų pasyvumo vykdant integracines programas aukos
Neįgalieji kaip valdžios ignoruojamieji
Neįgalieji kaip biurokratinės sistemos aukos
Menkesnė Lietuvos neįgaliųjų integraciją lyginant su užsienio šalimis

Pirmoji išskirta **subkategorija** „**Neįgalieji kaip nepalankios aplinkos aukos**“ vaizduoja neįgaliuosius kaip asmenys, kuriems dėl nepritaikytos aplinkos kyla mobilumo sunkumų („*Aktoriai, dėl negalios sėdintys vežimėliuose, labai vargsta, nes autobusai, nors ir pritaikyti neįgaliesiems, būna, privažiuoja per toli nuo bortelio.*“ (Resp)), mažėja ir sunkėja paslaugų prieinamumas bei efektyvumas („*Iki šiol daugelyje teritorinių skyrių laukiamieji klientams įrengti netinkamai, patalpos nepritaikytos savarankiškam neįgaliųjų judėjimui. Tik išsprendus infrastruktūros problemas bus sudarytos prielaidos užtikrinti neįgalumo ir darbingumo, profesinės reabilitacijos poreikio nustatymo paslaugų prieinamumą ir gerą kokybę*“ (VŽ)), kyla pavojus saugumui, sveikatai ar gyvybei („*Kurčiųjų draugija gavo vidaus reikalų viceministro Algimanto Vakarino raštą, kuriame apgailestaujama, jog Lietuva neturi patirties pritaikant pagalbos telefoną kurčiųjų poreikiams.*“ (LR)). Nors, pasak J. Ruškaus ir G. Mažeikio (2007) materialinės sąlygos nėra pats socialinis dalyvavimas, tačiau jos yra būtinos jo aktyvinimo prielaidos, kurios skatina siekti savarankiškumo normaliomis sąlygomis, atviroje aplinkoje.

Taip pat atskleista, jog neįgalūs asmenys vaizduojami kaip visuomenės neigiamų nuostatų, jų keliamų sunkumų ir apribojimų įkaitai („*Neregiams pritaikyti automobiliai išriedėti į gatves galės tik tuomet, kai bus atlikti techniniai patobulinimai bei pakeista visuomenės nuomonė apie vairuotojus neregius.*“ (LŽ)), kurių lygiateisio ir pilnaverčio gyvenimo galimybė dažnai priklauso nuo stereotipais pagrįsto požiūrio („*Tad stebint žiniasklaidos priemonės ir mūsų reakcijas į ten šmėžuojančius negalios reiškinius atrodo, kad mūsų požiūris į neįgalius žmones vis dar nėra laisvas. Dar nesame laisvi nuo savo baimių, nesaugumo, įpročių, mus vis dar valdo stereotipai ir šablonai, miniažmogio instinktai.*“ (LŽ)).

Antroji šioje kategorijoje išskirta **subkategorija** „**Neįgalieji kaip įvairių nusikalstamų veikų aukos**“ pristato neįgaliuosius kaip lengvus nusikaltėlių taikinius, todėl neįgalieji vaizduojami kaip įvairaus pobūdžio nusikalstamų veiksmų („*Tėvas žagino neįgalią dukterį*“ (LR), „*21 metų M. I.*

aukomis rinkdavosi visiškai neįgalius senukus.“(LŽ), *„Porelė nukankino neįgalų vyrą“*(LR)) ir smurto aukas (*„Neįgaliųjų pensione – tarsi budelio irštvoje. Psichikos negalių turintys ligoniai surišami tramdomaisiais marškiniais, iš jų vagiamas maistas, nepaklusnieji baudžiami fizine bausme“*(LR)). Neįgalumas yra taip pat vaizduojamas kaip silpnybė, kuria naudojasi aplinkiniai asmenys, siekdami pasipelnyti (*„Kūrėjui apmaudu tik dėl to, kad jo negalia kartais pasinaudoja blogų kėslų žmonės. Sykį turguje pirkdamas kopūsto galvą padavė 100 litų, o gražos gavo tik 80. Tik grįžęs namo poetas suprato buvęs apgautas.“*(LR)). Taip pat atskleista, kad neįgalieji yra pristatomi kaip patyčių objektai, o neįgalumas kaip patyčių kilimo priežastis (*„Internautų patyčių aukos – pora neįgalių tauragiškių“*(LR), *„Iš tiesų iš bekojo ir berankio pirmoko vaikai tyčiojosi žiauriai ir tiesmukai“*(LR)). Verta pastebėti, kad jeigu psichikos negalę turintys asmenys buvo dažniau vaizduojami kaip smurtinių nusikaltimų aukos, tai regos negalę turintys žmonės yra vaizduojami kaip lengvi apgavikų taikiniai (*„Šeimos nare, o po to giminaitė apsimetusi Plungės gyventoja iš beveik aklos moters išviliojo tūkstantį litų“*(LR)). Taip pat analizė atskleidė, jog neįgaliųjų kaip aukų vaizdavimas siejasi su atsainiu požiūriu į neįgalių asmenų, ypač turinčių psichikos negalę, parodymus, todėl mažina galimybę pasinaudoti savo, kaip pilnateisio piliečio teise į saugumą ir būti apgintais (*„Akmenės prokuratūra nusprendė, kad už neįgaliųjų neteisėtą surišimą, taikytas fizinės bausmės pakanka administracinės nuobaudos, o ikiteisminio tyrimo pradėti nėra pagrindo“*(LR)).

Trečioji analizės išskirta **subkategorija „Aplinkinių informacijos stoka ir abejingumas“** glaudžiai siejasi su anksčiau aptarta subkategorija ir rodo, jog informacijos apie neįgaliuosius stoka, dažnai yra viena pagrindinių priežasčių, lemiančių segregacinę elgesį neįgalių asmenų atžvilgiu. Analizė atskleidė, jog neįgalieji dienraščiuose yra vaizduojami kaip žmonės apie kuriuos yra mažai žinoma, o žinių stoka lemia abejingumą, vengimą bei atstūmimą (*„Aplinkiniai žmonės dažnai nežino, kaip padėti neįgaliajam, nusuka akis“*(LR), *Vieni nežinojo, kaip guosti tėvus, kitiems buvo skaudu žiūrėti į neįgalų kūdikį.*“(LR)). Gauti duomenys taip pat rodo, kad neįgalieji yra pristatomi kaip keliantys aplinkinių susidomėjimą, smalsumą, vaizduojami kaip stebėjimo objektai (*„Lietuvoje motinoms neįgaliųjų pasirodyti viešosiose vietose dėl aplinkinių reakcijos. Juk ankstesnėje santvarkoje neįgaliųjų tarsi nebuvo, tad kitaip atrodantis vaikas vis dar sukelia smalsumą“*(Resp)). Tokia informacija leidžia teigti, jog neįgalieji mūsų visuomenėje vis dar yra stebėjimo, smalsumo ir nežinojimo lemto vengimo, izoliavimo objektai, o ne lygiaverčiai visuomenės nariai.

Neįgaliųjų motyvacija, iniciatyvumas, profesinis ir psichologas pasirėngimas dirbti, savęs vertinimas ir pateikimas darbo rinkoje, atlieka svarbų vaidmenį ieškant ir gaunant darbą, tačiau valstybės vykdoma socialinė politika ir visuomenės nuostatos asmenų turinčių negalę atžvilgiu turi ne mažesnę įtaką jų galimybei įsidarbinti. Ką parodė ir šio tyrimo metu gauti duomenys, kurie patvirtino, kad ne visada neįgalieji ar neįgalumas yra šių asmenų nedarbo ar nenoro dirbti priežastis.

Išskirta **subkategorija „Neįgaliųjų užimtumą apsunkinantys veiksniai“** pristato asmenų su negale sunkumus darbo rinkoje, kylančius dėl neigiamų darbdavių nuostatų ir vykdomos politikos kliūčių neįgaliųjų įdarbinimo srityje.

Analizė atskleidė, jog neįgalieji yra vaizduojami kaip nenorintys dirbti dėl diskriminacinių sąlygų darbo vietose (*„Taip pat daugelis jų nenori dirbti, mat jiems darbdaviai dažniausiai siūlo minimalų darbo užmokestį, be to, sumažėja socialinės garantijos“*(LŽ)). Taip pat negalė yra pristatoma kaip asmenų atleidimo iš darbo ir nenoro priimti į darbą, todėl tam tikra prasme neįgalių asmenų nedarbo priežastis (*„Panašus procentas apklaustųjų yra įsitikinę, kad dėl savo negalios neteko darbo“*(LŽ)), *„(...) dažniausiai darbdavys, vos išgirdęs liūdną potencialaus darbuotojo istoriją, prisimena, kad laisvų darbo vietų nėra“*(Resp)). Kaip pastebėjo J. Ruškus (2007), nuostatos yra neišvengiamas ir svarbus veiksnys neįgalių asmenų profesiniame gyvenime. Nuostatoms esant neigiamoms daugelis neįgaliųjų iniciatyvų dažniausiai būna bergždžios (p. 8). Tam pritaria ir M. Burbienė (2009), kuri teigia, jog neįgaliesiems sunku susirasti darbą, kadangi darbdaviai į tokį potencialų darbuotoją žiūri, kaip į labai ypatingų sąlygų reikalaujantį asmenį. Vis dar vyrauja stereotipai, kad neįgalus asmuo yra kažkoks kitoks, kad atėjęs į sveikųjų kolektyvą jis įneš diskriminacijos, reikalaus papildomo dėmesio, laiko ir pagalbos, bei trukdys kitiems darbuotojams. Taigi galima būtų teigti, jog neįgaliųjų kaip nepageidaujamų darbuotojų vaizdavimas, palaiko jų kaip menkesnių kompetencijų ir potencialo, nesavarankiškų, pagalbos ir ypatingų sąlygų reikalaujančių, keliančių įtampą, papildomą atsakomybę bei nepatogumus sveikiesiems, nepageidaujamų vaizdinius.

Taip pat analizės duomenys parodė, jog neįgalieji yra vaizduojami kaip nedirbantys dėl valstybės vykdomos ydingos politikos, neefektyviai veikiančių socialinės integracijos bei reabilitacijos programų (*„Lietuvos neįgaliųjų forumo asociacijos prezidentė pažymėjo, kad situacija dėl neįgaliųjų įdarbinimo nėra gera. 2008 metų duomenimis, šalyje dirbo tik 12 proc. visų neįgaliųjų, nors galimybių esama gerokai daugiau. „Manome, kad ne itin gerai veikia profesinės reabilitacijos sistema“*(LŽ)). J. Ruškus (2007) sutinka ir pažymi, jog Lietuvos teisės aktai dažnai ne tik padeda, bet ir tampa kliūtimi profesiniam neįgalų asmenų įgalinimui. A. Gubbels (2009) pastebi, jog išplėtos paramos sistemos, ne tik nemotyvuoja neįgaliųjų dirbti, bet skatina pasyvumą ir bedarbystę. Kadangi įsidarbindamas neįgalusis praranda valstybės socialinę bei finansinę paramą, dažnas asmuo su negale nerizikuoja ir renkasi lengvesnį bei saugesnį pragyvenimo būdą.

Kita **subkategorija „Neįgalieji kaip valstybės institucijų pasyvumo vykdančios integracines programas aukos“** pristato neįgaliuosius kaip valdžios atstovų siauro integracijos suvokimo bei materialiniais pagrindais paremto požiūrio aukas, kurio dėka ir taip lėtai vykęs neįgaliųjų integracijos procesas, dėl ekonominio sunkmečio yra stabdomas, atsisakant ne tik materialiai abiem pusėms naudingų, bet neįgaliesiems gyvybiškai svarbių paslaugų, programų ir investicijų

(„Motyvuodami sunkmečiu, Klaipėdos miesto savivaldybė atsisakė biudžeto lėšomis finansuoti uostamiestį per vaizdo kameras stebinčių ir taip prie miesto saugumo prisidedančių neįgaliųjų darbą.“ (Resp), „Trūksta darbdavių bendradarbiavimo. (...) ne visi neįgalieji, išėję iš reabilitacijos centro, gali būti lygiaverčiais konkurentais darbo rinkoje. Čia reikia ir darbdavių sąmoningumo, ir valstybinių institucijų aktyvumo, pagalbos.“ (VŽ)). Analizė parodė, jog neįgalieji yra pristatomi kaip sunkmečio taupymo priemone ir aukos („Panaikinus transporto išlaidų neįgaliesiems kompensavimą bus sutaupyta 26 mln. Litu“ (VŽ), „Sunkmečio aukos – psichikos ligoniniai.“ (LŽ)), kenčiantys nuo neapgalvotų taupymo būdų bei jų pasekmių („Taupijų užmojai – pratinti prie bado neįgalūs vaikus.“ (LR)), gaunantys nepakankamą ekonominį palaikymą iš valstybės, todėl jaučiantys nuolatinį finansinį stygių („Vis dėlto neabejojama, kad 2010-tieji neįgaliųjų sportui bus panašūs į ankstesnius metus – pinigų trūks net būtiniausioms prekėms. „Esame pripratę prie sunkmečio – niekada negavome pakankamo finansavimo, visuomet jautėme stygių“ (Resp.)), negalintys vykdyti tam tikrų veiklų („Šiomet Neįgaliųjų dienos centro veiklai nebuvo skirta nė lito“ (LR)) ar gauti reikalingų paslaugų („Pagalbą raidos sutrikimų turintiems vaikams riboja ligonių kasų skiriamos lėšos.“ (Resp)).

Taip pat duomenys atskleidė, kad ribotas neįgaliųjų integracijos suvokimas ir karštligiškas valdžios noras sutaupyti lėšas, sudaro sąlygas, netgi tam tikra prasme propaguoja grįžimą prie institucinės neįgalių asmenų globos, todėl neįgalieji, jų artimieji ir atstovai yra vaizduojami kaip susirūpinę ir besibaiminantys segregacine linkme nukreiptų valdžios sprendimų („Tiek metų stengtasi integruoti negalią turinčius žmones į visuomenę, ir vėl kyla grėsmė sugrįžti prie institucinės globos. Kam tuomet investavome pinigus pritaikydami neįgaliesiems mokyklas, rengdami specialistus, jei tos mokyklos liks be vaikų?“ (Resp), „Kol integracijos į visuomenę procesas vyksta tik popieriuose jų tėvai į ateitį žvelgia su baime ir linki vieni kietiems geležinės sveikatos, kad kuo ilgiau galėtų patys prižiūrėti savo kitokius vaikus ir šie nepatektų į valstybines priežiūros institucijas“ (Resp)). Rezultatai parodė, jog asmenys turintys negalę taip pat yra vaizduojami kaip diskriminuojami dėl įstatymais sukurtų nevienodų sąlygų („Kai kuriose savivaldybėse net neįgalių moksleivių tėvams tenka mokėti už specialaus transporto paslaugas, be kurių jų atžalos negalėtų pasiekti mokyklos. Tuo tarpu sveiki vaikai geltonaisiais autobusiukais į mokyklas pavežami nemokamai. Tokių neįgalių vaikų diskriminaciją savo sprendimais įteisina atskirų savivaldybių tarybos.“ (Resp)) ir paties asmenų neįgalumo („Tyrimo duomenys taip pat atskleidė, kad neįgaliesiems sunkiau sekasi darbe, jie jaučiasi diskriminuojami. Net pusė dirbančių neįgaliųjų prisipažįsta, jog dėl savo luošumo darbe yra diskriminuojami“ (LŽ)).

Kaip pastebėjo J. Ruškus bei G. Mažeikis (2007) socialinės integracijos sąvoka yra devaluota, ji prarado savo turinį bei prasmę, kiekvienas veiksmas neįgalių asmenų labai yra

vadinamas integracija, o menka klinikinio bei socialinių modelių perskyra, kelia pavojų, kadangi gali skatinti diskriminacija, stereotipais bei segregacinėmis idėjomis pagrįstas žinias bei praktikas.

Subkategorija „Neįgalieji kaip valdžios ignoruojamieji“ siejasi su ankstesniąja subkategorija, atskleidžia ir dar kartą patvirtina, jog neįgalūs asmenys, jų problemos ir poreikiai ne labai rūpi valdžios atstovams, todėl neįgalieji yra vaizduojami kaip nesulaukiantys ne tik politikų dėmesio bet ir pagalbos (*„Noriu paviėšinti, kad Šilutės neįgaliųjų draugija, kurios prezidentas esu, dėl valdžios nedėmesingumo seniai kenčia“ (VŽ)*), *„Pagalba neįgaliesiems mūsų valstybėje deklaruojama ne tik žodžiais, bet ir teisės aktais. Teoriškai. O praktiškai neįgalieji gali bet kokią pagalbą pamiršti“ (Resp)*). Taip pat duomenys parodė, jog neįgalieji yra pristatomi kaip valdžios nevertinami ir užmiršti (*„Trylika medalių parsivežusius kurčiuosius oro uoste pasitiko tik KKSD vadovai. Tuo tarpu tradicinio sveikinimo iš prezidentės kurtieji nesulaukė, nors ankstesni šalies vadovai parolimpiečių nepamiršdavo“ (Resp)*). Atskleista, jog neįgalieji yra vaizduojami kaip žmonės, kurių nei nuomonė (*„Susitarimas yra procesas, o su neįgaliaisiais, kurie sudaro apie dešimtį valstybės gyventojų, jokio dialogo nebuvo“ (Resp)*), nei poreikiai valdžios atstovams nėra įdomus ar svarbus (*„Mes prašėme padidinti transporto kompensacijas bent dvigubai, bet jas iš mūsų visai atima“ (VŽ)*). Remiantis šia informacija, pastebėtina, jog valdžios atstovų nedėmesingumas neįgaliesiems asmenims palaiko neįgaliųjų kaip „antrarūšių“, nelygiaverčių, nereikalingų, negalinčių būti naudingais, todėl nurašomų ir atstumiamų vaizdinius, kurie vyrauja ne tik paprastų gyventojų sąmonėje, bet yra palaikomi nacionaliniu lygmeniu. O tai, kas viešai skelbiama autoritetingu socialinių institucijų atstovų, pasak J. Ruškaus (1999), įsirašo į paprastų piliečių sąmonę.

Septintoji šioje kategorijoje išskirta **subkategorija „Neįgalieji kaip biurokratinės sistemos aukos“** vaizduoja neįgaluosius ir jų artimuosius kaip susiduriančius su įvairiomis biurokratinėmis kliūtimis, mažinančiomis paslaugų bei paramos prieinamumą (*„Valstybė verčia klastoti paralyžiuotųjų parašus. Idiotiškos taisyklės Lietuvoje kerta patiems silpniausiems. Neįgalaus vaiko tėvai, kai jų atžala sulaukia pilnametystės, turi nueiti kryžiaus kelius, kad jis ir toliau gautų valstybės paramą.“ (LR)*), *„D. Pranskaitienė net dvejus metus minė Akmenės rajono savivaldybės slenkstį ir prašė pritaikyti jos butą neįgaliojo vaiko poreikiams užtikrinti. Tačiau jos svajonėm išsipildyti nebuvo lemta. Paaiškėjo, kad už paskolą nupirktame ir bankui įkeistame būste valdininkai nieko daryti negali. Nors paskola buvo mokama laiku ir netrukus jos grąžinimo terminai turėjo baigtis. Tokias kliūtis numatė prieš dvejus metus išleistas Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įsakymas.“ (Resp)*).

Tokie duomenys leidžia manyti, kad įstatymų kūrėjai priimdami naujus teisės aktus ne visada yra susipažinę su realia neįgaliųjų padėtimi ir jos niuansais, taip pat menkai arba visai neįtraukia pačių neįgaliųjų ir jų atstovų į sprendimų priėmimo procesą, todėl jų priimami nutarimai dažnai prasilenkia su realybe bei neįgaliųjų poreikiais (*„Įstatymų kūju – prieš aklą ir kurčių vaiką.*

Neįgalaus vienerių metų berniuko iš Lazdijų rajono istorija pažadino gerumą daugybės žmonių širdyse, bet kartu atskleidė beširdę ir absurdišką Lietuvos mokesčių politiką.(...) paaiškėjo, kad daugiau nei 15 tūkst. paaukotų litų iš šeimos pasirengusi išplėsti valstybė – kaip gyventojų pajamų mokesį.“(LR)).

Paskutiniai, šioje kategorijoje iškilusi **subkategorija „Menkesnė Lietuvos neįgaliųjų integracija lyginant su užsienio šalimis“** vaizduoja neįgaliuosius kaip labiau valstybės apleistus, turinčius prastesnes socialinės integracijos sąlygas, poreikius neatitinkančias paslaugas ir jų trūkumą (*„Įvairiose Europos šalyse neįgalieji jau senokai prašo pagalbos ar net reikalauja teisės į seksą. (...) Danijos prostitutės aptarnaujančios neįgaliuosius laiko save socialinėmis darbuotojomis. (...) vokiškai kalbančiuose Šveicarijos kantonuose socialiniai sekso asistentai ir asistentės legaliai dirba jau 6 metus. (...) Ispanijos Valensijos mieste įsikūrusi speciali organizacija „Discasex“, padedanti neįgaliesiems dorotis su sekso problemomis.“(LR)), labiau juntamą ir pastebimą visuomenės nepakantumą lyginant su įvairiomis užsienio šalimis *„Airijoje lietuvė labiausiai džiugino tai, kad šioje šalyje žmonės kur kas pakantesni neįgaliesiems vaikams.“(LR)).**

Apibendrinant socialinio – interakcinio negalės pateikimo turinio analizę galima teigti, kad negalė buvo siejama su neįgalių asmenų gebėjimais įveikti sunkumus, kurie atskleidė neįgaliųjų savarankiškumo, stiprybės, ryžto, savęs atstovavimo, negalės kaip ne kliūtis, sėkmingų socialinių ir šeiminių ryšių, gyvenimo džiaugsmo vaizdinius. Taip pat buvo akcentuojamas neįgaliųjų veiklumas, kurį reprezentavo neįgaliųjų kaip aktyvių akademinės, profesinės, visuomeninės, meninės, sportinės, kultūrinės veiklos dalyvių vaizdiniai, susiję su negalės kaip asmeninio gyvenimo, darbo ar studijų planų pokyčius lemiančiu veiksmu, suteikiančiu žinių ir įgūdžių padėti ne tik sau, bet ir kitiems panašaus likimo žmonėms, todėl suteikiančiu gyvenimui naują prasmę ar misiją. Socialinis ir šeiminis kontekstas atskleidė dvejopus neįgalių asmenų vaizdinius: iš vienos pusės šeimos ir aplinkinių pagalba ir palaikymas, o ypač teikiamas reikalingumo ir naudingumo jausmas, yra be galo reikšmingi ir reikalingi neįgaliesiems, iš kitos pusės, neįgalieji vaizduojami kaip veikiantys savo artimus žmones, skatinantys jų vidinius ir elgesio pokyčius. Nustatyta, kad gebėjimas priimti negalę buvo siejamas su negalės kaip naujo gyvenimo, pradžios, priėmimo savęs tokiu, koku esi, stiprybės, vilties, dvasinio ir dorovinio tobulėjimo, gyvenimo kokybinių pokyčių vaizdiniais. Atskleistas negalės kaip įprastos neįgaliųjų gyvenimo dalies vaizdinys, kuris buvo siejamas su neįgaliųjų kaip nemėgstančių ir nenorinčių galesčio, siekiančių pakeisti požiūrį į negalę, gebančių pasiekti socialiai vertingas pozicijas, neįgaliųjų kaip galinčių ir lygiaverčių vaizdiniais. Galiausiai nustatyti neįgaliųjų integracijos kliūtys ir sunkumai, kuriuos reprezentavo neįgaliųjų kaip nepritaiktos aplinkos, diskriminacinių darbdavių, valdžios atstovų bei visuomenės nuostatų ir teisinės sistemos kliūčių, ignoravimu, pasyvumu bei biurokratija pagrįstos integracinės politikos, neatitinkančios neįgaliųjų poreikių, teises ir kitų šalių suteikiamų standartų vaizdiniai.

3.3.2 Klinikinio – korekcinio negalės pateikimo turinio analizė

Atlikus duomenų analizę buvo išskirtos 7 kategorijos ir 33 subkategorijos, reprezentuojančios klinikinį - korekcinį negalės pateikimą (žr. 2 priedas).

Pirmoji, analizės metu iškilusi **kategorija „Finansiniai sunkumai“** buvo suskirstyta į 4 subkategorijas (žr. 9 lent.), akcentuojančias finansinius praradimus ir problemas esant neįgaliam.

9 lentelė. **Finansiniai sunkumai**

Subkategorijos
Neįgalieji kaip skurstantys
Neįgalumas kaip pragyvenimo šaltinis
Neįgalieji kaip valstybės išlaikytiniai
Neįgalieji kaip reikalaujantys didelių valstybės išlaidų

Pirmoji iš keturių šioje kategorijoje išskirtų **subkategorijų „Neįgalieji kaip skurstantys“** tapatina neįgalumą ir vargingumą, todėl negalę turintys asmenys yra vaizduojami kaip skurstantys („*Aklumas ne tik pati sunkiausia, bet ir brangiausia invalidumo rūšis*“, - taip kalbantį *Osvaldą Petrauską, Lietuvos aklujų ir silpnaregių sąjungos vadą, girdėjo jo skurstantys nelaimės broliai*“(LŽ)), itin sunkiomis finansinėmis sąlygomis gyvenantys („*Vyriškis verčiasi sunkiai – gyvena iš 300 litų invalidumo pensijos*“(LŽ)), priversti skaičiuoti kiekvieną centą, asmenys („*Daugelis jų turi taupyti kiekvieną centą*“(VŽ)). Taip pat, neįgalieji yra pristatomi kaip stingantys pinigų būtiniausioms prekėms („*Pinigų trūks net būtiniausioms reikmėms*“ (Resp.)), vaistams, maistui, o kai kurie iš jų netgi badauja („*Dalis neįgaliųjų ir jų globėjų ne tik neįperka vaistų, bet ir badauja*“(LR).

Kita analizės metu iškilusi **subkategorija „Neįgalumas kaip pragyvenimo šaltinis“** siejasi su anksčiau aptartomis subkategorijomis ir pristato neįgalumą kaip būdą ir priemonę išsigelbėti nuo finansinių sunkumų bei pasirūpinti pajamomis („*Pastaraisiais mėnesiais pasigirsta nuogąstavimu, kad sunkmečiu gali padaugėti tariamų invalidų, norinčiu naudotis neįgaliesiems teikiamomis privilegijomis*“ (Resp.), „*Pastaruoju metu, sumažėjus klientų užsakymų, stalius sako pradėjęs svarstyti galimybę gauti netekto darbingumo pensiją*.“Gyvenimas priverstė pasirūpinti sveikata ir pajamomis.“(LŽ)).

Kita atrasta **subkategorija „Valstybės išlaikytiniai“** vaizduoja neįgaliuosius kaip išmokų gavėjus, kuriems dėl neįgalumo gaunamos išmokos dažnai yra vienintelis pragyvenimo šaltinis („*G. Ušurenkinas tvirtino esąs ligotas nuo gimimo, gyvenąs tik iš invalidumo pašalpų*“(LR), „*Pensija, mokama neįgaliesiems, dabar jam bus vienintelis pragyvenimo šaltinis*“(LŽ)). Taip pat neįgalieji yra pristatomi kaip nematantys prasmės ir nenorintys dirbti, kadangi valstybės mokamos išmokos ir taip užtikrina pragyvenimą („*Alternatyva dirbti nėra tokia patraukli, kaip būti pašalpos, kuri*

užtikrina egzistavimą nedirbant, gavėju“ (LŽ), „Dabartinė sistema neskatina įsitraukti į darbo rinką, mat finansiškai palankiau būti valstybės išlaikytiniais“ (LŽ)).

Atskleista, jog dienraščiai vaizduoja neįgaliuosius kaip gaunančius iš valstybės įvairias lengvatas, privilegijas, išmokas bei paslaugas (*„Asmenims pripažintiems nedarbingais ar neįgaliais, kuriems nustatyta invalidumo grupė, taikomos įvairios lengvatos transportui, mokesčiams, medikamentams, mokama pašalpa, gali būti skiriama speciali globa ar priežiūra“ (Resp)*), todėl jie dažnai yra įvardijami kaip pašalpu, paslaugų gavėjai, valstybės išlaikytiniai.

Pasak L. Žalimienės (2010) tam tikrų terminų ir žodžių naudojimas, ne tik atspindi daiktus ar reiškinius, bet išreiškia mąstymo būdą, atskleidžia mūsų požiūrį bei santykius su tais reiškiniais. Terminų kaip „socialiai remtini“, „socialiai pažeisti ir silpni“, „socialinių paslaugų gavėjai“, „globotiniai“, „socialinės rizikos asmenys“ naudojimas ir priskyrimas tam tikroms socialinėms grupėms, parodo globos pagrindu kuriamą požiūrį bei santykius, kurie primeta neįgaliesiems pasyvių, priklausomų, silpnųjų vaidmenį, o taip pat prisideda prie ilgalaikės priklausomybės nuo socialinės paramos kūrimosi ir paramos gavėjų sluoksnio augimo bei skurdo kultūros formavimosi.

Todėl paskutinioji šioje kategorijoje išskirta **subkategorija „Neįgalieji kaip reikalaujantys didelių valstybės išlaidų“** vaizduoja neįgaliuosius kaip reikalaujančius nemažų valstybės išlaidų, todėl tampančias jai našta ir keliančias rūpesčių (*„Prieš trejus metus Vyriausybė neįgaliesiems suteikė daugiau privilegijų kertant valstybės sieną. Valdžios malonė atsisuko prieš ją pačią – biudžetui tai kainuoja tūkstančius litų“ (LŽ)*). A. Guogis (2004) pastebi, jog vienas iš siekių naikinant socialinę atskirtį turėtų būti „socialinę apsaugą iš pasyvios, vien „duodančios“ įvairias išmokas ir lengvatas, padaryti aktyvia socialine apsauga, kuri vėl „įdarbina“, „atkuria“ ar „suteikia naujas, platesnes galimybes“, t.y. duoda apčiuopiamų socialinių, ekonominių ir kultūrinių rezultatų.“ (p. 86).

Antroji tyrimo metu išskirta **kategorija „Neįgalumas kaip praradimas“** buvo suskirstyta į 5 subkategorijas (žr. 10 lent.), akcentuojančias negalės kaip netekties, sukeltus gyvenimo apribojimus.

10 lentelė. **Neįgalumas kaip praradimas**

Subkategorijos
Neįgalumas kaip savarankiškumo praradimas
Negalė kaip daugybinių ligų, traumų ir sutrikimų priežastis
Neįgalieji kaip nesugebantys apsiginti – bejėgiai
Negalė kaip nuskurdinanti gyvenimo įvairovė
Neįgalieji kaip likimo nuskriausti

Pirmoji šioje kategorijoje iškilusi **subkategorija „Neįgalumas kaip savarankiškumo praradimas“** vaizduoja asmenys su negale kaip nesavarankiškus, turinčius ribotas galimybes, todėl priklausomus nuo kitų žmonių, jų pagalbos bei priežiūros, kurios neįgaliesiems asmenims, anot dienraščių, reikia dvidešimt keturių valandų per parą priežiūros (*„Gailėjau savęs, negalėjau*

susitaikyti su tuo, kad esu visiškai priklausoma nuo seselių, mamos, artimųjų“ (LŽ), „Bijojau tos akimirkos, kai tėvų nebus šalia. Kai kuriuos dalykus galėjau daryti ir pats, bet paprastai man visada reikėdavo pagalbos“ (LR), „Septynmečiam Algiui priežiūros reikia dvidešimt keturias valandas per parą, septynias dienas per savaitę“ (LR).

Kita analizės metu atrasta **subkategorija „Negalė kaip daugybinių ligų, traumų ir sutrikimų priežastis“** pristato negalę kaip sveikatos praradimo ir problemų priežastį, daugybinių ligų bei sutrikimų palydovę (*„Ją kamuoja stuburo lūžio pasekmė, foninė retinopatija ir tinklainės kraujagyslių pakitimai, pasikartojantys depresijos sutrikimai, lėtinis faringitas, hipertenzinė širdies liga kardiopatija su širdies nepakankamumu.“ (LŽ)*). Analizės rezultatai taip pat parodė, jog asmenys su negale yra vaizduojami kaip visiški ligoniai su „puokštėmis“ diagnozių (*„Jono rankos ir kojos sutrauktos, krūtinės ląsta deformuota. Ligonis dūsta, springsta, jį kamuoja traukuliai, išrinka staigūs ir pavojingi epilepsijos priepuoliai. Ir taip – jau 18 metų.“ (LR)*). Toks neįgalių asmenų vaizdavimas palaiko negalės kaip ligos ir neįgaliųjų kaip ligonių stereotipus, nors yra žinoma, jog ne visi sergantys asmenys – ligoniai – yra neįgalieji, ir ne visi neįgalieji nuolat serga ar turi sutrikimų. Derėtų pastebėti, jog vaizduojant asmenys su negale dažnai yra pabrėžiama ko jie neteko, ką prarado (*„(...) gimė be rankos, per avariją neteko kojos, turi tik 5 proc. regėjimo.“ (VŽ)*), o tai kas yra likę, yra vaizduojama kaip kančių, skausmo bei rūpesčių šaltinis (*„Nuo gimimo Mantas yra ne tik aklas, bet ir kenčia nuo daugybės ligų ir sutrikimų – cerebrinio paralyžiaus, autizmo, bronchų astmos, alerginės slogos.“ (LR)*).

Dar viena, su negale kaip netektimi susijusi, **subkategorija „Neįgalieji kaip nesugebantys apsiginti – bejėgiai“** vaizduoja neįgalumą kaip bejėgiškumo ir silpnybės priežastį, kuri atima asmenų su negalę galimybę apginti save ar savo teises (*„Baisiausia, kad filmuotojai ir žiūrovai tyčiojasi iš psichikos negalią turinčių žmonių, kurie patys negali apginti savo teisių“ (LR), „Susidūrę su pavojais kurtieji – bejėgiai“ (LR)*). Pastebėtina, kad į negalėjimą nukreiptos informacijos skleidimas iškraipo neįgaliųjų suvokimą, priskiriant jiems visiems vieną ir tą pačią „bejėgių ir silpnų“ etiketę, kuri gali trukdyti vertinti ir priimti neįgalius asmenis kaip lygiaverčius, užgožti jų žmogiškąsias savybes ir galimybes, tuo pačių neigiamai veikti neįgaliųjų savivertę, motyvaciją bei norą būti savarankiškesniais ir visapusiškai dalyvauti visuomeniniame gyvenime.

Subkategorija „Negalė kaip nuskurdinanti gyvenimo įvairovę“ pristato negalę kaip kasdienę rutiną ir veiklos praktikavimą sutrikdantį veiksnį, todėl neįgalumas yra vaizduojamas kaip susikurtų tradicijų atsisakymo ir pomėgių negalėjimo tęsti priežastis (*„Anksčiau kasmet vykdavome žirgų lenktynes Sartuose. Dabar neverta ten lankytis. Ko ten važiuoti, kai nematai? Dailės parodose, teatre, koncertų salėse mėgęs lankytis vilnietis dabar kultūros naujienas sužino klausydamasis radijo“ (LR)*). Taip pat analizė atskleidė, kad neįgalumas yra pristatomas kaip kritinis, išbalansuojantis ir nemalonus gyvenimo pokyčių momentas (*„Praradusi regėjimą atsidūriau*

gyvenimo kryžkelėje. *Nebegalėjau rašyti, skaityti, turėjau išeiti iš darbo ir nuspręsti, ką veikti toliau*“ (Resp)). Reikėtų pabrėžti, jog neįgalumo kaip gyvenimo žlugimo ar jo įvairovės nuskurdinimo vaizdinys yra vienpusiškai nukreiptas į praradimo akcentavimą, užgožiant negalės kaip galimybės perspektyvą. Tuo pačiu paneigiant neįgaliųjų gebėjimus susigyventi su negale ir gyventi pilnavertį, nors pakitusį gyvenimą.

Su šituo siejasi ir paskutinė šioje kategorijoje išskirta **subkategorija „Neįgalieji kaip likimo nuskriausti“**, kuri pristato neįgaliuosius kaip gyvenimo bei likimo nuskriaustus, apiplėštus („*Turėtume padėti tiems gyvenimo nuskriaustiems žmonėms. Jiems reikia mūsų pagalbos*“ (Resp)).

Trečioji analizės metu išskirta **kategorija „Negalė kaip perspektyvų žlugimas“** buvo suskirstyta į 8 subkategorijas (žr. 11 lent.), pristatančias negalę kaip tragišką gyvenimo faktą, lydimą kančios, gėdos, naštos jausmo, savižudybių, gailesčio bei suvaržymo vaizdinių.

11 lentelė. **Negalė kaip perspektyvų žlugimas**

Subkategorijos
Neįgalieji kaip kenčiantys
Neįgalumas kaip svajonių ir vilčių žlugimas
Neįgalieji kaip našta artimiesiems ir valstybei
Neįgalumas baisiau už mirtį
Neįgalieji kaip norintys mirti ir bandantys nusižudyti
Neįgalumas kaip gėda
Neįgalieji ironizavimo objektai
Vežimėlis kaip suvaržymo priemonė

Pirmoji, šioje kategorijoje atrasta **subkategorija „Neįgalieji kaip kenčiantys“** vaizduoja negalę kaip kančią ne tik neįgaliesiems („*Ant kojų jau nebeatsistojo. Gyvenimas pro gimtųjų namų langą slinko kankinančiai lėtai.*“ (VŽ)), bet ir jų šeimos nariams („*Sunku matyti sūnaus kančias, jis neramiai miega, verkia ir dejuoja*“ (LR)). Duomenys taip pat atskleidė, jog asmenys su negale yra pristatomi kaip kenčiantys ne tiesiogiai nuo negalės, tačiau nuo jos sukeltų sunkumų patenkinti tam tikrus poreikius („*Sekso alkis – papildoma kančia negalių turintiems žmonėms*“ (LR)), įvairių sveikatos sutrikimų ir jų keliamo skausmo („*Kodėl buvusi sveika ir darbinga moteris ne tik neteko galūnių, bet ir pamiršo, kas yra gyventi be skausmo?*“ (LR)). Reikėtų pastebėti, jog negalė šiuo atveju yra vaizduojama kaip kančia pati savaime, ir kaip veiksnys keliantis įvairias problemas, lemiančias neįgalių asmenų kančias.

Subkategorija „Neįgalumas kaip vajonių ir vilčių žlugimas“ vaizduoja neįgalumo faktą kaip svajonių, vilčių („*...kai visos svajonės ir viltys griuvo kaip kortų namelis. Gyvename sėdėdami invalido vežimėliuose.*“ (VŽ)) ir ateities planų žlugimo ar atsisakymo priežastį („*Mokykloje buvo galvojęs apie staliaus, elektriko darbą. Dabar šie užsiėmimai buvo jau ne jam*“ (VŽ)).

Kita atskleista **„Neįgalieji kaip našta artimiesiems ir valstybei“ subkategorija** vaizduoja asmenys su negale kaip našta savo šeimos nariams ir valstybei („*Patys negalėdami savimi*

pasirūpinti, negalios našta šie žmonės paprastai perkelia savo artimiesiems.“(LŽ), „Pabrėžė, kad nedirbančio neįgalaus žmogaus našta valstybei yra labai didelė.“(LŽ)). Reikėtų paminėti, jog duomenys atskleidė, kad patys neįgalieji identifikuojasi su savo kaip naštos vaizdiniu, pritaria savo kaip nereikalingų, nenaudingų, resursus išnaudojančių ir rūpesčius keliančių stereotipams („Mes puikiai suprantame, kad esame našta tokiai nedidelei valstybei. Juk neįgaliųjų ir pensininkų, Lietuvoje yra apie 900 000“(VŽ)). Derėtų pastebėti, jog pačių neįgaliųjų neigiamas savęs vertinimas ir viešas identifikavimasis su jiems priskiriamais stereotipais, gali būti daug labiau įtikinamas, priskiriamas tiesiai, nei jeigu apie tą patį kalbėtų kiti, negalių neturintys asmenys.

Gal todėl **subkategorija „Neįgalumas baisiau už mirtį“** akcentuoja negalės baisumą, ir vaizduoja, jog gyvenimas būnant neįgaliu yra baisesnis už mirtį („Baisu net pagalvoti, kad visą likusį gyvenimą galėjo nepakilti iš invalido vežimėlio. „Man būtų viskas. Tada geriau mane užkastų“(LŽ)), o neįgalieji pristatomi kaip savo neįgalaus kūno, jo keliamo skausmo bei kančios kalinius, kuriems mirtis yra priimtinesnė nei gyvenimas būnant neįgaliu („Aš, Christianas Rossiteris norėčiau mirti. Esu savo kūno kalinys. Negaliu judėti. Nebijau mirti – bijau tik skausmo.“(LR)).

Todėl, kaip atskleidė kita, išskirta **subkategorija**, neįgalieji dažnai yra vaizduojami kaip „**Norintys ir bandantys nusižudyti**“. Visų pirmausia, neįgalumas yra pristatomas kaip noro mirti, nusižudyti priežastis („Suparalyžiuotas australas pasirinko mirtį badu“(LR)). Tačiau reikėtų pabrėžti, jog neįgalieji yra vaizduojami kaip norintys mirti ar bandantys nusižudyti ne tik dėl neįgalumo, bet dėl jo sukulto nereikalingumo jausmo, nuolatinio liūdesio, depresijos („Jaučiausi nereikalinga, kuri laiką troškau tik numirti“(LŽ), „Būdamas aštuonerių, nuolat liūdėjau, mane buvo ištikusi depresija. Kartą nuėjau pas mamą ir jai išrėžiau, kas noriu nusižudyti.“(LR)).

Subkategorija „Neįgalumas kaip gėda“ pristato negalę kaip užtraukiančią gėdą arba gėdijimosi priežastį („Tada Juozui atrodė, kad žinia apie jo neįgalumą užtrauks gėdą.“(LŽ)). Analizės rezultatai atskleidė, jog neįgalieji dažnai gėda išgyvena ne konkrečiai dėl turimos negalės, bet dėl kitų žmonių neigiamo požiūrio bei reakcijų („Mama ilgai įkalbinėjo, kad ruoščiau dokumentus invalidumo pašalpai gauti. Spyriojaisi, juk nepatogu: jaunas žmogus – ir invalidas. Ką žmonės pasakys!“(LR), „Dėl regėjimo negalios vyras drovisi valgyti viešose vietose.“(LR)). Tą patį patvirtina ir J. Viluckienė (2010), kuri teigia, jog negalės atveju gėdos jausmas kyla kitų, neturinčių negalės, asmenų akivaizdoje, kai per kito žvilgsnį, asmuo formuoja požiūrį į save ir savo kūną. Todėl nerimą dėl savo kitokio, išsiskiriančio kūno, neįgalus asmuo išgyvena kaip gėdą.

Tyrimo metu atrasta **subkategorija „Neįgalieji ironizavimo objektai“** rodo, jog negalė ir neįgalieji dažnai naudojami dviprasmiškuose, perkeltine reikšme turinčiuose, pašiepiamuose pasisakymuose. Todėl galima sakyti, jog neįgalieji yra vaizduojami kaip ironijos ir juodojo humoro objektai („Privilegiuotųjų eilė.(...) ne kartą Seimo nariams siūlėme, kad būtų vėl pakeistos pasienio

kontrolės punktų veiklos taisyklės. *Juk tikrai ne masažuotis neįgalieji važinėja į Kaliningrado sritį*“(LŽ), „*Stebuklas*“: *neįgalieji per naktį paverčiami sveikais. (...) operuotas plautis man juk neataugo.*“(VŽ)). Tikriausiai reikėtų pastebėti, jog truputis ironijos ir sveiko humoro yra visada naudinga, kadangi leidžia į įprastus kasdienybės reiškinius pažvelgti kiek kitokiomis akimis. Tačiau pašiepiamas tonas, žeminančios ar diskriminuojančios užuominos žiniasklaidoje gali leisti skaitytojams suprasti, jog toks požiūris ir elgesys neįgaliųjų atžvilgiu yra priimtinas, o pačius neįgaliuosius lengvai ir greitai paversti patyčių objektais, įžeisti žmonių jausmus bei orumą.

Paskutinė šioje kategorijoje iškilusi *subkategorija* „*Vežimėlis kaip suvaržymo priemonė*“ pristato neigiamą vežimėlių vaizdinį ir jo poveikį asmenų su negale gyvenimuose. Nagrinėjant gautus duomenis išaiškėjo, kad neįgaliųjų vežimėlis yra vaizduojamas kaip sukaustantis („*Atsirado įvairių spėliojimų: kas tas vaikinys, sukaustytas neįgaliųjų vežimėlyje?*“(VŽ)) ir keliantis mobilumo rūpesčių ir apsunkinantis judėjimo galimybes („*Prikaustytas vežimėlyje žmogus su nepatogumais beveik kasdien susiduria ten, kur jis gyvena.*“(LŽ), „*Vien tik išėjimas iš namų sėdint ratukuose yra baisus vargas.*“(LŽ)). Duomenys taip pat parodė, jog vežimėlis dažnai yra vaizduojamas kaip vargas, nelaimė ar bausmė („*Neduok Dieve, kad kam nors iš jūsų ponai, tektų atsisėsti į invalido vežimėlį.*“(VŽ), „*Baisu net pagalvoti, kad visą likusį gyvenimą galėjo nepakilti iš invalido vežimėlio.*“(LŽ)). Jeigu neįgaliesiems asmenims skirtas vežimėlis yra vaizduojamas kaip suvaržymo, vargo ir nelaimės priežastis, Dievo bausmė, tai galima daryti išvadą, jog asmenys turintys negalę yra matomi kaip suvaržyti, vargstantys ir nelaimingi, nubausti prikaustymu prie vežimėlio.

M. Daugėla ir J. Ruškus (2004) pastebi, jog straipsniuose kalbančiuose apie negalę dažniausiai yra aprašomos matomos ir sunkesnės negalės, o vežimėliais judantys asmenys spaudoje simbolizuoja negalę. Pabrėžtina, jog šio tyrimo metu gauti duomenys sutampa su ankščiau minėtų tyrėjų duomenimis ir patvirtina neįgaliųjų vežimėlio kaip negalės simbolio naudojimą spaudoje. Kiekybinėje šio tyrimo dalyje gauti duomenys parodė, jog net 25 proc. (53) iliustracijų, naudotų kartu su straipsniais apie negalę, buvo pavaizduotas asmuo neįgaliojo vežimėlyje arba vien vežimėlis. Toks neįgalių asmenų vaizdavimas leidžia teigti, jog asmenys turintys negalę yra matomi ir todėl vaizduojami kaip homogeninė grupė, atsisakant pripažinti arba nesuvokiant neįgalių asmenų įvairovės, savybių ir galimybių skirtumus, atsižvelgiant į turimos negalės pobūdį ir specifiką, todėl pirmiausia apibūdinant neįgaliuosius ne pagal asmenines savybes, bet pagal negalę ir jai priskiriamus atributus: vežimėlis, baltoji lazdelė ir t.t.

Išanalizavus tyrimo duomenis, buvo išskirta „**Segregacinio požiūrio gajumo**“ kategorija, rodanti, jog žiniasklaida aprašydama negalės fenomeną vadovaujasi pasenusio požiūrio gairėmis, todėl vaizduoja neįgaliuosius kaip negalės, kitoniškumo, izoliacijos, diskriminacijos bei atstūmimo objektus (žr. 12 lent.).

12 lentelė. Segregacinio požiūrio gajumas

Subkategorijos
Neįgalieji - invalidai
Neįgaliųjų izoliavimo idėjos
Neįgalieji kaip specializuotų įstaigų klientai, gyventojai
Neįgalumas kaip kitoniškumas, keistenybė
Neįgalus kūnas kaip baimės ir atstūmimo priežastis

Taigi, pirmoje iš penkių šioje kategorijoje išryškėjusių *subkategorijų* „**Neįgalieji – invalidai**“ patvirtina ankstesnio požiūrio gajumą mūsų spaudoje, o ypač sąvokos „invalidas“ naudojimą, apibrėžiant neįgaliuosius. Nustatyta, kad terminas invalidas yra naudojamas, siekiant pabrėžti neįgalumo situacijos baisumą („*Šuo pensininką pavertė invalidu*“ (LR)), sukelti gailėstį („*Neturite pinigų valdininkams? Atsirėžkite nuo našlaičiams ir invalidams skiriamų lėšų*“ (LR)), išryškinti kažką neigiamo („*Skirdama pinigų posto rekonstrukcijai, valdžia nenumanė, kad šalis turi būrius invalidų.*“ (Resp)) arba norint įžeisti, pašiepti apibūdinamą asmenį („*Neįgaliesiems skirtas vietas prie prekybos centrų durų dažniausiai užima prabangiomis mašinomis atvykę trumpo plauko veikėjai arba tiesiog proto invalidai*“ (Resp)). Trumpai tariant, invalido sąvokos naudojimas, kalbant apie neįgaliuosius ne tik neprarado savo gajumo, tačiau tam tikrą prasme įgavo galią vienu žodžiu įprasminti viską, kas neigiamą, negalės situacijoje.

Kita atrasta *subkategorija* „**Neįgaliųjų izoliavimo idėjos**“ vaizduoja neįgaliuosius kaip nepageidaujamus tarp sveikų visuomenės narių. Analizės rezultatai leidžia teigti, jog neįgalieji yra vaizduojami kaip ne tik kaip nepageidaujami, bet ir kaip turintys jausti gėdą dėl turimos negalės, slėpti ją ir save pačius („*Tiems, kurie daro vaikus mongolus, geriau sėdėti namuose, o ne rodytis viešumoje.*“ (LR)), o taip pat kaip verčiami grįžti prie institucionalizuoto gyvenimo („*Šiandien raidos sutrikimų turinčių vaikų tėvai sunerimę, jie vėl patiria didelį spaudimą atiduoti vaikus į specialiąsias mokyklas*“ (Resp)), taip netiesiogiai parodant, kad neįgaliesiems visuomenėje ne vieta. Tačiau derėtų pastebėti, jog neįgaliųjų kaip viešumoje nepageidaujamų vaizdavimas turi dvi puses. Iš vienos pusės asmenys su negale yra pristatomi kaip nenorimi, netinkami viešajam gyvenimui, iš kitos pusės valstybė nesudaro sąlygų arba net kelia kliūtis neįgaliųjų integracijai („*Panaikinus šias išmokas, neįgalieji dar labiau izoliuojami nuo visuomenės*“ (VŽ)), netiesiogiai skatindama neįgaliųjų atskirtį nuo likusios visuomenės dalies, pabrėžiant „neįgaliųjų“- „sveikųjų“ ribas („*Padaryti renginį, kuriuos būtų galima integruoti neįgaliuosius į visuomenę, beveik neįmanoma, nes sveiki žmonės nefinansuojami. Išeina taip, kad verdame savo sultyse. Pavyzdžiui, parašome projektą Kalėdų renginiams finansuoti. Kaip viskas vyksta? Nuperka spektaklį, sumeta visus neįgalus vaikus kaip į rezervatą. Tai kur čia integracija?*“ (Resp)).

Subkategorija „**Neįgalieji kaip specializuotų įstaigų klientai, gyventojai**“ glaudžiai siejasi su anksčiau aptarta subkategorija, ir patvirtina duomenis, jog neįgalūs asmenys yra vis dar matomi ir vaizduojami kaip įvairių specializuotų institucijų gyventojai, kuriems geriau panašių žmonių

draugijoje, o ne sveikųjų tarpe („*Socialinių paslaugų įstaigoje-pensionate „Vilties namai“ šiuo metu gyvena 38 fizinę ir proto negalių turintys jaunuoliai*“ (LŽ), „*Tada mergaitė buvo pradėta mokyti gestų kalbos. Dabar ji - specialiosios mokyklos ketvirtokė*“ (LR)).

Lygiaverčiam neįgalių asmenų buvimui trukdo ir vienas iš vaizdinių, kurių pristato išskirta **subkategorija „Neįgalumas kaip kitoniškumas, keistenybė“**. Analizė metu nustatyta, jog asmenys turintys negalę yra vaizduojami kaip kitokie, keliantys susidomėjimą ir pasibjaurėjimą, todėl nereikalingi ir atstumiami („*Kai tik kur nors išsivedu Mantvydą, žmonės gatvėje apžiūri mus nuo galvos iki kojų. Jie nesugeba nuslėpti pasibjaurėjimo, kad mano sūnus ne toks, kaip kiti.*“ (LR), „*Norime, kad mūsų vaikai būtų tokie pat kaip visi, nes žinome, kad kitokių žmonių mūsų visuomenė nepriima.*“ (Resp)). Reikėtų paminėti, jog patys neįgalieji pripažįsta, kad negalė pakeičia žmogų („*Kai žmogus netenka galimybės vaikščioti, natūraliai tampa šiek tiek kitoks, pasikeičia jo mintys, domesiai...*“ (Resp)), tačiau, taip pat, dera pažymėti, jog neįgalių asmenų kitoniškumas yra dažniausiai vaizduojamas vienpusiškai, t.y. neigiamai, pabrėžiant ir išryškinant asmenų trūkumus, praradimus, negalėjimus.

Paskutinioji, šioje kategorijoje iškilusi **subkategorija „Neįgalus kūnas kaip baimės ir atstūmimo priežastis“** vaizduoja neįgalius asmenis kaip atstumiančius ir keliančius baimę („*Kai Nickas gimė, tėvą ištiko šokas. Vyras išlėkė iš ligoninės palatos ir ėmė vėmti. Be galūnių gimusio mažylio motina keturis mėnesius negalėjo prisiversti paimti jį ant rankų.*“ (LR)). Anot D. Šeporaitės (2006) neįgalus kūnas sveikųjų akimis yra kitoks, nusižengiantis priimtoms normoms, ligos nešiojo kūnas, slepiantis grėsmę. Todėl aprašant neįgalų kūną jis yra lyginamas su sveiku, įvardijant jo trūkumus ir taip priskiriant jam minuso ženklą. Analizės duomenys sutampa su autorės pastebėjimais ir rodo, jog neįgalus kūnas iš tikrųjų yra vaizduojamas kaip kitoks, negražus, kūnas su trūkumais („*Glostyti jo randus nesibaisėdama, jog kūnas baigiasi ten, kur neturėtų baigtis. Reikia stiprybės ir matant prieš save nejudantį ir nekalbantį, bet tavęs trokštantį kūną.*“ (LR)).

Pastebėtina, jog neįgalaus kūno kaip nusižengiančio normoms, negražaus, baiminančio ir atstumiančio vaizdavimas, atskleidžia negalės kaip pagrindo kuriant neįgalių asmenų vaizdinius vyravimą. Taip pat pastebėtina, jog ši tyrimo metu išskirta subkategorija (*Neįgalus kūnas kaip baimės ir atstūmimo priežastis*) yra artima J. Ruškaus ir M. Daugėlos 2004 m. išskirtai subkategorijai „Neįgalus kūnas – negražus, kitoks kūnas (kūnas su trūkumais)“, toks duomenų panašumas leidžia daryti išvadą, jog per paskutinius šešerius metus neįgalių asmenų vaizdavimas žiniasklaidoje nėra kiek nepakitęs.

Penktoji tyrimo metu išskirta **kategorija „Neįgaliųjų socialinio ir šeiminio gyvenimo sunkumai“** buvo padalinta į 4 subkategorijas (žr. 13 lent.), pristančias neįgaliuosius ne tik kaip turinčius socialinių santykių kūrimo ar išlaikymo sunkumų, tačiau ir kaip keliančius sunkumus juos supantiems asmenims.

13 lentelė. Neįgaliųjų socialinio ir šeiminio gyvenimo sunkumai

Subkategorijos
Neįgalieji kaip įvairių artimųjų problemų priežastys
Socialinio tinklo siaurėjimas
Neįgalumas kaip seksualinio gyvenimo problemų priežastis
Vienatvė – neįgalumo pasekmė

Pirmoji, šioje kategorijoje išskirta **subkategorija „Neįgalieji kaip įvairių artimųjų problemų priežastys“** atskleidė, jog šeimos nario neįgalumas yra vaizduojamas kaip keliantis artimiesiems psichologinių bei emocinių problemų („*Augindamos neįgalius vaikus jos jaučiasi visų užmirštos, niekam nereikalingos, todėl puola į neviltį, depresiją, nemato prasmės gyventi.*“ (LR)) bei kliūtis gyventi jiems įprastą gyvenimą („*Jo liga ir mane paralyžiavo – vyrą trejus metus slaugau kaip kūdikį.*“ (LR)) ir jaustis laimingais („*Nejaugi nekada nebebūsiu laiminga? Ši mintis kankino ne vieną moterį, susilaukusią neįgalaus vaiko*“ (LR)). Todėl negalė yra vaizduojama kaip artimųjų nelaimės priežastis („*Sutuoktiniai būtų laimingi, jei ne jų neįgalus 9 metų sūnelis Tautvydas.*“ (LŽ)), prievolė, vardan kurios aukojamas asmeninis („*Juk dabar dažna mama, neturi galimybės palikti neįgalaus vaiko darželyje ar mokykloje, yra priversta prižiūrėti jį pati, taip prarasdama socialinius bei profesinius gebėjimus*“ (LR)) bei profesinis gyvenimas („*Moteris jau aštuoniolika metų negali dirbti mėgstamo darbo, nes namuose slaugo nuo gimimo labai sunkiai sergantį sūnų Joną*“ (LR)).

Kita **subkategorija „Socialinio tinklo siaurėjimas“** vaizduoja negalę kaip neįgaliųjų bei jų šeimos narių socialinio vengimo ir atstūmimo priežastį, dėl kurios nutrūksta turėti socialiniai ryšiai („*Kai gimė Rytis, draugai ėmė vengti šios šeimos.*“ (LR)). Anot, J. Ruškaus (2002) žmonės turintys negalę visuomenėje yra matomi kaip „kitokie“, dažniausiai neigiama šio žodžio prasme, todėl iš jų šaipomasi, gailimasi, paviršutiniškai bendraujama, pradedama vengti ir galiausiai nemažai neįgalius narius turinčių šeimų tampa socialiai atstumtomis bei izoliuotomis, priverstomis iš naujo kurti sau palankų socialinį tinklą.

Tyrimo metu išskirtos **subkategorijos „Neįgalumas kaip seksualinio gyvenimo problemų priežastis“** analizės duomenys parodė, kad neįgalumas, o tiksliau neįgalus kūnas yra atstumiantis, nepatrauklus, todėl pristatomas kaip kliūtis neįgaliesiems patenkinti seksualinius poreikius („*Kai myliuosi su neįgaliaisiais, jaučiu daranti gera žmonijai*“. Taip kalba prostitutės, nesibodinčios fizinės negalios ištiktų vyrų. *Jos dažniausiai ir yra vienintelės moterys, suteikiančios švelnumą ir pasitenkinimą suluošintiems žmonėms*“ (LR)). Neįgalumas paverčia kūną ne tokiu patraukliu ir geidžiamu, todėl sumažina neįgalių asmenų galimybes turėti intymių santykių, o kartais tampa pagrindu manyti, jog neįgalieji nesugeba atpažinti seksualinių poreikių arba atlikti reprodukcinę funkciją („*Daugelis neįgalių žmonių jaučia sekso poreikį, tačiau jį patenkinti yra sunku arba tiesiog neįmanoma. O nuo psichikos negalios kenčiantys kartais net nesugeba šio poreikio*

atpažinti“(LR)). Temos kaip neįgaliųjų seksualumas, partnerystė, šeima ar tėvystė, pasak, D. Šeporaitės (2006) yra neliečiamos kadangi visuomenės požiūriu, neįgaliesiems yra „uždraustos“ arba nereikalingos. Dažnai neįgalieji yra įsivaizduojami kaip asekualūs arba turintys kitokį, „neįgaliųjų seksualumą“, kuris suvokiamas kaip antraeilės svarbos ar iš vis nesvarbus dalykas, todėl nustumiamas į šalį, paverčiant jį nutylėjimo ir tabu tema.

Su tuo siejasi kita išskirta **subkategorija** „*Vienatvė – neįgalumo pasekmė*“ dar kartą patvirtina, kad neįgalumas yra vaizduojamas kaip atstumiantis veiksnys, turintis įtakos neįgalių asmenų galimybei susirasti partnerį, likti vienišiams („*Šios negalios dažnai pasmerkia žmogų vienatvei.*“(LR)). Taip pat ji pristato neįgalių asmenų socialinio bei asmeninio gyvenimo ribotumus, todėl neįgalieji yra vaizduojami kaip retai išeinantys iš namų („*Pastaraisiais metais jaunuolis iš namų išeidavo retokai. Jis galėjo stebėti gyvenimą tik pro buto langą*“(LŽ)), gyvenantys, užsidarę tarp keturių sienų („*Dabar G. A. gyvena namų režimu*“(LR)). Nustatyta, kad neįgalūs asmenys yra pristatomi kaip nenorintys išeiti iš namų („*Tuo tarpu negalių turintis žmogus bijo kišti nosį toliau buto durų.*“(Resp)), arba kaip uždaromi namuose („*Dėl įgimtos stuburo išvaržos Mykolas nevaldo kojų, gali judėti tik sėdėdamas vežimėlyje. Judriam vaikui nuobodu namuose, kai jo vyresnis brolis kieme važinėjasi dviračiu*“(LR)). Derėtų pastebėti, jog toks informacijos pateikimas, nesuteikia informacijos kodėl neįgalieji gyvena užsidarę arba yra uždaromi, tačiau siunčiama žinia gana aiškiai perteikia neįgalių žmonių kaip gyvenančių uždara, izoliuotą, atsiskyrėlišką gyvenimą vaizdinį bei vengiančių arba nesugebančių bendrauti su sveikais visuomenės nariais stereotipus.

Šeštoji tyrimo metu iškilusi **kategorija** „**Negalė kriminaliniame kontekste**“ atspindi neįgalių asmenų reprezentacijas, siejamas su kriminaliniu kontekstu. Ši kategorija buvo suskirstyta į 3 subkategorijas (žr. 14 lent.), kurias galima būtų padalinti į du blokus: žinutės apie neįgalių asmenų padarytas nusikalstamas veikas ir informaciją, pristatančią nusikaltimus padarytus prieš neįgaliuosius.

14 lentelė. **Negalė kriminaliniame kontekste**

Subkategorijos
Neįgaliųjų kaip vykdančios nusikaltimus
Dangstymasis neįgalumo (siekiant išvengti bausmės)
Piktnaudžiavimas neįgalumu

Analizuojant gautus duomenis nustatyta, jog neįgalieji yra vaizduojami ne tik kaip nusikaltimų aukos (žr. p. 62), tačiau ir kaip asmenys prisidedantys prie taisyklių pažeidimų („*Važiuodami be eilės neįgalieji pažeidinėja eismo taisykles ir sukelia avarines situacijas. Pažeidėjai mums visi vienodi – ir neįgalūs, ir sveikieji.*“(Resp)), užsiimantys nelegalia veikla („*Nelegalia komercine veikla užsiimantiems neįgaliesiems ir čia taikomos lengvatos*“(LŽ)) ir vykdančios nusikalstamas veikas („*Spąstai neįgaliam kauniečiui. Anksčiau įvairias nusikaltimais*

įtartas ir sulaikymo metu sunkiai susižalojęs kaunietis pats patyrė, ką reiškia pakliūti nusikaltėliams į rankas“ (LR)).

Nagrinėjant *subkategorijas* „**Neįgalieji kaip vykdančios nusikaltimus**“ ir „**Dangstymasis neįgalumu**“ buvo pastebėta, kad straipsniuose kalbančiose apie kriminalinius įvykius yra pabrėžiama herojaus psichikos negalė („*Teisme – ginkluotas ligonis.*“ (LŽ)) arba yra daromos prielaidos, kad įtariamasis gali turėti psichikos sutrikimų ir todėl yra siunčiamas atlikti psichiatrinę ekspertizę („*Siekdami sužinoti, ar apie psichikos sutrikimus prabilęs Genadijus Ušurenkinas ir Vladimiras Karpovas taip nebando išsisukti nuo gresiančios griežtos bausmės, pareigūnai prašys medikų pagalbos.*“ (Resp)). Analizuojant duomenys nustatyta, kad kriminaliniuose straipsniuose, neįgalumas gan dažnai yra vaizduojamas kaip priedanga, siekiant išvengti bausmės („*Žudikas dangstėsi neįgalumu.*“ (LŽ), „*Agurkinių“ priedanga – neįgalumas?*“ (LŽ), „*Skydu tapo psichikos liga.*“ (LR)). Toks psichikos negalę turinčių asmenų vaizdavimas sustiprina ir palaiko jų kaip pavojingų, agresyvių, nenuspėjamų ir į prievartą linkusių vaizdinius, kurie neigiamai veikia ne tik pačių neįgaliųjų socialinį gyvenimą, bet skleidžia visuomenėje klaidinančią informaciją psichikos sveikatos klausimais.

Kita, su neįgaliųjų padarytais pažeidimais susijusi *subkategorija* „**Piktnaudžiavimas neįgalumu**“ vaizduoja neįgaliuosius kaip besinaudojančius savo padėtimi (neįgalumu), siekiant gauti palankesnes sąlygas, lengvatas ar nuolaidas („*Tačiau sunkmečiu lengvatomis pradėta piktnaudžiauti. Didžiuliai neįgaliųjų būriai į Kaliningrado sritį traukiantys (...) ne tik sudaro papildomas eiles pasienyje, bet ir reikalauja, kad jiems nemokamai kelis kartus per metus būtų išduodami vis nauji piliečių pasai.*“ (LŽ)). Taip pat kaip besinaudojančius neįgalumo neteisėtiems ir neteisėtingiems, moralės atžvilgiu, tikslams pasiekti („*Į gretimą šalį vykstančius ir pasienyje sugaišti keletą valandų nenorinčius asmenis senukai siūlo „palydėti“ už 15 litų. Kirtę sieną jie sieną jie atsiima savo užmokestį ir pėsčiomis grįžta į Lietuvą.*“ (LŽ)).

Septintoji ir paskutinioji analizės metu išskirta klinikinio – korekcinio negalės pateikimo *kategorija* „**Neįgalumas – menkesnių poreikių ir galimybių priežastis**“ buvo suskirstyta į 4 subkategorijas (žr. 15 lent.), kurios reprezentuoja neįgalumą kaip mažesnių galimybių ir poreikių priežastį.

15 lentelė. **Neįgalumas – menkesnių poreikių ir galimybių priežastis**

Subkategorijos
Neįgaliųjų negalėjimų išryškkinimas
„Neįgaliųjų“ ir „sveikųjų“ priešpastatymas
Nuostaba neįgaliųjų gebėjimui svajoti ir džiaugtis
„Vaiko formos“ taikymas sąveikoje su neįgaliaisiais

Pirmoji atrasta **subkategorija „Neįgaliųjų negalėjimų išryškėjimas“** pristato neįgalius asmenis per jų „negalėjimus“ („*Jis pats nei pavalgo, nei apsirengia, nei atsisėda į vežimėlį*“ (LR), neįgalumą ir jo sukeltus apribojimus, pabrėžiant šių asmenų bejėgiškumą, nesavarankiškumą, nuolatinę priklausomybę nuo kitų pagalbos („*Vieni negali savarankiškai stovėti ar sėdėti, kiti nesiorientuoja aplinkoje. Galbūt jie niekada negalės spardyti futbolo kamuolio, bėgti kroso ar mušinėti teniso kamuolio*“ (LR)).

Kita tyrimo metu išskirta **subkategorija „Neįgaliųjų“ ir „sveikųjų“ priešpastatymas“** pristato neįgaliuosius per jų lyginimą su „sveikaisiais“.

Duomenys atskleidė, jog neįgaliųjų pristatymas sveikųjų kontekste, vaizduoja juos kaip gyvenančius nelygiavertėmis sąlygomis, gaunančius mažiau dėmesio, lėšų bei kitokią vertinimą, lyginant su sveikaisiais visuomenės nariais („*Nesame linkę verkšlenti ir guostis, tačiau sveikieji sportininkai pripratę viską gauti ant lėkštutės. Jie turi ir sporto bazines, ir centrus. Jais visada rūpinamasi daug labiau nei neįgaliaisiais.*“ (Resp)). Taip pat išaiškėjo, jog neįgalumas yra vaizduojama kaip išskiriantis bei apribojantis neįgaliuosius veiksnys, sveikiesiems įprastose situacijose („*Iki tikslo, kuris sveikam žmogui lengvai pasiekiamas, kurčiam gali tekti eiti ratais. Jau kelerius metus veikiantis pagalbos telefonas 112 nepasiekiamas klausos negalios ištiktiems asmenims.*“ (LR)). Reikėtų pastebėti, kad nors šiuo atveju neįgalieji yra vaizduojami kaip ribojami nepritaikytos aplinkos sąlygų, tačiau siunčiama žinia aiškiai parodo, jog sveikų asmenų lengvai atliekami veiksmai, neįgaliesiems kelia sunkumų, reikalauja specialių, pritaikytų sąlygų ar kitų žmonių pagalbos, trumpai tariant, neįgalieji yra vaizduojami kaip bejėgiai sveikųjų pasaulyje.

Dar viena atrasta **subkategorija „Nuostaba neįgaliųjų gebėjimui svajoti ir džiaugtis“** pristato neįgalių asmenų svajones kaip keliančias nuostabą ir netikėjimą („*Ką jūs dar mėgstate daryti? - klausiu (...). „Mes dar pasikalbame apie savo svajones, - vėl išpyškina Vitalijus. Man netgi margutis išslysta iš rankų, bet neišsiduodu nustebusi ir klausiu – o apie ką?“* (LR)). Pastebėta, kad neįgaliųjų gebėjimas džiaugtis prieštarauja įprastam jų kaip liūdinčių, kenčiančių ir sielvartaujančių suvokimui, todėl kelia aplinkinių nuostabą ir net aliuzijas apie sutrikusią neįgalaus asmens psichiką („*Per Kalėdas grįžau į Lietuvą, prekybos centre važiuoju ir šypsaisi. Žmonėms atrodo, kad taip būti negali, jei šypsaisi vežimėlyje, tai gal turi psichikos negalią.*“ (LR)).

Paskutinioji, analizės metu atrasta, **subkategorija „Vaiko formos“ taikymas sąveikoje su neįgaliaisiais“** atskleidė paternalistinį požiūrį ir elgesį asmenų turinčių negalę atžvilgiu, kurie nepaisant jų amžiaus buvo vadinami vaikais („*Vaikai baigiame išpažintis, aš – ne nuodėmklausys, - stabdau įsismarkavusius nusidėjėlius. O jų socialinė darbuotoja mane sudraudžia: „Nevadinkit jų vaikais, jie įsižeis. Giedriau, kiek tau metų? Taip, dvidešimt aštuoneri, Renatai – dvidešimt ketveri, Eglutei – dvidešimt devyneri.(...) –Vaikai, ar svarbu dovanoti, ar svarbu gauti pinigėlių?- pateikiu sunkų klausimą, vėl pavadindama juos vaikais. Už jų spinduliuojantį gerumą“* (LR)). Neįgaliųjų

kaip vaikų suvokimas, traktavimas ir vaizdavimas, sumenkina juos kaip asmenybes, suponuoja jų žemesnę socialinę ir moralinę poziciją, nelygiavertį globos ir autoritetu pagrįstą elgesį ir bendravimą sąveikos metu, sukelia gailesį ir žeidžia šių žmonių orumą.

Apibendrinant klinikinio – korekcinio negalės pateikimo turinio analizę galima teigti, jog negalė buvo siejama su finansinėmis problemomis būnant neįgaliau, kurios atskleidė neįgaliųjų kaip valstybės išlaikytinių, išmokų gavėjų, skurstančių, finansinės naštos valstybei stereotipus. Atrasti neįgalumo kaip savarankiškumo, sveikatos, nepriklausomybės, gyvenimo ir veiklos įvairovės bei perspektyvų žlugimo stereotipai, kurie atspindėjo neįgaliųjų kaip nesavarankiškų, priklausomų nuo kitų pagalbos, kamuojamų daugybinių ligų ir sutrikimų, silpnų, nesugebančių apsiginti, likimo apiplėštų vaizdinius. Taip pat atskleisti neįgaliųjų kaip savo neįgalaus kūno kalinių, besigėdijančių savo negalės, norinčių mirti ir bandančių nusižudyti vaizdiniai. Pastebėta, kad aprašant negalę žurnalistai naudojami pasenusio požiūrio gairėmis, todėl neįgalieji buvo siejami su kitoniškumo, izoliacijos, diskriminacijos, atstūmimo ir segregacijos stereotipais bei neįgaliųjų kaip invalidų, kitokio, negražaus, nukrypusio nuo normos, todėl keliančio baimę, grėsmę, nusistebėjimą ir pasibjaurėjimą kūno vaizdiniais. Socialiniame ir šeiminiame kontekste išryškėjo neįgaliųjų kaip keliančių psichologinių, emocinių, socialinių, asmeninių ir profesinių artimųjų problemų ir suvaržymų stereotipai, siejami su neįgaliųjų kaip artimųjų naštos, prievolės ir nelaimės vaizdiniais. Taip pat nustatyta, kad neįgalieji yra vaizduojami kaip gyvenantys uždaro, atsiskyrelišką gyvenimą, kuriuos negalė ne tik uždaro tarp keturių sienų, bet neretai pasmerkia vienatvei. Negalės pristatymas kriminaliniame kontekste buvo siejamas su neįgaliųjų kaip vykdančių neteisėtus veiklus bei negalės kaip nusikalstamo elgesio motyvo stereotipais. Galiausiai buvo atskleisti neįgaliųjų kaip menkesnių galimybių ir poreikių, negalinčių džiaugtis ir svajoti, nelygių sveikiems asmenims ir „vaiko formos“ vaizdiniai.

IŠVADOS

1. Socialiniai stereotipai ir vaizdiniai yra supaprastintos žinojimo schemos, atliekančios socialinių reiškinių ir procesų supratimo, aiškinimo ir pateikimo funkciją, sukuriančia vienodo mąstymo erdvę, kurioje tampa įmanomas žmonių tarpusavio suvokimas ir bendravimas. Negalės socialiniai vaizdiniai ir stereotipai parodo, koks yra individo, grupės ar visuomenės santykis su negale. Neigiamų negalės vaizdinių ir išankstinių nusistatymų pagrįstų stereotipų vyravimas atitinkamai veikia negalės, neįgaliųjų ir jų problemų vertinimą, supratimą bei elgesio būdų pasirinkimą. Taip pat jie leidžia analizuoti ne tik vyraujančias nuostatas, požiūrius ar vertybes, kuriomis vertinama negalė, bet dėl tam tikrų negalės vaizdinių ir stereotipų priimtą negalės koncepciją, integracijos metodus, socialinės politikos žingsnius, socialinės atskirties mastus ir diskriminavimo tikimybę. Todėl stereotipiniais vaizdiniais paremtas neįgaliųjų suvokimas ir vertinimas skatina konkurenciją, priešišumą, diskriminaciją ir socialinę atskirtį, apriboja negalės suvokimo galimybes, formuoja neigiamas nuostatas bei faktinį elgesį su neįgaliaisiais.
2. Šiandien žiniasklaida kartu su šeima ir mokykla virsta asmenybės socializacijos bei ugdymo instrumentu, jėga, darančia įtaką kiekvieno individo vertybinėms orientacijoms, požiūriui į svarbiausius gyvenimo procesus ir reiškinius, išreiškiančia ir formuojančia viešąją nuomonę, veikiančia socialines nuotaikas, įsitikinimus, elgesį bei pasaulėžiūrą. Todėl jos esmė – žinių bei informacijos platinimas, kurio tikslas - auditorijos suartėjimas su pasaulio aktualijomis, socialine realybe. Tačiau nederėtų pamiršti, jog žiniasklaida nėra veidrodis atspindintis realybę, ji yra žurnalisto kūrybinio darbo, atrankos ir daugybės sprendimų rezultatas, pateikiamas per vieno asmens prizmę, kuri turi įtakos ne tik jo darbo rezultatams, bet ir visuomenės nuomonei formuoti. Ypač žiniasklaidos įtaka formuojant nuostatas pasireiškia tose situacijose, kai dauguma visuomenės narių neturi asmenine patirtimi pagrįstų žinių tam tikrais klausimais. Tokiu atveju auditorijos nariai negalėdami savarankiškai ar kritiškai spręsti apie pateikiamų naujienų svarumą ir jų perteikiamų reikšmių patikimumą, sudaro nuomonę apie tam tikrus procesus ar reiškinius - šiuo atveju apie negalę - priklausomai nuo to, kaip su ja elgiamasi kultūrinės reprezentacijos sferoje. Todėl daugelis autorių pabrėžia svarbų žiniasklaidos vaidmenį ne tik formuojant neigiamus stereotipus ir vaizdinius, bet ir turi potencialią galią juos keisti realybę atitinkančiomis reprezentacijomis.
3. Tyrimo duomenys atskleidė, kad tiriamuoju laikotarpiu 2009 m. sausio – 2010 m. gegužės mėn. tirtuose dienraščiuose: Lietuvos rytas, Respublika, Vakaro žinios, Lietuvos žinios, **buvo rasti 136 straipsniai** apie negalę. Vidutiniškai viename dienraštyje per mėnesį

pasirodė po 2 straipsnius susijusius su negalės tema. Kitos straipsnių apie negalę charakteristikos yra tokios:

- ✓ Dažniausiai analizuotų *straipsnių autoriais* buvo dienraščių *žurnalistai* (N=91), rečiau užsienio spaudos agentūros (N=9), individualūs asmenys (N=8) ir pačių dienraščių informacija (N=5), rečiausiai dienraščių skaitytojai (N=3). Tokie duomenys rodo, kad dauguma straipsnių yra rašomi profesionaliai ir kompetentingai, neretai remiantis nuo dienraščių nepriklausomų bei nepaveiktų žurnalistų ir spaudos agentūrų informacija, tačiau retai naudojant eilinių visuomenės atstovų išsakytą informaciją ir nuomones.
- ✓ Pastebėta, kad dažniausiai straipsniuose buvo nurodomas *vienas arba du informacijos šaltiniai*, o simbolinė žinojimo ir kalbėjimo galia, negalės klausimais, dažniausiai buvo suteikiama: neįgaliesiems, NVO atstovams, valdininkams, bei neįgaliųjų artimiesiems ir atstovams.
- ✓ Nustatyta, kad dažniausias *straipsnių pobūdis – informaciniai pranešimai* (N=92) bei *pramoginio/ meninio pobūdžio* straipsniai (N=21), daug mažiau pasirodė analitinių straipsnių (N=9), o mažiausiai skaitytojų laiškų (N=4) ir mokslo populiarinimo straipsnių (N=1). Šie duomenys leidžia teigti, kad žurnalistai rašydami informacinius ir pramoginius straipsnius negalės tema pristato ją naujienų bei įdomybių pagrindu, taip pritraukdami auditorijos dėmesį, suteikdami pretekstą pagalvoti apie tam tikrus klausimus, tačiau neįtraukdami skaitytojų į gilesnius apmąstymus, nesuteikdami nuomonių, vertinimų ir faktų įvairovės, neinicijuodami diskusijų, ką galėtų pasiekti dažniau rašydami analitinio pobūdžio straipsnius.
- ✓ Pastebėta, kad dažniausiai straipsniai negalės tema buvo publikuojami *1 – 6 dienraščių puslapiuose* (50 proc. visų straipsnių), *10 straipsnių* buvo patalpinti *pirmuosiuose puslapiuose* (7 proc. visų straipsnių). Išsiaiškinta, kad daugiausiai straipsnių (N=50) buvo publikuota aktualiausią šalies informaciją skelbiančiose rubrikose: „3 puslapis“, „Aktualijos“, „Dienos tema“, „Vinis“, „Karštas puslapis“, „Lietuva“, „Krašto žinios“. Kadangi į pirmuosius puslapius patenka svarbiausi šalies bei pasaulio įvykiai ir naujienos, remiantis gautais duomenimis, galima sakyti, kad dienraščiai negalės tematiką mato, traktuoja ir skelbia kaip įdomią, aktualią ir vertą visuomenės dėmesio.
- ✓ Atskleista, kad daugumą publikuotų straipsnių sudarė *vaizdine medžiaga papildyti pranešimai* (93 proc. visų straipsnių), dažniausiai kartu su straipsniu dienraščiai spausdino *po 1 arba 2 nuotraukas*. Pabrėžtina, jog net 25 proc. iliustracijų (N=53) buvo pavaizduotas asmuo neįgaliojo vežimėlyje arba vien vežimėlis. Remiantis šia

informacija galima sakyti, kad dienraščiai dažnai naudodami vaizdinę medžiagą bando atkreipti skaitytojų dėmesį į straipsnius apie negalę, tačiau gana dažnai neįgaliųjų vežimėlis (fizinę negalę) naudoja kaip neįgaliųjų/ negalės simbolį.

4. Remiantis išskirtomis kategorijomis, subkategorijomis ir jų analizės metu gautais duomenimis, galima teigti, kad negalė dienraščiuose yra vaizduojama nevienareikšmiškai ir net prieštarinčiai, kadangi pristatant negalę ir neįgaliuosius susipina socialinis ir klinikinis negalės pateikimas. Negalės vaizdiniai ir stereotipai yra daugiamačiai ir dviprasmiai (nevienareikšmiai), pagrįsti klinikinio modelio nuostatomis ir neigiamos konotacijos neįgalių asmenų reprezentacijomis, tuo pačiu socialinio modelio neįgaliųjų gebėjimų, lygiavertiškumo, integracijos bei dalyvavimo idėjomis. Atlikus kokybinę straipsnių analizę paaiškėjo, kad negalė dienraščiuose yra pateikiama per dvi skirtingas – socialinio ir klinikinio modelių prizmes:

- ✓ Tyrimo metu sudarytos 6 kategorijos ir 32 subkategorijos, pristačiusios socialinį – interakcinį negalės pateikimą, kuris buvo siejamas su neįgalių asmenų gebėjimais įveikti su negale susijusius sunkumus, formuoti ir realizuoti save socialiniuose ir šeiminiuose santykiuose, jų veiklumu, negalės priėmimo galimybėmis ir iššūkiais, negalės kaip įprasto gyvenimo fakto suvokimu ir priėmimu, neįgaliųjų kaip diskriminacinių sąlygų, nepritaikytos ir neigiamai nusiteikiosios aplinkos, integracijos kliūčių bei įvairaus pobūdžio nusikalstamo elgesio vaizdiniais.
- ✓ 7 kategorijos ir 33 subkategorijos atskleidė klinikinį – korekcinį negalės pateikimą, kuris buvo siejamas su finansinėmis problemomis, įvairiais praradimais ir gyvenimo perspektyvų žlugimu būnant neįgaliu, segregacinio požiūrio ir elgesio būdų gajumu sąveikoje su neįgaliaisiais, neįgalių asmenų kaip turinčių ir keliančių socialinio bei šeiminio gyvenimo sunkumų, neįgaliųjų kaip atliekančių nusikalstamus veiksmus, o taip pat neįgalumu kaip menkesnių poreikių ir galimybių priežastimi.

REKOMENDACIJOS

Išanalizavus mokslinę literatūrą atskleista, kad žiniasklaida atrinkdama, rūšiuodama ir įvardindama reiškinius prisideda prie socialinio tikrovės konstravimo. Nemažas visuomenės pasitikėjimas žiniasklaidos institucija ir menkos žinios negalės klausimais, paverčia žiniasklaidą vienu svarbiausių ir įtakingiausių informacijos apie negalę šaltinių. Kokybinė spaudos leidinių analizė parodė, kad turėdami nemažą įtaką ir galią formuoti, skleisti, įtvirtinti ar keisti negalės vaizdinius ir stereotipus, didžiausi šalies dienraščiai nėra apsisprendę kaip pristatyti su negale susijusius klausimus, todėl negalė vaizduojama nevienareikšmiškai – supinant socialinį ir klinikinį požiūrius. Siekiant, kad negalė Lietuvos dienraščiuose būtų pristatoma tinkamai ir tiksliai rekomenduojama:

1. Neįgaliųjų organizacijos galėtų sukurti monitoringo grupę, kuri reguliariai stebėtų negalės vaizdinius ir stereotipus žiniasklaidoje, tikrintų jų objektyvumą, adekvatumą ir stereotipiškumą, kurtų prevencines negalės stereotipizavimo priemones bei inicijuotų žalingos, šmeižiančios, melagingos, žeminančios orumą ir garbę, arba kitaip neįgaliųjų žmonių teises pažeidžiančios informacijos skundų pateikimą Žurnalistų etikos inspektoriui, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai ir pan.
2. Neįgaliųjų organizacijos turėtų pačios inicijuoti straipsnius negalės tema didžiosiose šalies dienraščiuose, kuriuose pateiktų daugiau alternatyvių negalės vaizdinių, objektyvios, realia patirtimi pagrįstos, teigiamos informacijos, kuri įneštų naujumo, sukeltų susidomėjimą ir skatintų diskusijas, prisidėtų prie sustabarėjusių nuostatų negalės ir neįgaliųjų atžvilgiu keitimo.
3. Neįgalieji ir jų atstovai turėtų taikyti įvairias ryšių su žiniasklaida ir visuomene priemones – pranešimus, konferencijas, informacinius susitikimus, seminarus, paskaitas, televizijos bei radijo laidas ir pan., kurių dėka jie taptų labiau matomi, gautų progą būti išklausytais ir suprastais.
4. Neįgaliųjų organizacijos turi sistemingai palaikyti ryšius su žiniasklaidos atstovais, bendradarbiauti remiantis abipuse nauda: neįgalieji gaudami žiniasklaidos dėmesio savo situacijai, problemoms, jų objektyviam ir adekvačiam vaizdavimui, o žiniasklaida galimybe gauti ir pristatyti kokybišką, objektyvią, socialiai naudingą medžiagą.
5. Žiniasklaidos institucijos turėtų šviesti žurnalistus negalės klausimais, supažindinat juos su negalės fenomenu, jo buvusia ir propaguojama ideologija, socialinio – interakcinio požiūrio galimybėmis ir klinikinio pateikimo žala, taip didinat jų informuotumą ir sąmoningumą negalės klausimais, kuris skatintų atsisakyti diskriminacinių ir

stereotipizuotų nuostatų, neįgaliųjų stigmatizavimo, ir prisidėtų prie tikslios, objektyvios, įvairiapusės informacijos negalės tema sklaidos. Žurnalistų švietimas negalės klausimais galėtų prisidėti ne tik prie jų rašymo stiliaus ir/ar asmeninių nuostatų negalės atžvilgiu pokyčių, bet ir ugdyti jų moralinės atsakomybės ir pareigos jausmą už savo vykdomą veiklą, publikuojamos informacijos kokybę, teisingumą ir galimas pasekmes.

6. Ugdyti visuomenės informacinį raštingumą, kuris skatintų analizuoti ir kvestionuoti žiniasklaidos pateikiamą informaciją, stiprinti kritiško mąstymo gebėjimus, kurie padėtų apsisaugoti nuo nekokybiškos informacijos, manipuliavimo sąmone, ir teisingai orientuotis tikrovės įvykiuose.

LITERATŪRA

1. **Aleknonis G.** Informacijos vakuumas Lietuvos žiniasklaidoje // Informacijos mokslai: mokslo darbai. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2006, Nr. 37, p. 83-90.
2. **Aleknonis G.** Komunikaciniai teisės žinoti ir laisvės informuoti aspektai // Socialinių mokslų studijos: mokslo darbai. – Vilnius: MRU, 2010, Nr.2(6), p. 7-21.
3. **Bačkis A. J.** Šeima, sąžinė ir gyvybė kaip žiniasklaidos etikos problemos / Etika. Orumas. Vertybės: Žiniasklaida ir asmens raida: straipsnių rinkinys. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 25-32.
4. **Beresnevičiūtė V., Leončikas T.** Diskriminacijos suvokimas Lietuvos visuomenėje // Filosofija. Sociologija: mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2009, Nr.4(20), p. 335-343.
5. **Berger P. L.** Sociologija: humanistinis požiūris. – Kaunas: Litterae Universitatis, 1995. – 195p.
6. **Berger P. L., Luckamnn T.** Socialinės tikrovės konstravimas. – Vilnius: Pradai, 1999.
7. **Bitinas B ir kt.** Projekto „Verslo įmonių ir kolegijų dėstytojų gebėjimų atlikti kokybinius tyrimus ugdymas“ tyrimų ataskaitų rinkinys, 2 tomas. – Klaipėda: VŠĮ Socialinių mokslų kolegija, 2008.
8. **Bitinas B. ir kt.** Kokybinių tyrimų metodologija: vadovėlis vadybos ir administravimo studentams (2 dalis). – Klaipėda: S. Jokužio leidykla – spaustuvė, 2008.
9. **Brazauskaitė A.** Vaikų dailės terapinis aspektas.- Vilnius: Gimtasis žodis, 2004.
10. **Brazienė R., Guščinskienė J.** Socialinės atskirties modeliai Lietuvoje // Filosofija. Sociologija. –Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2004, Nr. 4. p. 50-57.
11. **Brown S. J., Duguid P.** Socialinis informacijos gyvenimas.- Vilnius: Charibdė, 2004.
12. **Burbienė M.** Asmenų su negalia integracijos į darbo rinką efektyvumo problemos: magistro darbas: 07 S – Edukologija. – Kaunas: VDU, 2009. – 64 p.
13. **Dobryninas A.** Nusikaltimai ir spauda Lietuvos visuomenėje // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras, 1999, Nr. 11(3), p. 22-30.
14. **Drūteikienė G.** Organizacijos įvaizdžio kūrimo procesas ir jo vadyba: socialinių mokslų vadybos ir administravimo daktaro disertacija. - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2002.
15. **Edney D. R.** Mass Media and Mental Illness: A Literature Review. – Ontario: Canadian MentalHealth Association, 2004.

16. **Europos Bendrijų komisijos rekomendacija** dėl žiniasklaidos priemonių naudojimo raštingumo skaitmeninėje aplinkoje tam, kad audiovizualinis ir turinio sektorius taptų konkurencingesnis ir būtų sukurta atvira žinių visuomenė – Briuselis, 2009/625/EB. <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:227:0009:0012:LT:PDF> [žiūrėta 201008 18]
17. **Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija**. – Vilnius: Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.
18. **Frėjutė – Rakauskienė M.** Etninio nepakantumo ir ksenofobijos apraiškos Lietuvos spaudoje ES prevencinės politikos aspektu: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, sociologija (05S). – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009.
19. **Furst M.** Psichologija. – Vilnius: Lumen, 1998.
20. **Gaidys V.** Visuomenės nuomonės tyrimai: teorija ir praktika: mokomoji knyga. – Vilnius: Žara, 1999.
21. **Gataullina L.** Stereotypes in media. <http://serendip.brynmawr.edu/local/scisoc/sports03/papers/lgataullina.html> [žiūrėta 2009 12 17].
22. **Gerbner G.** Images of mental illness in the mass media. <http://www.waccglobal.org/en/19982-communication-and-disability/885-Images-of-mental-illness-in-the-mass-media--.html> [žiūrėta 2009 11 15].
23. **Gerulaitis D., Dėlkutė J.** Veiksnių, susijusių su neįgalių vaikų auginančios šeimos psichosocialiniu atsparumu, identifikavimas // Jaunųjų mokslininkų darbai. – Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2008, Nr. 2(18), p. 91-97.
24. **Gerulaitis D., Gūžauskaitė E.** Sutrikusio intelekto vaikų savarankiškumo ugdymosi sėkmės kriterijai // Jaunųjų mokslininkų darbai. – Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2008, Nr.29(18), p. 98-101.
25. **Griškutė A., Pečeliūnaitė V.** Žurnalistikos funkcijų vykdymas žiniasklaidoje. Lietuvos žiniasklaida jaunųjų tyrėjų akimis: metodinė priemonė. – Vilnius: VPU, 2007.
26. **Gubbels A.** Disability Pensions: is there a benefit trap? / EU-US seminar on employment of persons with disabilities: report. – Brussels, 2009.
27. **Gudaitis R.** Pagarba žmogaus teisėms – svarbi demokratinės žiniasklaidos sąlyga // Etika. Orumas. Vertybės: Žiniasklaida ir asmens raida: straipsnių rinkinys. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 17-22.

28. **Guogis A.** Globalizacijos poveikis socialinei apsaugai ir socialinei atskirčiai // Politologija: mokslo darbai, - Vilnius: VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, 2004, Nr. 4(36), p. 86.
29. **Ivoškienė N.** Dirbančių su neįgaliaisiais personalo problemos ir jų etinis aspektas. / Socialiniai neįgalumo aspektai: žmogui reikia žmogaus: straipsnių rinkinys. – Kaunas: VDU Socialinio darbo institutas, 2003.
30. **Jacikevičius A.** Žmonių grupių socialinė psichologija: žodynas. – Vilnius, 1995.
31. **Jastramskis D.** Žiniasklaidos organizacijos nuosavybes struktūros ir žiniasklaidos priemonės naujienų šališkumo ryšys // Informacijos mokslai: mokslo darbai. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009, Nr.51, p. 124-143.
32. **Jungtinių Tautų organizacija.** Neįgaliųjų teisių konvencija, 2008.
33. **Jurčiukonytė N.** Patarimai su psichikos sveikatos temomis susiduriantiems žurnalistams. – Vilnius: VšĮ Globali iniciatyva psichiatrijoje, 2006.
34. **Kasatkina N.** Etniniai procesai šiuolaikinėje visuomenėje: mokomoji priemonė. – Kaunas: VDU leidykla, 1999.
35. **Kasatkina N., Leončikas T.** Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga. – Vilnius: Eugrimas, 2003.
36. **Kazlauskienė A.** Įvadas į socialinės informacijos studijas. – Šiauliai: VšĮ Šiaulių leidykla, 2007.
37. **Kublickienė L., Sviklas E. K.** Socialinė atskirti ir integracija / Vystymosi bendrija „Vilniaus apskrities socialiai pažeidžiamų moterų integracija“. – Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2007.
38. **Kudlick C. J.** Disability history: looking forward to a better past? // <http://www.medhumanities.org/2009/11/call-for-papers-disability-history-uk.html> [žiūrėta 2009 11 10]
39. **Kuzmickaitė L., Tamošiūnaitė R.** Stereotipai kaip socialinė realybė // Etniškumo studijos: teoriniai samprotavimai ir empiriniai tyrimai: straipsnių rinkinys. – Vilnius: leidykla Eugrimas, 2000, p. 22-30.
40. **Legauskas V.** Socialinė psichologija: mokomoji knyga. –Vilnius:Vaga, 2008.
41. **Leonavičius J.** Sociologijos žodynas. – Vilnius: Academia, 1993.
42. **Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga.** Aklumas įvairiuose kulturuose: Tarptautinės konferencijos medžiaga . –Vilnius: UAB Brailio spauda, 2004.

43. **Lietuvos neįgaliųjų forumas.** Neįgalių žmonių diskriminacijos problema: teisiniai aspektai. – Vilnius: UAB Brailio spauda, 2003.
44. **Lietuvos Respublikos Konstitucija.** – Vilnius: Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
45. **Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas** Nr. X-752 (nauja įstatymo redakcija nuo 2006 m. rugsėjo 1d.). – Vilnius: Valstybės žinios, 2006, Nr. 82-3254.
46. **Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 317** „Dėl nacionalinės antidiskriminacinės 2009-2011 metų programos patvirtinimo“ – Vilnius: Valstybės žinios, 2009, Nr. 49-1964.
47. **Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas.** – Vilnius: Lietuvos žurnalistų sąjunga, 2005. <http://www3.lrs.lt/docs2/FDQOUEDY.PDF> [žiūrėta 2010 01 14].
48. **Linkevičiūtė – Rimavičienė J.** Spaudos vaidmuo kūriant pilietinę visuomenę // Informacijos mokslai: moksliniai darbai. – Vilnius: VU leidykla, 2009, Nr. 51, p. 70-82.
49. **Maniukaitė G.** Požiūrio į negalės žmones aspektai: santuokos ir šeimos perspektyvų vertinimai // Ekonominės ir socialinės politikos studijos. Visuomenės darni plėtra: problemos ir perspektyvos: mokslinių straipsnių rinkinys. – Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008.
50. **Maniukaitė G.** Visuomenės silpnieji ir atstumtieji: vertybių konflikto ypatumai Lietuvoje // Filosofija. Sociologija: mokslo darbai. – Vilnius, Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2007, Nr. 2, p. 45-54.
51. **Martišius M.** Lietuva ir Estija – skirtingi įvaidžiai: drąsi šalis ir Šiaurė su polėkiu // Informacijos mokslai: mokslo darbai. – Vilnius, VU leidykla, 2009, Nr. 49, p. 118-139.
52. **Mataitytė-Diržienė J. ir kt.** Neįgaliųjų įvaidžiai Lietuvoje – požiūris iš Skandinavijos: taikomas mokslinis tyrimas. <http://www.gip-vilnius.lt/ataskaita%20lietuviska.pdf> [žiūrėta 2009 11 15]
53. **Matkevičienė R.** Politinio žiniasklaidos diskurso apibrėžtys: žiniasklaidos, kaip politinės komunikacijos demens, tyrimas // Informacijos mokslai: mokslo darbai. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008, Nr.44, p. 107-117.
54. **McCombs M. E., Shaw D. L.** The genda – setting function of the press // Public opinion quarterly. – 1972, 36: 176-187.
55. **Mcluhan M.** Kaip suprasti medijas: žmogaus tęsiniai. – Vilnius: Baltas lankas, 2003.
56. **McQuail D.** McQuil's mass communication theory 5th ed. – London: Sage publications, 2005.

57. **Ministrų komiteto rekomendacija** (2006) valstybėms narėms dėl Europos Tarybos veiksmų plano skatinti žmonių, turinčių negalią, teises ir visapusišką dalyvavimą visuomenėje: žmonių turinčių negalią, gyvenimo kokybės gerinimas Europoje 2006-2015 m. http://www.ndt.lt/id-teises_aktai.html [žiūrėta 2010 02 08].
58. **Myers D. G.** *Psichologija*. – Kaunas: UAB Poligrafija ir informatika, 2000.
59. **Moritz M. J.** *How US news media represent sexual minorities // Journalism and popular culture*. – London: Sage publications, 1992.
60. **Nacionalinis socialinės integracijos institutas**. *Visi skirtingi – visi lygūs // Pagrindiniai nuostatų formavimo šaltiniai*, 2009. <http://www.zmogui.lt/vizija> [žiūrėta 2009 11 15]
61. **Neįgaliųjų profesinės veiklos galimybės**. http://www.nsis.lt/lt/naujienos/nsi_s_informacija6 [žiūrėta 2011 02 20]
62. **Neįgaliųjų profesinės veiklos galimybės**. http://www.nsis.lt/lt/naujienos/nsi_s_informacija6 [žiūrėta 2011 02 20]).
63. **Pikčiūnas A.** *Organizacijos identiteto, įvaizdžio ir ryšių valdymas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas (03 S)*. – Kaunas: VDU, 2002.
64. **Piličiauskas A.** *Neįgaliųjų ugdymas: vertybiniai meninės sąveikos prioritetai // Neįgaliųjų meninis ugdymas: psichologinės reabilitacijos ir socializacijos galimybės*. – Vilnius: Lamuc, 2002.
65. **Pivorienė J., Večerskytė J.** *Socialinio darbo įvaizdis interneto svetainėse // Socialinis darbas: mokslo darbai*. – 2005, Nr. 4(2), p. 132-141.
66. **Pruskus V.** *Neformalios komunikacijos ritualai. Gando sandara, socialinė organizacija ir sklaida*. – Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007.
67. **Pruskus V.** *Stereotipai ir jų devizualizacija tarpkultūrinėje komunikacijoje // Filosofija. Socialologija: mokslo darbai*. – Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2010, Nr.1(21), p. 29-36.
68. **Rapolienė G.** *Vyresnio amžiaus žmonių reprezentavimas Lietuvos žiniasklaidoje: kiekybinis ir kontekstinis aspektai // Jaunųjų mokslininkų darbai: ŠU, 2009, Nr. 4(25), p. 61-66*.
69. **Ruškus J.** *Negalės Fenomenas: monografija*. – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2002.
70. **Ruškus J. ir kt.** *Veiksniai, darantys poveikį asmenų, turinčių specialiųjų poreikių, studijoms aukštosiose mokyklose: tyrimo ataskaita / Užsakovas: Lietuvos Švietimo ir mokslo ministerija*. – Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2006.

71. **Ruškus J.** Negalė kaip socialinis-kultūrinis konstruktas: nuostatų problema //Socialiniai mokslai. – Kaunas: KTU, 1999, Nr. 3(20), p. 58-66.
72. **Ruškus J., Daugėla M.** Socialinio fizinės negalios vaizdinio Lietuvos žiniasklaidoje (laikraščiuose) struktūra ir kryptingumas // Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas. – Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija, 2004, Nr. 2(52), p. 49-60.
73. **Ruškus J., Mažeikis G.** Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas. Kritisė patirties ir galimybių Lietuvoje refleksija. – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007.
74. **Sakadolskis R.** Kaip kritiškai skaityti laikraštį ir kam to reikia? / Žiniasklaidos skaidrumas: straipsnių rinkinys. –Vilnius: Eugrimas, 2007, p. 43-54.
75. **Simmel G.** Sociologija ir kultūros filosofija: rinktinė. – Vilnius: Margi raštai, 2007. – 605 p.
76. **Spurga S.** Apie žiniasklaidos laisvę ir atsokomybę // Lietuvos žinios, 2010, kovo 17d., Nr. 76, p. 4.
77. **Statistikos departamentas.** Mokiniai ir studentai su negalia mokymosi įstaigose. <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3110111&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=6424&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=> [žiūrėta 2011 02 15].
78. **Stoškus S.** Bendrieji vadybos aspektai. – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2002.
79. **Šaparnis G.** Kokybinių ir kiekybinių metodų derinimas, diagnozuojant mokyklos vadybą nestandartizuotu atviro tipo klausimynu: daktaro disertacijos santrauka: socialiniai mokslai, edukologija (07S). - Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2000.
80. **Šėporaitė D.** Negalia ir lytis. Fiziškai neįgalių moterų moteriškumo sampratos // Sociologija. Mintis ir veiksmas. – Kalipėda, 2006, Nr. 2, p. 108-130.
81. **Tatulytė D.** Tarpasmeninių santykių svarba: metodinė medžiaga. www.lspzgb.lt/images/user/Presentation1.ppt [žiūrėta 2011 01 06].
82. **Tereškinas A.** Žiniasklaida ir socialinė lesbiečių, gėjų, biseksualių ir transseksualių atskirtis: homofobiškas ir ižeidus kalbėjimas Lietuvoje / Žingsnis socialinės apriėbties link: kodėl būtina atsižvelgti į lesbiečių, gėjų, biseksualių ir transseksualių poreikius. – Vilnius: UAB Gironda plus, 2008.
83. **The „For diversity. Against discrimination“** information campaign: informacinis leidinys. – Brussels: Media consulta, 2007.

84. **Transperancy International Lietuvos skyrius.** Žiniasklaidos atskaitingumas Latvijoje, Lietuvoje ir Švedijoje: žvalgomasis tyrimas, 2009/
http://www.transparency.lt/new/images//tils_ziniasklaidos_atskaitingumas_zvalgomasis_tyrimas_2009.pdf [žiūrėta 2010 08 18]
85. **Urbonas V.** Žurnalistikos pagrindai. –Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007.
86. **Uznieņė R.** Medijinis ugdymas: švietimas, lavinimas ir ugdymas apie žiniasklaidą: mokomoji knyga. –Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2009.
87. **Vaišnys A.** Profesionalioji žurnalistika: paskaitų santrauka. – Vilnius: Europos centras, 1992.
88. **Valenta A.** Noriu būti gyvenimo dalininkas. Etiudai apie neįgaliųjų reabilitaciją ir integraciją. – Vilnius: UAB Brailio spauda, 2003.
89. **Vaughn Switzer J.** Disabled rights: American disability policy and fight for equality. – Washington: Georgetown university press, 2003.
90. **Vilmorus apklausa.** Lietuvos gyventojų požiūris į institucijas, 2010 // <http://www.vilmorus.lt/kiestybiniai-tyrimai> [žiūrėta 2010 10 20]
91. **Viluckienė J.** Negalia kaip biografinis lūžis // Socialogija. Mintis ir veiksmas. – Klaipėda, 2010, Nr. 1(26), p. 116-130.
92. **Wahl O. F.** Media Madness. Public Images of Mental Illness. – New Jersey: Rutgers University Press, 1995.
93. **Zaleckienė I.** Asmuo, visuomenė ir valstybė. Socialinė atskirtis / Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą. – Vilnius: Homo Liber, 1998.
94. **Žalimienė L.** „Socialiai remtini“, „socialiai silpni“, „priklausantys socialinei rizikai“, „pagalbos gavėjai“... kokius socialinių paslaugų vartotojus konstruoja Lietuvos socialinių paslaugų politikai?/ Nacionalinė Lietuvos sociologų konferencija: Ar gali sociologija pakeisti Lietuvos visuomenę?. – Kaunas: VDU, 2010.
95. **Žurnalistų etikos inspektorius 2005-2006 metų analitinė apžvalga** „Visuomenės demokratinės kultūros plėtros gairės“ ir 2006 metų veiklos ataskaita. – Vilnius: Valstybės žinios, 2007.
96. **Горохов В.М** Слагаемые мастерства (Особенности журналистского творчества). – Москва: Мысль, 1992.

Šavareikaitė D. Negalės vaizdiniai ir stereotipai žiniasklaidoje/ Socialinio darbo magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. R. Raudeliūnaitė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, 2011. – 94 p.

SANTRAUKA

Šio magistro baigiamojo darbo tema yra aktuali, nes nepaisant priimtų politinių sprendimų ir teisinių dokumentų, deklaruojančių socialinę integraciją, dalyvavimą ir lygiavertiškumą kaip vienus iš prioritetų negalės srityje, visuomenėje vis dar egzistuoja psichosocialinės kliūtys, stereotipais ir vaizdiniais pagrįstas neįgalių asmenų suvokimas, vertinimas ir traktavimas dėl kurių jų įsitraukimas į visuomeninį gyvenimą yra vis dar problematiškas.

Išsiaiškinus, kad socialiniai negalės vaizdiniai ir stereotipai Lietuvoje, o ypač žiniasklaidoje nebuvo plačiai tyrinėti, todėl tyrimo tikslas buvo atskleisti kokie negalės vaizdiniai ir stereotipai pateikiami didžiausiuose Lietuvos dienraščiuose. Tyrimo tikslui įgyvendinti iškelti 3 uždaviniai: surinkti straipsnius apie negalę keturiuose didžiausiuose Lietuvos dienraščiuose; atlikti kiekybinę ir kokybinę surinktų straipsnių turinio analizę; atskleisti esmines negalės vaizdavimo dienraščiuose charakteristikas.

Tiriamąjame darbo dalyje, tyrimo įgyvendinimui pasirinktas kokybinis tyrimo tipas – spaudos leidinių analizė, kurios metu gauti duomenys buvo išanalizuoti taikant kiekybinę ir kokybinę turinio analizę. Negalės vaizdinių ir stereotipų spaudoje analizei buvo pasirinktas 2009 m. sausio mėn. – 2010 m. gegužės mėn. laikotarpis, kurio metu buvo peržiūrėti 4 didžiausi šalies dienraščiai (*Lietuvos rytas, Lietuvos žinios, Vakaro žinios ir Respublika*), kuriuose buvo rasti ir išanalizuoti 136 straipsniai apie negalę.

Tyrimas atskleidė, kad negalė dienraščiuose yra vaizduojama nevienareikšmiškai ir net prieštaringai, kadangi pristatant negalę ir neįgaliuosius susipina socialinis ir klinikinis negalės pateikimas. Negalės vaizdiniai ir stereotipai yra daugiamačiai ir dviprasmiai (nevienareikšmiai), pagrįsti klinikinio modelio nuostatomis ir neigiamos konotacijos neįgalių asmenų reprezentacijomis, tuo pačiu socialinio modelio neįgaliųjų gebėjimų, lygiavertiškumo, integracijos bei dalyvavimo idėjomis.

Šį magistro darbą sudaro įvadas, sąvokų žodynelis, 3 skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis ir priedai. Darbo apimtis – 94 psl. (be priedų), 15 lentelių ir 8 paveikslai.

Raktiniai žodžiai: negalė, neįgalieji, socialinis vaizdinys, stereotipas, žiniasklaida.

Šavareikaitė D. Disability images and stereotypes in media/ Master's Work in Social Work. Supervisor doc. dr. R. Raudeliūnaitė. – Vilnius: Faculty of Social policy, Mykolas Romeris University, 2011. – 94 p.

SUMMARY

The subject-matter of the social work master's thesis is relevant to the present day, because despite enacted political determinations and legal documents, declaring social integration, participation and parity as one of the main priorities in disability policy, there still are some psychosocial barriers, stereotypes and images based disabled understanding, evaluation and treatment in society, regarding to what social involvement of disabled people is still problematic.

After the data examination showed that social images and stereotypes in Lithuanian media were researched only briefly, that raised the aim of the master's thesis to reveal what kind of images and stereotypes are presented in biggest Lithuanian newspapers. There were three major tasks to reach the goal: gather articles about disability in four biggest Lithuanian newspapers; perform quantitative and qualitative content analysis of gathered articles; reveal the main characteristics of disability representation in media.

The research part of the thesis was based on qualitative research type – media analysis, gathered data analysis was performed using quantitative and qualitative content analysis. Research of disability images and stereotypes was accomplished in 2009 January – 2010 May period, during this time four biggest Lithuanian newspapers (*Lietuvos rytas*, *Lietuvos žinios*, *Vakaro žinios*, *Respublika*) were reviewed and provided 136 articles about disability for further analysis.

Research results revealed that disability in newspapers is pictured ambiguously and even controversially, because representing disability social and clinical models interlace. Disability images and stereotypes are multidimensional and ambiguous, based on clinical model's attitudes and negative representations of disabled people, herewith social model's ideas about disabled people abilities, parity, social integration and involvement.

The final master's project's structure: introduction, key words dictionary, 3 chapters, conclusions, recommendations, literature list, summary in Lithuanian and English.

Key words: disability, disabled, social image, stereotype, media.

PRIEDAI

SOCIALINIO – INTERAKCINIO MODELIO KATEGORIJŲ IR SUBKATEGORIJŲ

LENTELĖ

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Gebėjimas įveikti sunkumus	Savarankiškumo siekis	„Aš viską noriu daryti pati. Kartą klaseje su suolu drauge buvome paskirtos budėti ir turėjome mokiniams išdalyti knygas. Aš nutariau jas išdalyti viena. Kiti mokiniai užsipuolė draugę, kad ji man nepadedą. Tada visiems paaiškinau, kad pati susitvarkysiu, o jei draugė būtų puolusi padėti, sulauktų mano pylos“(LR), „Net ir būdama kurčia vienuolikmetė yra labai savarankiška. Ji visą laiką užsiėmusi – po pamokų lanko baseiną, žaidžia stalo ir lauko tenisą.“(LR).
	Stiprūs ir ryžtingi	„Jie turi problemų, jiems reikalinga pagalba kai kuriose situacijose. Bet jie turi ir labai daug stiprybės bei ryžto nugalėti sunkumus. Jie išdidūs gerąją prasme – stengiasi kuo mažiau prašyti pagalbos“(LR); „Žinau, kad privalau būti stipri. Taip pat suprantu, kad medikai nori man gero. Kai prieš vieną operaciją slaugė pasiūlė vaistų, kad nebijočiau, atsisakiau ir paprašiau, kad tą tabletę duotų mano mamai. Ji jaudinosi labiau už mane.“(LR); „Šie trys narsūs jaunuoliai su dviejų palydovų pagalba įstengė pasiekti Pietų ašigali ir įrodyti sau bei aplinkiniams, kad neįgalumas neatima žmogui teisės svajoti.“(VŽ); „Dažnai važinėju riedučių parke. Būna nukrentu. Bet sėduosi ir vėl važiuoju. Štai ir dabar, pats savo jėgomis užlipau į trečią aukštą. Pas merginą...“(VŽ).
	Kovojantys už savo teises	„Neįgaliųjų sportinių šokių pasaulio tarės vicečempionas Vytautas Mateika, išsireikalavęs kompensacijos už skrydžio metu prapuolusį invalido vežimėlį, pelnė sumaniausio vartotojo vardą.“(LR), „Jau kelintą dieną neįgalieji veda debatus su Pagėgių rinktinės ir Rociškių užkardos vadovybe dėl jiems įstatymu numatytos teisės važiuoti per valstybės sieną be eilės ignoravimo“(Resp), „Nieko kito nelieka, kaip tik suburti dar krutancijų invalidų grupę ir bandyti pasiekti Briuselį. Suorganizuoti protestą, kad visą Europą sužinotų, kas dedasi Lietuvoje.“(VŽ), „Pasipiktinę Kauno miesto tarybos sprendimais grupė neįgaliųjų prie krepšinio stovo surengė piketą.“(LR).
	Besidžiaugiantys kiekviena smulkmena	„Tad neįgalusis vertina kiekvieną likimą palengvinančią smulkmeną.“(LŽ), „Žmonės su negalia džiaugiasi kiekviena smulkmena, kuri palengvina jų buitį, ir net nedrįsta pagalvoti, kad kas nors gali apgauti, naudotis jų gerovei skirtais pinigais“(VŽ), „Kad tie žmonės nusišypsotų, reikia padaryti labai nedaug – tiesiog skirti jiems daugiau dėmesio.“(Resp)
	Siekiantys kurti ir palaikyti socialinius ryšius	„Negalia nesutrukdė sukurti šeimos, susilaukti dviejų dukterų.“(LR), „Sunki negalia mergaitei - ne kliūtis susirasti daug draugų.“(LR), „Tarp reabilitacijos srityje dirbančių žmonių surado antrąją puselę – reabilitologą Dalių.“(LŽ), „Turiu daug draugų mokykloje ir gyvenančių kaimynystėje. Man patinka, kad draugai su manimi elgiasi kaip su sveikąją ir nerodo gailės.“(LR), „Namuose esi įkalinta tarp keturių sienų, lieka bendrauti tik internetu.“(Resp), „Jei ne internetas, Mantas jaustųsi tarsi įkalintas savo namuose.“(LŽ)
	Siekiantys mokytis ir studijuoti	„Jau daug metų sunki liga prikaustė jaunuolį prie vežimėlio. Tačiau pernai jis sėkmingai baigė vidurinę mokyklą ir toliau ketina siekti aukštojo mokslo.“(LŽ), „Kai pasveiko, nutraukė ankstesnes studijas, Vilniaus pedagoginiame universitete baigė socialinę pedagogiką, ten šiuo metu dėsto. Kartu su bendraminčiais įkūrė Dienos užimtumo ir prevencijos centrą, tapo jo vadove, įsteigė Vaikų ir jaunimo socialinės reabilitacijos ir integracijos

		<i>centrą.“(LŽ).</i>
	Neįgaliųjų užimtumo galimybės ir nauda	<i>„Vėžiu susirgusias moteris gelbsti neregio rankos.“(LR), „Pasak pareigūnų, neįgaliųjų darbas per 11 šių metų mėnesių padėjo išaiškinti apie tūkstantį pažeidimų.“(Resp), „Pareigūnai nesibaimina, kad į šį darbą priimti neįgalieji neįstengs susidoroti su pavestomis užduotimis, o kartu esą bus ir nemažai sutaupyta. Žinome iš patirties, kad neįgalieji labai kruopščiai ir atsakingai atlieka pareigas.“(VŽ).</i>
Neįgaliųjų veiklumas	Sportinis aktyvumas ir pasiekimai	<i>„V. Total tris kartus tapo Lietuvos lengvosios atletikos neįgaliųjų vežimėlių lenktynių čempionu.“(VŽ), „Už puikų pasirodymą kurtiesiems sportininkams atiteko 1 mln. 240 tūkst. litų čekis. Iš savo Taivane vykusiose žaidynėse lietuviai iškovojo 13 medalių (2 auksa, 4 sidabro, 7 bronzos), o ant pakyls kopė ir dvi krepšinio komandos.“(Resp), „Renginio svečiams savo meistriškumą demonstravo Lietuvos neįgaliųjų teniso klubo nariai, krepšinių su vežimėliais žaidė Kauno rekreacijos ir Vilniaus „Draugystės“ klubų sportininkai, plojimais įvertinti neįgaliųjų sportiniai šokiai. Šiuo metu mūsų šalyje yra 32 neįgaliųjų sporto klubai, kuriuose susibūrę apie 3000 sporto mėgėjų. Lietuvos aklųjų sporto federacija jungia 8, Neįgaliųjų – 18, Kurčiųjų sporto komitetas – 6 sporto klubus. Lietuvoje neįgalieji sporto klubuose praktikuoja per 20 sporto šakų.“(LŽ).</i>
	Neįgaliųjų meninė veikla	<i>„Akordeonu virtuiziškai grojęs kaunietis neregys sulaukė audringų ovacijų.“(Resp), „Pirmas Lietuvoje nepriklausomas neįgaliųjų teatras „Naujasis teatras“ visuomenei jau pristatė du spektaklius – dramą „Stiklinis Žvėrynas“ ir meditacinį spektaklį „Pasiuntinys“(Resp), „Zarasuose kilusi idėja kurti drabužius žmonėms, turintiems negalių, jau žinoma visoje Europoje.“(LŽ), „Neįgalieji interpretavo Šekspyrą. Vakar nuo pat ryto į Vilniaus „Menų spaustuvę“ rinkosi žmonių, turinčių negalių, kolektyvai iš visos Lietuvos. Satyros festivalyje- konkurse „Būti ar nebūti“ varžėsi dešimt pajėgiausių neįgaliųjų teatrų.“(Resp).</i>
	Savipagalbos organizavimas ir teikimas	<i>„Sūnaus negalia moters nepalaužė. Atvirkščiai – netgi užgrūdino.(...) Dabar jaučiuosi tvirta, galiu padėti ir kitoms motinoms, auginančioms negalų vaiką“(LR), „Avarijoje kojos netekusi krepšininke K. L. Atsitiesė ir atrado vežimėlių krepšinį. Dabar ji nori įkvėpti ir kitas savo kojomis rungtyniauti negalincias merginas. „Lietuvoje esu vienintelė mergina, kuri žaidžia vežimėlių krepšinį. Mano misija įtraukti į šį sportą daugiau žmonių“(LR), „Kai man buvo trylika, laikraštyje perskaičiau straipsnį apie negalų vyrą, kuris ne tik daug pasiekė gyvenime, bet ir padėjo kitiems. Supratau kodėl Dievas mane tokį sukūrė – kad padėčiau kitiems. Šis suvokimas mane tai įkvėpė, kad nusprendžiau savo gyvenimą paskirti panašaus likimo žmonėms drąsinti“(LR).</i>
	Neįgaliųjų organizuojami renginiai	<i>„Garbės ženkle – pagerbta pirmoji Lietuvos parolimpinė čempionė A. G. Ir Lietuvos kurčiųjų komiteto prezidentas A. J.“(LŽ), „Jubiliejų pagyveno šokiai bei žaidimai. Lygiai prieš 20 metų 1990 sausio 26 dieną – įsteigtas šalies aklųjų, kurčiųjų ir invalidų sporto federacijos. Tą pačią dieną jų atstovai įkūrė Lietuvos parolimpinį komitetą. Vakar sostinėje iškilmingai paminėtas LPOK 20-metis.“(LŽ), „Paminėta Tarptautinė neįgalių žmonių diena. Saulėtą lapkričio 27-ąją Lietuvos nacionalinė filharmonija buvo tiesiog apgulta neįgaliųjų autobusėlių, čia suvažiavusių iš visos Lietuvos.“(Resp), „Pagerbė kurčiuosius. Iš kurčiųjų vasaros olimpinių žaidynių 35 medalius parvežusi Lietuvos sportininkų delegacija vakar buvo pagerbta šalies Vyriausybėje bei Kūno kultūros ir sporto departamentą.“(Resp).</i>
		<i>„Buvusi P. McCarthney žmona yra įkūrusi savo labdaros fondą, kuris padeda vaikams, netekusiems galūnių užlipus ant minų.“(LŽ), „Kauno miesto taryba vakar rengėsi atimti iš neįgalių vaikų patalpas. Tačiau šis klausimas iš darbotvarkės buvo skubiai išbrauktas, kai bendrija „Viltis“ prie savivaldybės surengė piketą.“(VŽ), „artėjančiai vasarai Lietuvos neįgaliųjų draugija</i>

	Neįgaliųjų socialinės iniciatyvos	<i>rengia porą švenčių. Šio mėnesio pabaigoje Kauno rajone įvyks renginys mažiesiems – „Vienos žemės vaikai“, skirtas Tarptautiniai vaikų gynimo diena paminėti, o rugpjūtį Druskininkus sudrebins šokio maratonas „Negalia – ne kliūtis!“ (Resp), „Lietuvos žmonių su negalia sąjungos Zarasų skyrius nuo 2004 metų išitraukė į tarptautinį projektą „Mode H“. Pasak Lietuvos žmonių su negalia sąjungos Zarasų skyriaus pirmininkės O. L., Zarasų rajone tai – vienintelis tarptautinis socialinis projektas, kuriame gali dalyvauti ir atskleisti savo sugebėjimus neįgalieji.“ (LŽ), „Panevėžyje veikiančias labdaros ir paramos fondas „Algojimas“ prieš Kalėdas surengė labdaros akciją „Ištiesk gerumui ranką“. Kvietė išsakyti neįgalių vaikų svajones ir ragino jas paversti tikrove. Akciją vainikavo telemaratonas Lietuvos televizijoje.“ (LR).</i>
Šeimos bei aplinkinių svarba	Šeiminių santykių, artimųjų pagalbos ir globos svarba	<i>„Atsikelti įkvėpė vyresnioji sesuo Ingrida. Ji visą laiką buvo kartu ligoninėje Lenkijoje, atvežė knygų, kurios pamokė giliau pažvelgti į savę“ (LR), „Dažniausiai V. G. Lydi žmona Danutė. Kaimynai juos dažnai vadina idealia šeima – sutuoktiniai dažnai vaikšto susikibę už parankės. „Mes taip elgiamės iš reikalo. Dabar aš vyrui – tarsi baltoji lazdelė“ (LR).</i>
	Draugų vaidmuo	<i>„Aleksandrui daug padėjo draugai. Jie mokė vaikščioti, orientuotis aplinkoje, išpėdami, kur prasideda laiptai, baigiasi šaligatvis. „Bičiuliai nuveždavo mane ir į diskotekas, kavines. Girdėdavau muziką, tačiau žmonių žiūrėti negalėdavau. Jeigu ne draugai, tikrai būčiau išprotėjęs.“ (LR), „Girdintys ir kalbantys bendraamžiai jos neatstumia. Atvirkščiai, jie išmoko gestų kalbos.“ (LR), „Darželyje, kurį berniukas lanko, jis nė karto nepasijuto prastesnis už kitus vaikus. Draugai net varžosi dėl teisės padėti Mykolui apsirengti – jis lyg magnetas traukia kitus.“ (LR).</i>
	Kitų žmonių palaikymo reikšmingumas	<i>„Labai padėjo ir tai, kad LRT vadovavė nenuršė manęs kaip netinkamo – pakvietė grįžti dirbti. Tai buvo vienas veiksmingiausių vaistų – reikalingumo pojūtis.“ (Resp), „Gulint ligoninėje manęs lankyti ėjo kone visa Lietuva – draugai, giminės, bendradarbiai, visų leidinių fotografai, operatoriai... atrodytų, kurių galų lankyti žmogų, kuris neturi sąmonės, tačiau išties jutau jų palaikymo energiją ir po šiai dienai manau, kad vien dėl jų ir nenumiriau“ (LR).</i>
Negalės priėmimas	Negalė kaip antras šansas/prisikėlimas	<i>„Po nelaimės – antra proga gyventi“ (LŽ) „Žinau ką reiškia prisikelti“ (Resp), „Važiavome į Lenkiją visi žuvo, viena likau gyva. Gyvenimas prasidėjo iš naujo“ (LR).</i>
	Neįgalumas kaip pokyčių priežastis	<i>„Glaukoma vilnietį privertė daug ką apmąstyti ir pakeisti gyvenime“ (LR), „Žinia, kad serga neišgydoma akių liga, T. P. Išmoko daug ką vertinti kitaip. Bohemiški įpročiai liko tik prisiminimas, jis metė rūkyti, atsisakė svaigalų“ (LR), „Buvau kitoks – išūlesnis, piktesnis, nepagarbesnis kitiems... Dabar labiau myliu pasaulį, labiau myliu žmones, neatidėliuju juos mylėti, rodyti jiems draugiškumą, spinduliuoti šilumą, esu nuoširdesnis, jautresnis, lengviau susigraudinu.“ (Resp), „Patirta nelaimė, bendravimas su neįgaliaisiais, galimybė svaigti būnant tarp jų, noras ir nuolatinis domėjimasis, kaip jiems padėti, kaip reikiant pakoregavo ne tik S. Z. Pasaulėžiūrą, bet ir asmeninį gyvenimą. Moteris visa pasinėrė į socialinę veiklą.“ (LŽ).</i>
	Neįgaliojo asmens negalės internalizavimas	<i>„Nickas negalią prisijaukino taip, kad apie ją juokauja“ (LR), „Nėra taip baisu, jei su nelaimė susigyveni, priimi ją, įsileidi į vidų“ (LR), „K. L. net netrokšta kada nors vėl vaikščioti. „Tam nėra poreikio. Kuo skiriasi mano gyvenimas nuo žmogaus, kuris vaikšto? Niekuo. galiu daryti viską tą patį, ką ir visi kiti. Mano gyvenimas pasikeitė ir aš negalvoju, kas buvo praeityje“ (LR), „Ji susitaikė su sūnaus negalia ir dėl to nesijaučia nelaiminga“ (LR).</i>
		<i>„Akistata su proto negalią turinčiais, tačiau gyvenime nepasiklydusiais jaunuoliais šildo širdį. (...) Jie čia tam, kad padėtų mums būti geresniems.“ (LR), „Kartais pagalvoju, kad gamtos taip sutvarkyta todėl, kad kita pasaulio dalis ugdytų kilnumo, paramos</i>

	Neįgalieji kaip vilties, šilumos ir gerumo mokytojai	<i>silpniesiems, gailestingumo jausmus. Kai mūsų valdžia atgręžia nugarą neįgaliesiems, manydama, kad tai sutaupys vieną kitą litą, prarandama daug didesnė visuomenės vertybė – žmogiškumas ir solidarumas su tais, kuriems sunkiausia.“(VŽ), „Vaikinas be rankų ir kojų dalija viltį. Šiandien jis - tarptautinio masto valios triumfo simbolis.“(LR), „J. Ruškaus įsitikinimu, negalių turintys studentai netgi atlieka savo misiją universitete ugdydami kitų studentų ir dėstytojų socialinį jautrumą“(Resp).</i>
Negalė kaip įprasta gyvenimo dalis	Neįgalieji kaip keičiantys požiūrį į negalę	<i>„Neįgaliesiems gražus žodis svarbus ne todėl, kad jų nepamiršo pasveikinti, bet todėl, kad kiti neįgalieji mato, jog turint negalę nebūtina užsidaryti namie. Galima keliauti po pasaulį ir pažinti gražiąja gyvenimo pusę per sportą“(Resp)</i>
	Neįgalieji kaip lygiaverčiai/ tokie pat kaip ir visi	<i>„Mes visi lygūs, visi esame to paties kraujo, turime tokius pačius jausmus. Mums nereikia jokio išskirtinio dėmesio. Man atrodo, kad mes įrodėme, jog galime būti ne prastesni, o gal ir šaunesni už kitus“(Resp), „Man patinka, kad draugai su manimi elgiasi kaip su sveikąja ir nerodo gailesčio.“(LR), „Mokausi Vilniaus „Vermės“ vidurinėje mokykloje. Kartu su sveikaisiais čia mokosi ir kalbos, regos, judėjimo, intelekto ar kitų raidos sutrikimų turintys moksleiviai. Aš visiškai nejaučiu skirtumo tarp mūsų. Tarp neįgalių mano klasės draugų yra labai šaunių ir gabių žmonių.“(Resp), „Nesvarbu, kokie vaikai – sveiki, turintys vienokią ar kitokią negalią – visi jie yra lygūs, nes gyvena vienoje žemėje.“(Resp), „Jie Vicką gerbė ir gerbia už jo savarankiškumą, užsispyrimą ir bendrauja kaip lygūs su lygiu.“(Resp), „Jiems švelnumo reikia taip pat, kaip ir visiems kitiems.“(LR).</i>
	Neįgalieji tapę įžymiais	<i>„Aklo juodaodžio atlikėjo šlovė negėsta ir po jo mirties.“(LR), „Buvęs „Formulės-1“ lenktynininkas A. Z. Per kraupią avariją netekęs abiejų kojų, ketina varžytis 2012 metais Londone vykstančiose parolimpinėse žaidynėse.“(LŽ)</i>
	Negalė – ne kliūtis	<i>„Negalia nebėra kliūtis tapti Kauno Vytauto Didžiojo universiteto bendruomenės nariu“(Resp), „Šis energingas duetas Lietuvai pademonstravo ne tik breiką, bet ir įrodė, kad negalia – ne kliūtis siekti užsibrėžtų tikslų.“(VŽ), „Svarbu ne pats mano neįgalumas. Ir ne Atlanto vandenyno perplaukimas. Svarbu parodyti, kad neįgalumas nėra kliūtis pasiekti gyvenime ką nors teigiama.“(LR)</i>
	Neįgalieji kaip galintys	<i>„Aklumas nesutrukdė pavergti klausytojų.“(LR), „Nesvarbu, kokia liga, svarbu, ką žmogus gali daryti.“(LŽ), „Ligų turi visi 40 metų sulaukę žmonės, tačiau ne kiekvienas laikomas neįgaliu, nes svarbu ne pati liga, bet jos įtaka socialiniam gyvenimui, gebėjimui dirbti.“(VŽ), „Pasak „Eurotelos“ savininko, tyrimai parodė, kad neįgaliųjų darbas yra net 25 procentais efektyvesnis nei policininkų.“(Resp).</i>
Neįgaliųjų integracijos sunkumai	Neįgalieji kaip nepalankios aplinkos aukos	<i>„Neįgaliųjų dalia itin sunki, kai būstas nepritaikytas jų poreikiams. Vien tik išėjimas iš namų sėdint ratukuose yra baisus vargas“(LŽ), „Iki šiol daugelyje teritorinių skyrių laukiamieji klientams įrengti netinkamai, patalpos nepritaikytos savarankiškam neįgaliųjų judėjimui. Kai tokia situacija apie gerus rezultatus kalbėti sunku. Tik išsprendus infrastruktūros problemas bus sudarytos prielaidos užtikrinti neįgalumo ir darbingumo, profesinės reabilitacijos poreikio nustatymo paslaugų prieinamumą ir gerą kokybę“(VŽ), „Aktorai, dėl negalios sėdintys vežimėliuose, labai vargsta, nes autobusai, nors ir pritaikyti neįgaliesiems, būna, privažiuoja per toli nuo bortelio.“(Resp), „Kurčiųjų draugija gavo vidaus reikalų viceministro Algimanto Vakarino raštą, kuriame apgailestaujama, jog Lietuva neturi patirties pritaikant pagalbos telefoną kurčiųjų poreikiams.“(LR).</i>
		<i>„Tėvas žagino neįgalią dukterį“(LR), „21 metų M. I. aukomis rinkdavosi visiškai neįgalūs senokus.“(LŽ), „Porelė nukankino neįgalų vyrą“(LR), „Neįgaliųjų pensione – tarsi budelio irštvoje. Psichikos negalių turintys ligoniai surišami tramdomaisiais marškiniiais, iš jų vagiamas maistas, nepaklusnieji baudžiami fizine</i>

	Neįgalieji kaip įvairių nusikalstamų veikų aukos	<i>bausme“(LR), „Kūrėjui apmaudu tik dėl to, kad jo negalia kartais pasinaudoja blogų kėslų žmonės. Sykį turguje pirkdamas kopūsto galvą padavė 100 litų, o grąžos gavo tik 80. Tik grįžęs namo poetas suprato buvęs apgautas.“(LR), „Internautų patyčių aukos – pora neįgalių tauragiškių“(LR), „Iš tiesų iš bekojo ir berankio pirmoko vaikai tyčiojosi žiauriai ir tiesmukai“(LR), „Šeimos nare, o po to giminaitė apsimetusi Plungės gyventoja iš beveik aklos moters išviliojo tūkstantį litų“(LR), „Akmenės prokuratūra nusprendė, kad už neįgaliųjų neteisėtą surišimą, taikytas fizinės bausmės pakanka administracinės nuobaudos, o ikiteisminio tyrimo pradėti nėra pagrindo“(LR).</i>
	Aplinkinių informacijos stoka ir abejingumas	<i>„Aplinkiniai žmonės dažnai nežino, kaip padėti neįgaliajam, nusuka akis“(LR), Vieni nežinojo, kaip guosti tėvus, kitiems buvo skaudu žiūrėti į neįgalų kūdikį.“(LR), „Lietuvoje motinoms neįgaliam pasirodyti viešosiose vietose dėl aplinkinių reakcijos. Juk ankstesnėje santvarkoje neįgaliųjų tarsi nebuvo, tad kitaip atrodantis vaikas vis dar sukelia smalsumą“(Resp).</i>
	Neįgaliųjų užimtumą apsunskinantys veiksniai	<i>„Taip pat daugelis jų nenori dirbti, mat jiems darbdaviai dažniausiai siūlo minimalų darbo užmokestį, be to, sumažėja socialinės garantijos“(LŽ), „Panašus procentas apklaustųjų yra įsitikinę, kad dėl savo negalios neteko darbo“(LŽ), „(...) dažniausiai darbdavys, vos išgirdęs liūdną potencialaus darbuotojo istoriją, prisimena, kad laisvų darbo vietų nėra“(Resp), „Lietuvos neįgaliųjų forumo asociacijos prezidentė pažymėjo, kad situacija dėl neįgaliųjų įdarbinimo nėra gera. 2008 metų duomenimis, šalyje dirbo tik 12 proc. visų neįgaliųjų, nors galimybių esama gerokai daugiau. „Manome, kad ne itin gerai veikia profesinės rehabilitacijos sistema“(LŽ).</i>
	Neįgalieji kaip valstybės institucijų pasyvumo vykdant integracines programas aukos	<i>„Motyvuodami sunkmečiu, Klaipėdos miesto savivaldybė atsisakė biudžeto lėšomis finansuoti uostamiestį per vaizdo kameras stebinčių ir taip prie miesto saugumo prisidedančių neįgaliųjų darbą.“(Resp), „Trūksta darbdavių bendradarbiavimo. (...) ne visi neįgalieji, išėję iš rehabilitacijos centro, gali būti lygiaverčiais konkurentais darbo rinkoje. Čia reikia ir darbdavių sąmoningumo, ir valstybinių institucijų aktyvumo, pagalbos.“(VŽ); „Tiek metų stengtasi integruoti negalią turinčius žmones į visuomenę, ir vėl kyla grėsmė sugrįžti prie institucinės globos. Kam tuomet investavome pinigų pritaikydami neįgaliesiems mokyklas, rengdami specialistus, jei tos mokyklos liks be vaikų?“(Resp); „Kol integracijos į visuomenę procesas vyksta tik popieriuose jų tėvai į ateitį žvelgia su baime ir linki vieni kitiems geležinės sveikatos, kad kuo ilgiau galėtų patys prižiūrėti savo kitokius vaikus ir šie nepatektų į valstybines priežiūros institucijas“(Resp)</i>
	Neįgalieji kaip valdžios ignoruojamieji	<i>„Pagalba neįgaliesiems mūsų valstybėje deklaruojama ne tik žodžiais, bet ir teisės aktais. Teoriškai. O praktiškai neįgalieji gali bet kokią pagalbą pamiršti“(Resp), „Likimo nuskriausti žmonės iš valstybės nesulaukia ne tik dėmesio, bet ir būtinos pagalbos“(VŽ), „Trylika medalių parsivežusius kurčiuosius oro uoste pasitiko tik KKSD vadovai. Tuo tarpu tradicinio sveikinimo iš prezidentės kurtieji nesulaukė, nors ankstesni šalies vadovai parolimpiečių nepamiršdavo“(Resp), „Noriu paviešinti, kad Šilutės neįgaliųjų draugija, kurios prezidentas esu, dėl valdžios nedėmesingumo seniai kenčia“(VŽ), „Susitarimas yra procesas, o su neįgaliaisiais, kurie sudaro apie dešimtį valstybės gyventojų, jokio dialogo nebuvo“(Resp), „Neįgalieji nerūpi“(Resp), „Mes prašėme padidinti transporto kompensacijas bent dvigubai, bet jas iš mūsų visai atima“(VŽ).</i>
	Neįgalieji kaip	<i>„Tėvams tenka nueit kryžiaus kelius, kad kitoks nei visi vaikas būtų priimtas į darželį netoli namų ar bendrojo lavinimo mokyklą.“(Resp), „D. P. Net dvejus metus minė Akmenės rajono savivaldybės slenkstį ir prašė pritaikyti jos butą neįgaliojo vaiko poreikiams užtikrinti. Tačiau jos svajonėm išsipildyti nebuvo lemta. Paaiškėjo, kad už paskolą nupirkta ir bankui įkeistame būste</i>

	biurokratinės sistemos aukos	valdininkai nieko daryti negali. Nors paskola buvo mokama laiku ir netrukus jos grąžinimo terminai turėjo baigtis. Tokias kliūtis numatė prieš dvejus metus išleistas Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įsakymas.“(Resp), „Valstybė verčia klastoti paralyžiuotųjų parašus. Idiotiškos taisyklės Lietuvoje kerta patiems silpniausiems. Neįgalaus vaiko tėvai, kai jų atžala sulaukia pilnametystės, turi nueiti kryžiaus kelius, kad jis ir toliau gautų valstybės paramą.“(LR), „Istatymų kūju – prieš aklą ir kurčią vaiką. Neįgalaus vienerių metų berniuko iš Lazdijų rajono istorija pažadino gerumą daugybės žmonių širdyse, bet kartu atskleidė beširdę ir absurdišką Lietuvos mokesčių politiką.(...) paaiškėjo, kad daugiau nei 15 tūkst. paaukotų litų iš šeimos pasirengusi išplėsti valstybė – kaip gyventojų pajamų mokesį.“(LR).
	Menkesnė Lietuvos neįgalųjų integraciją lyginant su užsienio šalimis	„Gali pasigirti, kad Ten tikrai buvo. O jei buvo, turėjo pastebėti, kad ten neįgalieji yra lygiavertė visuomenės dalis, o ne atstumtieji, kad ten niekas neužima jiems skirtų automobilių statymo vietų, kad ten neįgalieji į miestą gali išvažiuoti niekieno nelydimi, kad ten jiems suteikiamos visos sąlygos integruotis į visuomenę. Pas mus, deja, yra atvirkščiai.“(Resp), „Įvairiose Europos šalyse neįgalieji jau senokai prašo pagalbos ar net reikalauja teisės į seksą. (...) Danijos prostitutės aptarnaujančios neįgaliuosius laiko save socialinėmis darbuotojomis. (...) vokiškai kalbančiuose Šveicarijos kantonuose socialiniai sekso asistentai ir asistentės legaliai dirba jau 6 metus. (...) Ispanijos Valensijos mieste įsikūrusi speciali organizacija „Discasex“, padedanti neįgaliesiems dorotis su sekso problemomis.“(LR), „Airijoje lietuvę labiausiai džiugino tai, kad šioje šalyje žmonės kur kas pakantesni neįgaliesiems vaikams.“(LR); „Iš nevilties – į šarlatanų glėbį. Šeimas, auginančias nepagydomomis ligomis sergančius vaikus, valstybė spraudžia į kampą: medicina jiems padėti negali, socialinės paslaugos neteikiamos, integracija į visuomenę – tik popieriuose. Iš nevilties tėvai griebiasi alternatyvių gydymo metodų ir skaudžiai nusvyta“ (Resp).

2PRIEDAS

KLINIKINIO – KOREKCIŲ MODELIO KATEGORIŲ IR SUBKATEGORIŲ LENTELĖ

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Finansiniai sunkumai	Neįgalieji kaip skurstantys	„Aklumas ne tik pati sunkiausia, bet ir brangiausia invalidumo rūšis“, - taip kalbantį Osvaldą Petrauską, Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos vadą, girdėjo jo skurstantys nelaimės broliai“(LŽ), „Vyriškis verčiasi sunkiai – gyvena iš 300 litų invalidumo pensijos“(LŽ), „Daugelis jų turi taupyti kiekvieną centą“(VŽ), „Pinigų trūks net būtiniams reikmėms“(Resp.), „Dalis neįgalųjų ir jų globėjų ne tik neįperka vaistų, bet ir badauja“(LR).
	Neįgalumas kaip pragyvenimo šaltinis	„Pastaraisiais mėnesiais pasigirsta nuogastavimu, kad sunkmečiu gali padaugėti tariamų invalidų, norinčiu naudotis neįgaliesiems teikiamomis privilegijomis“(Resp.), „Pastaruoju metu, sumažėjus klientų užsakymų, stalius sako pradėjęs svarstyti galimybę gauti netekto darbingumo pensiją.“Gyvenimas privertė pasirūpinti sveikata ir pajamomis.“(LŽ).
	Neįgalieji kaip valstybės	„G. Ušurenkinas tvirtino esąs ligotas nuo gimimo, gyvenęs tik iš invalidumo pašalpų“(LR), „Pensija, mokama neįgaliesiems, dabar jam bus vienintelis pragyvenimo šaltinis“(LŽ), „Alternatyva dirbti nėra tokia patraukli, kaip būti pašalpos, kuri užtikrina egzistavimą“

	išlaikytiniai	<i>nedirbant, gavėju“ (LŽ), „Dabartinė sistema neskatina ištraukti į darbo rinką, mat finansiškai palankiau būti valstybės išlaikytiniais“ (LŽ), „Asmenims pripažintiems nedarbingais ar neįgaliais, kuriems nustatyta invalidumo grupė, taikomos įvairios lengvatos transportui, mokesčiams, medikamentams, mokama pašalpa, gali būti skiriama speciali globa ar priežiūra“ (Resp).</i>
	Neįgalieji kaip reikalaujantys didelių valstybės išlaidų	<i>„Prieš trejus metus Vyriausybė neįgaliesiems suteikė daugiau privilegijų kertant valstybės sieną. Valdžios malonė atsisuko prieš ją pačią – biudžetui tai kainuoja tūkstančius litų“ (LŽ).</i>
Neįgalumas kaip praradimas	Neįgalumas kaip savarankiškumo praradimas	<i>„Gailėjau savęs, negalėjau susitaikyti su tuo, kad esu visiškai priklausoma nuo seselių, mamos, artimųjų“ (LŽ), „Bijojau tos akimirkos, kai tėvų nebus šalia. Kai kuriuos dalykus galėjau daryti ir pats, bet paprastai man visada reikėdavo pagalbos“ (LR), „Septynmečiam Algiiui priežiūros reikia dvidešimt keturias valandas per parą, septynias dienas per savaitę“ (LR).</i>
	Negalė kaip daugybinių ligų, traumų ir sutrikimų priežastis	<i>„Ją kamuoja stuburo lūžio pasekmė, foninė retinopatija ir tinklainės kraujagyslių pakitimai, pasikartojantys depresijos sutrikimai, lėtinis faringitas, hipertenzinė širdies liga kardiopatija su širdies nepakankamumu.“ (LŽ), „Jono rankos ir kojos sutrauktos, krūtinės ląsta deformuota. Ligonis dūsta, springsta, jį kamuoja traukuliai, ištinka staigūs ir pavojingi epilepsijos priepuoliai. Ir taip – jau 18 metų.“ (LR), „(...) gimė be rankos, per avariją neteko kojos, turi tik 5 proc. regėjimo.“ (VŽ), „Nuo gimimo Mantas yra ne tik aklas, bet ir kenčia nuo daugybės ligų ir sutrikimų – cerebrinio paralyžiaus, autizmo, bronchų astmos, alerginės slogos.“ (LR).</i>
	Neįgalieji kaip nesugebantys apsiginti – bejėgiai	<i>„Baisiausia, kad filmuotojai ir žiūrovai tyčiojasi iš psichikos negalią turinčių žmonių, kurie patys negali apginti savo teisių“ (LR), „Susidūrė su pavojais kurtieji – bejėgiai“ (LR).</i>
	Negalė kaip nuskurdinanti gyvenimo įvairovė	<i>„Anksčiau kasmet vykdavome žirgų lenktynes Sartuose. Dabar neverta ten lankytis. Ko ten važiuoti, kai nematai? Dailės parodose, teatre, koncertų salėse mėgęs lankytis vilnietis dabar kultūros naujienas sužino klausydamasis radijo“ (LR), „Praradusi regėjimą atsidūriau gyvenimo kryžkelėje. Nebegalėjau rašyti, skaityti, turėjau išeiti iš darbo ir nuspręsti, ką veikti toliau“ (Resp).</i>
	Neįgalieji kaip likimo nuskriausti	<i>„Turėtume padėti tiems gyvenimo nuskriaustiems žmonėms. Jiems reikia mūsų pagalbos“ (Resp).</i>
	Neįgalieji kaip kenčiantys	<i>„Ant kojų jau nebeatsistojo. Gyvenimas pro gimtųjų namų langą slinko kankinančiai lėtai.“ (VŽ), „Sunku matyti sūnaus kančias, jis neramiai miega, verkia ir dejuoja“ (LR), „Sekso alkis – papildoma kančia negalią turintiems žmonėms“ (LR), „Kodėl buvusi sveika ir darbinga moteris ne tik neteko galūnių, bet ir pamiršo, kas yra gyventi be skausmo?“ (LR).</i>
Negalė kaip perspektyvų žlugimas	Neįgalumas kaip svajonių ir vilčių žlugimas	<i>„...kai visos svajonės ir viltys griuvo kaip kortų namelis. Gyvename sėdėdami invalido vežimėliuose.“ (VŽ), „Mokykloje buvo galvojęs apie staliaus, elektriko darbą. Dabar šie užsiėmimai buvo jau ne jam“ (VŽ).</i>
	Neįgalieji kaip našta artimiesiems ir valstybei	<i>„Patys negalėdami savimi pasirūpinti, negalios našta šie žmonės paprastai perkelia savo artimiesiems.“ (LŽ), „Pabrėžė, kad nedirbančio neįgalaus žmogaus našta valstybei yra labai didelė.“ (LŽ), „Mes puikiai suprantame, kad esame našta tokiai nedidelei valstybei. Juk neįgaliųjų ir pensininkų, Lietuvoje yra apie 900 000“ (VŽ).</i>
	Neįgalumas baisesnė už mirtį	<i>„Baisu net pagalvoti, kad visą likusį gyvenimą galėjo nepakilti iš invalido vežimėlio. „Man būtų viskas. Tada geriau mane užkastų“ (LŽ), „Aš, Christianas Rossiteris norėčiau mirti. Esu savo kūno kalinys. Negaliu judėti. Nebijau mirti – bijau tik skausmo.“ (LR).</i>
	Neįgalieji kaip norintys mirti ir bandantys nusižudyti	<i>„Suparalyžuotas australas pasirinko mirtį badu“ (LR), „Jaučiausi nereikalinga, kurį laiką troškiau tik numirti“ (LŽ), „Būdamas aštuonerių, nuolat liūdėjau, mane buvo ištikusi depresija. Kartą nuėjau pas mamą ir jai išrėžiau, kas noriu nusižudyti.“ (LR).</i>
		<i>„Tada Juozui atrodė, kad žinia apie jo neįgalumą užtrauks</i>

	Neįgalumas kaip gėda	<i>gėdą.“(LŽ), „Mama ilgai įkalbinėjo, kad ruoščiau dokumentus invalidumo pašalpai gauti. Spyriojausi, juk nepatogu: jaunas žmogus – ir invalidas. Ką žmonės pasakys!“(LR), „Dėl regėjimo negalios vyras drovisi valgyti viešose vietose.“(LR).</i>
	Neįgalieji ironizavimo objektai	<i>„Privilegijuotųjų eilė.(...) ne kartą Seimo nariams siūlėme, kad būtų vėl pakeistos pasienio kontrolės punktų veiklos taisyklės. Juk tikrai ne masažuotis neįgalieji važinėja į Kaliningrado sritį“(LŽ), „Stebuklas“: neįgalieji per naktį paverčiami sveikais. (...) operuotas plautis man juk neataugo.“(VŽ).</i>
	Vežimėlis kaip suvaržymo priemonė	<i>„Atsirado įvairių spėliojimų: kas tas vaikinai, sukaustytas neįgaliųjų vežimėlyje?“(VŽ), „Prikaustytas vežimėlyje žmogus su nepatogumais beveik kasdien susiduria ten, kur jis gyvena.“(LŽ), „Vien tik išėjimas iš namų sėdinti ratukuose yra baisus vargas.“(LŽ), „Neduoik Dieve, kad kam nors iš jūsų ponai, tekėtų atsisėsti į invalido vežimėlį.“(VŽ), „Baisu net pagalvoti, kad visą likusį gyvenimą galėjo nepakilti iš invalido vežimėlio.“(LŽ).</i>
Segregacinio požiūrio gajumas	Neįgalieji - invalidai	<i>„Šuo pensininką pavertė invalidu“(LR)), „Neturite pinigų valdininkams? Atsirežkite nuo našlaičiams ir invalidams skiriamų lėšų“(LR), „Skirdama pinigų posto rekonstrukcijai, valdžia nenumanė, kad šalis turi būrius invalidų.“ (Resp), „Neįgaliesiems skirtas vietas prie prekybos centrų durų dažniausiai užima prabangiomis mašinomis atvykę trumpo plauko veikėjai arba tiesiog proto invalidai“ (Resp).</i>
	Neįgaliųjų izoliavimo idėjos	<i>„Tiems, kurie daro vaikus mongolus, geriau sėdėti namuose, o ne rodytis viešumoje.“(LR), „Šiandien raidos sutrikimų turinčių vaikų tėvai sunerimę, jie vėl patiria didelį spaudimą atiduoti vaikus į specialiąsias mokyklas“ (Resp), „Panaikinus šias išmokas, neįgalieji dar labiau izoliuojami nuo visuomenės“(VŽ), „Padaryti renginį, kuriuos būtų galima integruoti neįgaliuosius į visuomenę, beveik neįmanoma, nes sveiki žmonės nefinansuojami. Išėina taip, kad verdame savo sultyse. Pavyzdžiui, parašome projektą Kalėdų renginiams finansuoti. Kaip viskas vyksta? Nuperka spektaklį, sumeta visus neįgalus vaikus kaip į rezervatą. Tai kur čia integracija?“ (Resp).</i>
	Neįgalieji kaip specializuotų įstaigų klientai, gyventojai	<i>„Socialinių paslaugų įstaigoje-pensionate „Vilties namai“ šiuo metu gyvena 38 fizinę ir proto negalią turintys jaunuoliai“(LŽ), „Tada mergaitė buvo pradėta mokyti gestų kalbos. Dabar ji - specialiosios mokyklos ketvirtokė“(LR).</i>
	Neįgalumas kaip kitoniškumas, keistenybė	<i>„Kai tik kur nors išsivedu Mantvydą, žmonės gatvėje apžiūri mus nuo galvos iki kojų. Jie nesugeba nuslėpti pasibjaurėjimo, kad mano sūnus ne toks, kaip kiti.“(LR), „Norime, kad mūsų vaikai būtų tokie pat kaip visi, nes žinome, kad kitokių žmonių mūsų visuomenė nepriima.“ (Resp), „Kai žmogus netenka galimybės vaikščioti, natūraliai tampa šiek tiek kitoks, pasikeičia jo mintys, domesiai...“ (Resp).</i>
	Neįgalus kūnas kaip baimės ir atstūmimo priežastis	<i>„Kai Nickas gimė, tėvą ištiko šokas. Vyras išlėkė iš ligoninės palatos ir ėmė vėmti. Be galūnių gimusio mažylio motina keturis mėnesius negalėjo prisiversti paimti jį ant rankų.“(LR), „Glostyti jo randus nesibaisėdama, jog kūnas baigiasi ten, kur neturėtų baigtis. Reikia stiprybės ir matant prieš save nejudantį ir nekalbantį, bet tavęs trokštantį kūną.“(LR).</i>
	Neįgaliųjų	Neįgalieji kaip įvairių artimųjų problemų priežastys

socialinio ir šeiminio gyvenimo sunkumai		<i>sergantį sūnų Joną“(LR).</i>
	Socialinio tinklo siaurėjimas	<i>„Kai gimė Rytis, draugai ėmė vengti šios šeimos.“(LR).</i>
	Neįgalumas kaip seksualinio gyvenimo problemų priežastis	<i>„Kai myliuosi su neįgaliaisiais, jaučiu daranti gera žmonijai“. Taip kalba prostitutės, nesibodinčios fizinės negalios ištiktų vyrų. Jos dažniausiai ir yra vienintelės moterys, suteikiančios švelnumą ir pasitenkinimą suluošintiems žmonėms“(LR), „Daugelis neįgalių žmonių jaučia sekso poreikį, tačiau jį patenkinti yra sunku arba tiesiog neįmanoma. O nuo psichikos negalios kenčiantys kartais net nesugeba šio poreikio atpažinti“(LR).</i>
	Vienatvė – neįgalumo pasekmė	<i>„Šios negalios dažnai pasmerkia žmogų vienatvei.“(LR), „Pastaraisiais metais jaunuolis iš namų išeidavo retokai. Jis galėjo stebėti gyvenimą tik pro buto langą“(LŽ), „Dabar G. A. gyvena namų režimu“(LR), „Tuo tarpu negalią turintis žmogus bijo kišti nosį toliau buto durų.“(Resp), „Dėl įgimtos stuburo išvaržos Mykolas nevaldo kojų, gali judėti tik sėdėdamas vežimėlyje. Judriam vaikui nuobodu namuose, kai jo vyresnis brolis kieme važinėjasi dviračiu“(LR).</i>
Negalė kriminaliniame kontekste	Neįgaliųjų kaip vykdančios nusikaltimus	<i>„Važiuodami be eilės neįgalieji pažeidinėja eismo taisykles ir sukelia avarines situacijas. Pažeidėjai mums visi vienodi – ir neįgalūs, ir sveikieji.“(Resp), „Nelegalia komercine veikla užsiimantiems neįgaliesiems ir čia taikomos lengvatoms“(LŽ), „Spąstai neįgaliam kauniečiui. Anksčiau įvairias nusikaltimais įtartas ir sulaikymo metu sunkiai susižalojęs kaunietis pats patyrė, ką reiškia pakliūti nusikaltėliams į rankas“(LR).</i>
	Dangstymasis neįgalumo (siekiant išvengti bausmės)	<i>„Teisme – ginkluotas ligonis.“(LŽ), „Siekdami sužinoti, ar apie psichikos sutrikimus prabilęs Genadijus Ušurenkinas ir Vladimiras Karpovas taip nebando išsisukti nuo gresiančios griežtos bausmės, pareigūnai prašys medikų pagalbos.“(Resp), „Žudikas dangstėsi neįgalumu.“(LŽ), „Agurkinių“ priedanga – neįgalumas?“(LŽ), „Skydu tapo psichikos liga.“(LR).</i>
	Piktnaudžiavimas neįgalumu	<i>„Tačiau sunkmečiu lengvatomis pradėta piktnaudžiauti. Didžiuliai neįgaliųjų būriai į Kaliningrado sritį traukiantys (...) ne tik sudaro papildomas eiles pasienyje, bet ir reikalauja, kad jiems nemokamai kelis kartus per metus būtų išduodami vis nauji piliečių pasai.“(LŽ), „Į gretimą šalį vykstančius ir pasienyje sugaišti keletą valandų nenorinčius asmenis senukai siūlo „palydėti“ už 15 litų. Kirtę sieną jie atsima savo užmokestį ir pėsčiomis grįžta į Lietuvą.“(LŽ).</i>
Neįgalumas – menkesnių poreikių ir galimybių priežastis	Neįgaliųjų negalėjimų išryškėjimas	<i>„Jis pats nei pavalgo, nei apsirengia, nei atsisėda į vežimėlį“(LR), „Vieni negali savarankiškai stovėti ar sėdėti, kiti nesiorientuoja aplinkoje. Galbūt jie niekada negalės spardyti futbolo kamuolio, bėgti kroso ar mušinėti teniso kamuolio“(LR).</i>
	„Neįgaliųjų“ ir „sveikųjų“ priešpastatymas	<i>„Nesame linkę verkšlenti ir guostis, tačiau sveikieji sportininkai pripratę viską gauti ant lėkštutės. Jie turi ir sporto bazines, ir centrus. Jais visada rūpinamasi daug labiau nei neįgaliaisiais.“(Resp), „Iki tikslo, kuris sveikam žmogui lengvai pasiekiamas, kurčiajam gali tekti eiti ratais. Jau kelerius metus veikiantis pagalbos telefonas 112 nepasiekiamas klausos negalios ištiktiems asmenims.“(LR).</i>
	Nuostaba neįgaliųjų gebėjimui svajoti ir džiaugtis	<i>„Ką jūs dar mėgstate daryti?- klausiu (...). „Mes dar pasikalbame apie savo svajones, - vėl išpyškina Vitalijus. Man netgi margutis išslysta iš rankų, bet neišsiduodu mustebusi ir klausiu – o apie ką?“(LR), „Per Kalėdas grįžau į Lietuvą, prekybos centre važiuoju ir šypsaisi. Žmonėms atrodo, kad taip būti negali, jei šypsaisi vežimėlyje, tai gal turi psichikos negalią.“(LR).</i>
	„Vaiko formos“ taikymas sąveikoje su neįgaliaisiais	<i>„Vaikai baigiame išpažintis, aš – ne nuodėmklusys, - stabdau įsismarkavusius nusidėjėlius. O jų socialinė darbuotoja mane sudraudžia: „Nevadinkit jų vaikais, jie įsižeis. Giedriau, kiek tau metų? Taip, dvidešimt aštuoneri, Renatai – dvidešimt ketveri, Eglutei – dvidešimt devyneri.(...) –Vaikai, ar svarbu dovanoti, ar svarbu gauti pinigėlių?- pateikiu sunkų klausimą, vėl pavadinama juos vaikais. Už jų spinduliuojantį gerumą“(LR).</i>

